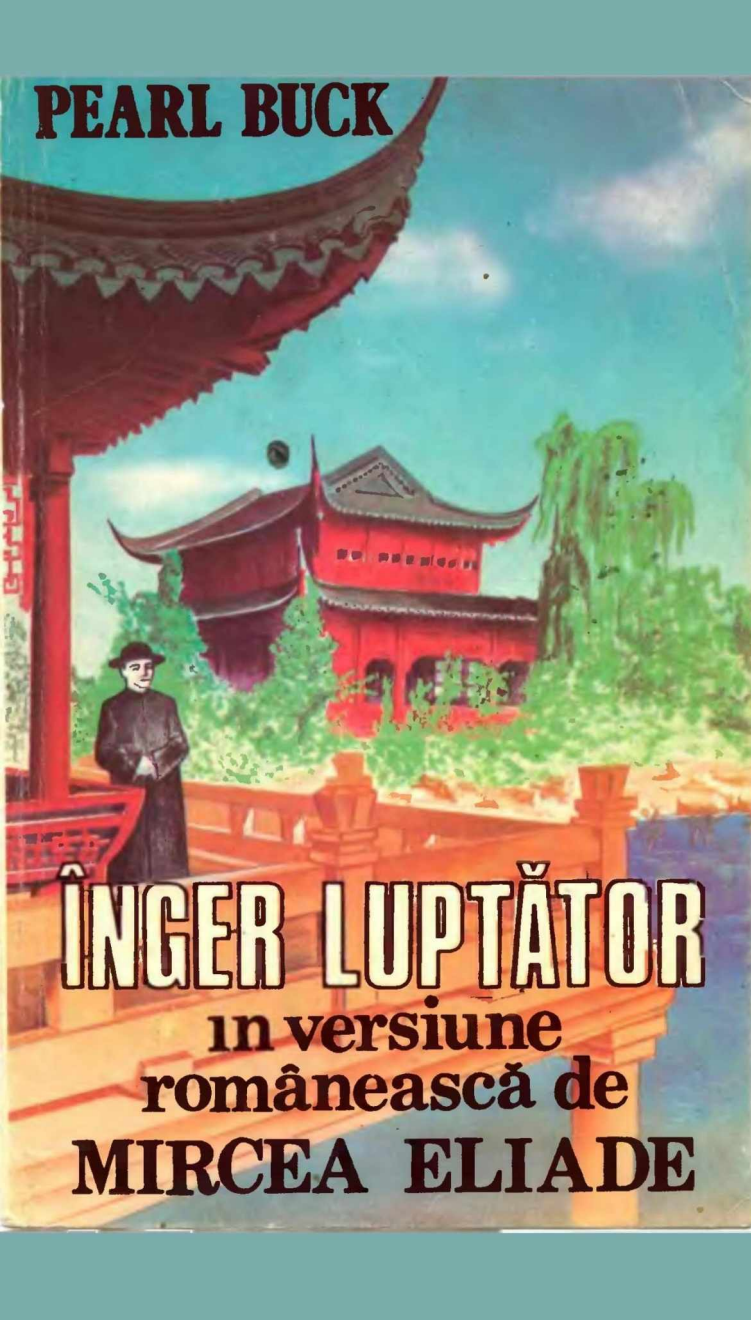

The background of the cover is a colorful illustration. In the foreground, a man in a dark, long-sleeved traditional Chinese robe and a black hat stands on a wooden balcony with a red railing. Behind him is a large, traditional Chinese temple with red walls and dark, curved roofs. A tall, green willow tree stands to the right of the temple. The sky is blue with some white clouds. The overall style is that of a classic book cover illustration.

PEARL BUCK

ÎNGER LUPTĂTOR

**in versiune
românească de
MIRCEA ELIADE**

PEARL S. BUCK

ÎNGER LUPTĂTOR

În versiune românească de
MIRCEA ELIADE

EDITURA „A R G U S ” - BUCUREȘTI
1 9 9 1

Îl puteai vedea oriunde pe ulițele satelor sau țărgurilor chinezești; un american înalt, subțire, cu umerii puțin aduși înainte. A fost o vreme când purta haine chinezești. Am o fotografie de a lui de pe atunci: așezat pe unul din acele rigide jețuri chinezești din lemn, cu picioarele sale mari, de american, bine înfipite în niște pantofi chinezești colosali. În niște pantofi care făceau pe chinezoaice să rîdă cu mîna la gură și care opreau din drum destui trecători, ca să-l poată privi, minunați, cum pășește prin praf sau pe pietrele ulițelor. El zîmbea, chiar cu oarecare jenă, când auzea glume făcute pe seama lui, cu glas ceva mai tare. Dar iată că nici pantofii chinezești, nici haina lungă chinezească, nici tichia mică, neagră, cu butonul ei roșu nu izbuteau să-l facă întru nimic chinez. Nimeni nu se putea înșela asupra-i. Statura lui vastă, cu oase mari, mîinile lungi, subțiri, delicate, capul cu trăsături nobile, nasul mare, maxilarul inferior puțin proiectat în afară, acei ochi extraordinari, transparenți, de un albastru copilăresc, față albă - roz și părul negru, ușor cîrlionțat, toate acestea alcătuiau înfățișarea a ceea ce se poate numi „americanul perfect”.

A rătăcit prin China mai mult de o jumătate de veac. A venit tînăr și a murit bătrîn, cu părul alb ca zăpada, dar cu ochii de același copilăresc albastru. Într-una din zilele bătrîneții sale i-am spus:

- Tare aș dori să așterni pe hîrtie toată istoria vieții tale. Pentru noi...

Pentru că străbătuse țara în lung și în lat, de la miazănoapte la miazăzi, de la apus la răsărit, și nu o dată i-a fost viața în primejdie. A avut destule aventuri ca să umplă cîteva cărți cu istorisirea lor. A văzut pe chinezi cum prea puțini oameni au avut prilejul să-i vadă. În cele mai intime clipe ale vieții lor, în casele lor, la petrecerile de nuntă, la boală și în agonie. I-a văzut ca o națiune, a trăit sub domnia împăraților și a văzut căderea imperiului, revoluția, ridicarea republicii și apoi din nou revoluția.

Așa că și-a scris povestea vieții sale, după cum a cîntărit-o el cînd avea 70 de ani. Tot timpul liber pe care l-a avut într-o vară l-a închinat acestei munci. Auzeam sunetul vechii sale mașini de

scris, cu un ritm nesigur, în acele ceasuri fierbinți de după amiază, cînd toți ceilalți dormeau, sau dimineața în zori. Pentru că obișnuit fiind, încă de pe vremea cînd era băiat și locuia la o fermă din Virginia de Apus, să se deștepte cu noaptea în cap, n-a putut niciodată să doarmă tîrziu. Era mai mult decît o imposibilitate fizică, era una de ordin spiritual. „Deșteaptă-te suflete, căci s-a făcut ziua! Va veni noaptea, cînd nici un om nu va mai putea lucra”. Noaptea, noaptea! Intotdeauna și-a amintit cît de scurtă e viața. „Zilele omului sînt ca iarba; ca floarea cîmpului. Așa înflorește el. Iar vîntul trece pe deasupra lui, îl scutură și locul nu i se mai cunoaște”.

Dar cînd a isprăvit, istoria tuturor anilor acestora nu acoperea decît douăzeci și cinci de pagini. În douăzeci și cinci de pagini a pus el tot ce i s-a părut important din viața lui. Am citit-o într-un ceas. Era istoria sufletului său, a sufletului său neschimbător. Pomenise o singură dată faptul căsătoriei sale cu Carie, soția sa. De asemenea, amintise o singură dată pe toți copiii pe care i-a avut de la ea; dar din lista acestora uitase cu desăvîrșire pe un băiețel care n-a trăit decît cinci ani și care fusese copilul favorit al lui Carie. Nu scrisese nimic, în nici un fel, despre nici unul dintre copiii săi.

Omisiunea aceasta vorbea însă îndeajuns. Pentru că istoria pe care o scrisese nu era istoria unui bărbat, nici a unei femei sau a unui copil, ci istoria unui suflet în marșul său, prin timp, către un țel bine hotărît. Sufletul acesta venise în lume în conformitate cu doctrina predestinării, avusese o datorie, pe care și-o îndeplinisese, iar la capăt era cerul; asta era toată povestea. Nimic din viețile oamenilor nu se afla în ea. Nu era veselia sărbătorilor, bucuria dragostei, amintirea morții. Nici un cuvînt despre toate primejdiile, de necrezut, prin care trecuse adesea. Nimic despre imperiu, împărați, revoluții, sau orice alt amănunt din schimbătoarea viață omenească. Nu se aflau reflecții asupra inteligenței sau obiceiurilor oamenilor, și, de asemenea, nici una din subtilitățile filozofilor. Povestea era spusă cu aceeași simplitate cu care soarele se înalță la răsărit, străbate avîntat bolta cerului și apune în propria sa glorie.

Așa că viața lui mi-au povestit-o alții; frații și surorile sale, Carie și fiul său. Am ascultat vorbind oamenii printre care a trăit și a muncit. Dar mai ales l-am cunoscut eu. A fost una dintre cele dinții amintiri ale mele. În casa lui mi-am petrecut copilăria, iar ultimii săi ani de viață i-a trăit în preajma mea, venit să-și afle adăpost și îngrijirea bătrînețelor. Cu toate acestea, ani de zile după moartea lui încă nu înțelesesem ce fel de om fusese. Figura lui mi se părea imaterială, chiar dacă o bună bucată de vreme, atunci când a fost bolnav și îl îngrijeam, a stat și a mâncat cu mine alături la masă. Numai când m-am întors în țara în care se născuse el am început să-l ghicesc. Pentru că se născuse în America și avea înapoia sa generații de americani. Nici o altă țară în afară de America nu l-ar fi putut clădi întocmai așa cum era.

Nu cunosc istoria precisă a familiei sale și nici n-am încercat să o aflu, pentru că nu interesează. Puțin timp înainte de revoluția americană, strămoșii lui veniseră de undeva din Germania, ca să-și găsească libertatea religioasă. Nu știu exact când. Dar unul dintre strămoșii săi fusese curierul lui Georges Washington, iar alții doi luptaseră loial sub comanda aceluiași general. Spuneam că nu interesează istoria strămoșilor, pentru că el nu era semnificativ decât ca individ. Dacă viața lui are vreun înțeles pentru alții în afară de el, asta se explică numai pentru că întruchipa perfect un anumit spirit al țării și timpului său. Pentru că era un spirit, un spirit alcătuit din acea oarbă certitudine, din acea curată intoleranță, acel zel misionar, acel dispreț față de om și pământ, acea înaltă încredere în Ceruri, pe care strămoșii ne-au transmis-o.

Cele dinți cuvinte de care își amintea că le auzise, au fost cuvinte pe care nu le-a mai putut niciodată uita. Rămăseseră răni, fără putință de vindecat. Nu avea mai mult de șapte ani. Era o zi de vară, în iunie, o zi minunată, caldă și limpede. Stătea pe treptele verandei, în acea mare fermă care era casa lor. Fusese în grădină, după un măr dulce de iunie. Atunci auzise oprindu-se o trăsură și, privind printre pomi, zărise o gospodină din vecinătate, voinică și blândă, care venea la maică-sa.

Lui îi plăcuse întotdeauna această doamnă Pettibrew. Îi plăcea felul ei voios și neorînduit de a vorbi, poveștile pe care le spunea, rîsul ei bogat, deși el era un copil timid pînă la deznădejde, care niciodată nu răspundea altfel la întrebările pe care i le punea decît cu un zîmbet anevoios, smuls și acela împotriva voinței sale. Dar ar fi vrut să stea în preajma ei pentru că vecina asta era întotdeauna voioasă și iubitoare. Așa că a așteptat să se așeze pe verandă și maică-sa să-și aducă pruncul, să-l alăpteze. Și atunci s-a așezat și el, foarte liniștit, mușcînd din măr și ascultîndu-le. Firește, nu voia să pară că-l interesează vorba lor, doar erau femei.

- Hau - hau, Andy! îi strigă doamna Pettibrew.

- Hau!, șopti el, cu ochii plecați.

- Vorbește tare, Andy! îi porunci maică-sa.

L-au privit amîndouă. Parcă l-ar fi cuprins atunci adevărate flăcări. Știa, pentru că i-o spusese adesea frații și surorile lui, că fața i se face repede roșie ca para focului. Nu mai putea scoate nici un cuvînt chiar dacă ar fi voit, atît îi era de uscată gura. Mărul din care mușcase parcă era jărînă pe limbă. Începuse să-și miște călcîile lui mari, osoase, prin iarbă, agonizînd. Cele două femei nu-și luau ochii de pe el.

Maică-sa vorbi, necăjită.

- Îți spun drept, nu înțeleg de ce băiatul ăsta este atît de timid.

- Parcă nici n-ar fi al tău, Debora, rosti solemn doamna Pettibrew. Nici nu-ți seamănă. Nu știu de unde a luat ochii aceștia albaștri și părul ăsta roșu. Hiram este, fără îndoială, cel mai frumos băiat pe care l-am văzut; dar toți cei nouă copii ai tăi sînt mari și frumoși de ți-e mai mare dragul să-i privești. În afară de Andy... Dar, ce să-i faci? Aproape toate familiile au cîte un pocit printre ei...

Și asta era blînda doamnă Pettibrew!

Inima începu să crească în el, ca un balon. Într-o clipă se va sparge, și atunci va începe să plîngă. Voia să fugă, dar nu putea. Stătea acolo, cu gura plină de bucăți de măr, uscate ca iasca, mișcîndu-și călcîiul încoace și încolo prin iarbă. Maică-sa îi veni în ajutor, spunînd cu blîndețe:

- Ei! poate nu e atât de frumos, dar Andy al meu e foarte bun. Nici unul dintre ceilalți nu e atât de bun ca el. Am spus întotdeauna că se va face preot, ca David, și cum spune Isaac că se va face și el. Dacă va fi așa, atunci el va fi cel mai bun dintre toți!

- Desigur, e mai bine să fii bun decât să fii frumos, vorbi doamna Pettibrew din toată inima. Era să uit Debora, am auzit o rețetă nouă pentru păstrat gutuile...

Îl uitaseră. S-a putut ridica și îndepărta în liniște. Nu-și mai simțea inima atât de strânsă și începu din nou să respire. Mergea prefăcându-se că nu a auzit nimic. Ele continuă să vorbească despre gutui uscate, neștiind - așa cum nu știa nici el - ce făcuseră. De fapt, în ziua aceea de iunie, în acea fermă din munții Virginiei, ele îi arătaseră drumul, drumul care avea să-l ducă, peste câmpuri și mări, într-o țară străină, ca să-și petreacă acolo viața și, în cele din urmă, acolo să se odihnească, într-un mormînt aflat la celălalt capăt al lumii, în pămînt străin. Și toate acestea pentru că fața lui nu era frumoasă. A fost toată viața bun. E mai bine să fii bun, decât frumos. „Căci ce-i va folosi omului dacă va câștiga lumea întreagă, dar își va pierde sufletul?”. Bunătatea era cel mai bun lucru. În acea zi, se hotărî să fie toată viața bun.

Dar bunătatea era o tradiție în familia lui. Își amintea pe bunică-sa, stînd la gura focului. Familia ei venise, în tinerețe, din Pennsylvania în Virginia. Toți erau presbiteriani, în afară de ea. Ea se născuse și crescuse mennonită. Pînă la sfîrșitul vieții a purtat mica ei bonetă neagră mennonită și și-a păstrat credința mennonită. Niciodată nu fusese la ceea ce numea ea o „desfătare”. În zi de Sabbath de două ori la biserică, miercurea la rugăciunea în comun. Asta i-a fost viața în casa în care a trăit. Stătea lîngă cămin, disprețuind cu detașare orice altă conduită. În afară de religie, mai avea o credință: în stafii.

Mă minunam adesea de strania timiditate a lui Andrew și, uneori, în copilărie, îmi era puțin rușine de ea. Nu se putea spune că era laș. Pentru că, dacă trebuia să-și facă datoria, și-o făcea fără teamă de propria sa viață. Nu, era mai degrabă o timiditate

copilărească. Nu-i plăcea, bunăoară, să urce scările în întuneric. Cu atât mai puțin, să se scoale noaptea și să cerceteze pricina unui zgomot. L-am văzut întorcându-se de cinci, șase ori ca să vadă dacă o ușă e încuiată. „Mă gândesc într-una la ea, dacă am închis-o sau nu”, mărturisea uneori, zîmbind rușinat.

Într-o zi, cînd era bătrîn, și-a trădat secretul fără să-și dea seama, pentru că altminteri niciodată nu se descoperea conștient cuiva. Începuse cineva, într-o seară, lîngă foc, mai mult în glumă, o poveste cu stafii. N-a putut suporta. S-a ridicat și a plecat. De aceea mi-a mărturisit mie, singură, cu același zîmbet rușinat:

- Bătrînilor mei le plăcea să povestească înîmplări cu stafii. Eu nu mai aveam curajul să mă duc la culcare. Dar, firește, în cele din urmă trebuia să mă duc. Nu erau decît povești, deși ei spuneau că sînt adevărate.

Bătrîna lui bunică le credea adevărate. Sînd în colțul ei, așa cum era, foarte bătrînă, nu mai putea distinge între carne și duh. Mulți dintre cei care fuseseră cu ea, în carne și oase, erau acum prefăcuți în duhuri eterne. În curînd va fi și ea prefăcută într-un duh. E firesc să crezi că duhurile se întorc înapoi la locurile pe care le-au cunoscut și iubit... Și ea, de asemenea, se va întoarce. Copilul pierdut printre surorile și frații săi mai curajoși, asculta, asculta. Și de atunci nu a uitat niciodată.

Dar în casa aceea stăpînea credința în duhuri. Dumnezeu era un duh, prezent întotdeauna. Dar și dracul era un duh. Și unde era Dumnezeu, era și dracul. Erau nedespărțiți. Vrajmași, dar nedespărțiți. A crescut cunoscîndu-i bine, ajungînd chiar familiar cu amîndoi. Dimineața și noaptea sta și asculta pe tatăl său citind din Bîbie povestea războiului dintre aceștia doi. An după an tatăl își făcea drum prin aceiași dramatică poveste, pentru că era mîndria lui să citească Biblia întreagă în fiecare an. În ceea ce privește religia, casa era, de asemenea, plină și de ea. Din șapte fii, șase erau preoți. Religia era hrana și pasiunea lor, alimentul lor mental și plăcerea lor emoțională. Se certau pe ea, cum se ceartă oamenii pe chestiuni politice. Între granițele ei își purtau certurile personale.

Pentru că familia aceasta s-a certat întodeauna. Și tatăl, și mama, erau certăreți din fire. Bărbatul era un fermier. Îmi amintesc că Andrew nu arăta nici cel mai mic interes față de grădinile soției sale. Ea se simțea jignită, dar știa că nu se putea alifel. Andrew a fost un băiat extenuat de muncă, înfometat de cărți și de școală, scîrbit de pămînt, dar legat de el pînă la vîrsta de 21 de ani. Numai la 21 de ani a devenit liber și atunci a plecat departe pe calul pe care tatăl său îl dădea fiecăruia dintre băieți odată ajunși la majorat. Aleargă spre colegiu, hotărît să-și recîștige anii care, pentru el, fuseseră pustii. De atunci nu a mai pus mîna pe sapă și pe lopată, nici măcar să sape flori sau legume în grădinile soției sale.

Dar pînă la vîrsta de 21 de ani au fost siliți, toți, să lucreze pămîntul, sub conducerea autoritară a tatălui; soția și cele două fiice ale sale lucrau în lăptărie și în bucătărie. Tatăl avea cîțiva negri, dar îi părea rău că îi are. Căci doar avea feciorii și fetele lui. Omul acesta mare, tîranic, trăznind și fulgerînd, îi domina aproape cu voioșie, pentru că era destul de șiret ca să vadă și partea veselă a lucrurilor. Dealtfel, domina întreaga comunitate. Era șeful corpului didactic și el alegea institutorii pentru școala care nu avea decît o singură încăpere. Tot el îi găzduia, în casa lui mare, cu pereți nevopsiți, unde puteau fi ospătați o jumătate de duzină de musafiri fără să se bage de seamă. La el găzduiau predicatori, cînd veneau să inspecteze unica biserică presbiteriană; pentru că tot el domina și biserica. Cîteodată un predicator îl supăra cu felul lui de a-și ține predicile, și cel puțin de două ori s-a făcut methodist numai din cauza lipsei de disciplină a unui predicator refractar. Mai tîriu a suferit din cauza acestei metode revoluționare, pe care el o introdusese. Pentru că Debora, soția lui, după una din certurile lor, a trecut la biserica methodistă și acolo a rămas. Niciodată nu a iertat-o; nu numai pentru că se revoltase, dar mai ales pentru că îl păgubise pe el de un bun argument contra presbiterienilor, în caz de nevoie. Iar dintre cei șapte fii presbiterieni ai săi, unul, Christopher, trecuse la methodiști în nebunia tinereții sale răzvrătite și rămăsese acolo, încăpățînat, cum erau toți din familia

lui., Cea mai predicatorie familie din Greenbrier Country”, așa îi numea un reporter de la un ziar local, scriind despre ei o jumătate de secol mai târziu, „și cea mai nonconformistă”.

Cînd m-au trimis acasă, în America, la Colegiu, i-am cunoscut pentru întâia oară pe toți. Cei mai mulți aveau părul cărunt; un șir înmărmuritor de bărbați uriași, pasionați, mînioși, fiecare cu aceeași sclipire în ochii lor albaștri, cu același umor uscat și aceeași minte intolerantă. Cearta dintre ei era întotdeauna fierbinte. Atît de fierbinte încît ajunseseră de pomină în întreg ținutul, prilej de rușine și de rîs, discutat chiar și în ziare. Cei cinci predicatori presbiterieni se certau între ei pe nenumărate chestii și doar erau destule: perioada creației în Cartea Facerii, interpretarea profețiilor minori, Cîntarea Cîntărilor, predestinarea, a doua venire a lui Hristos. Iar după ce sfîrșeau cu ăstea, aveau oricînd alte motive la îndemînă: împărțirea pămîntului, vînzarea vechei ferme și a vechei mobile făcută de mînă. Sau se certau voind să afle dacă într-adevăr soțul surorii lor Becky se poartă sau nu cu ei cu destul respect. Dar întotdeauna se coalizau împotriva „methodistului”, deși Andrew, pe atunci, își purtase de mult războaiele lui misionare. „Bietul Chris”, așa îl numeau pe methodist, căznindu-se cu furie să le fie milă de el pentru marea lui rătăcire.

Dar cînd l-am văzut și pe „bietul Chris”, mi-a venit greu să-l compătimesc. Era președinte de vîrstă în biserica pe care și-o alesese tot atît de violent și de intolerant ca și ceilalți frați, tot atît de sigur că propria sa teologie este singura cale spre mîntuire. Se mai adaugă faptul, agravant, că avusese multe biruinți în viață, că nu-și dădea seama de starea lui de plîns și că era mare încrezut și teribil de arogant. Sa-l fi auzit strigînd „Fericirile” într-o duminică, dimineața, zvîrlindu-le ca niște ghiulele de tun congregației sale, să-l fi văzut cum se încruntă și i se întunecă ochii albaștrii strigînd: „Feriți cei slabi...”, să-l fi auzit insistînd: „Feriți cei slabi cu duhul...”. Era într-adevăr un spectacol de pomină.

Da, Andrew a crescut într-o atmosferă de război, atmosfera unei religii militante. Dar niciodată nu a avut nici aspectul nici

siguranța fraților săi. Era înalt, dar puțin adus din umeri. Nu avea privirea mîndră a celorlalți. Niciodată nu se uitau fetele la el așa cum se uitau la Hiram, cel cu părul negru, care cînta la chitară și nu a plătit niciodată banii împrumutați ca să studieze la Colegiu; sau cum se uitau la John care s-a însurat de tînr cu o văduvă bătrînă și bogată și s-a retras din războiul religios al familiei, intrînd în serviciul legislaturii statului; sau cum se uitau la oricare altul dintre ei. Fetele nu-l priveau pe Andrew pentru că el nu uitase niciodată ce spusese doamna Pettibrew. Cuvintele acestea de neuitat l-au făcut, în taină, să fie timid toată viața. S-a retras tot mai adînc într-o religie personală. Dar sub înfățișarea timidă și absentă, ardea același foc nestins. Nici o deosebire între ei în această privință. De fapt, era cel mai fierbinte în bunătate, pentru că nu era nimic lumesec în el care să-l poată ușura.

Nu de la Andrew am auzit istoria acestei teribile familii. Îmi amintesc o singură poveste pe care mi-a spus-o el, despre ai lui. Odată, cînd eram foarte mică, l-am rugat stăruitor să-mi povestească ceva, deși nu prea nădăjduiam. Carie era izvorul meu adevărat, dar atunci era ocupată cu un nou prunc. Andrew tocmai venise dintr-o călătorie misionară și, într-un moment de slăbiciune, mă luase pe genunchi, așezîndu-se în fața focului. Era un genunchi, îmi amintesc, cu osul aspru, pentru că Andrew a fost întotdeauna slab, arătînd mare dispreț față de oamenii grași. Dacă un misionar făcea burtă, Andrew se indigna numaidecît și începea să-l bănuiască.

Mănîncă prea mult, exclama. Se lenevește.

Era cea mai mare culpă, apropiată, în gravitate, cu cea a unei teologii neserioase. Cu acel prilej, cocoțată pe genunchiul lui, l-am întrebat:

- Știi vreo poveste?

L-am privit în ochii lui foarte limpezi și nu lipsiți de bunătate.

- Dar nu una din Biblie, am precizat repede. Pe acelea le cunosc pe toate.

Era surprins, pentru că mai mult ca sigur începuse să-și

răsfoiască, mental, Vechiul Testament.

- Stai să văd, îmi spusese, rumegînd.

- Poate de pe vremea cînd erai mic, îi sugerai eu, ca să-l ajut.

Am așteptat destul de mult. Părea că nu-și prea amintește vremurile cînd era mic. Dar în cele din urmă se gîndi la ceva.

- Odată, a început solemn, amintindu-și și privind în foc, odată, tatăl meu avea niște porci. Și porcii aceștia se strecurau din fundul curții, unde își aveau cocina, în grădina din față. Tatăl meu se mînia repede. Și, intradevăr, se făcea foc. Alerga afară, și-i gonea, orice ar fi avut atunci de lucru. Dar porcii veneau repede înapoi. Într-o zi s-a supărat atît de tare încît nu s-a mai putut abține. A alergat după ei și a încercat să-i prindă sub gard, pe unde treceau în grădină. A pus mîna doar pe unul, cel mai gras dintre ei, care nu-și putea face loc. Tatăl meu a scos cuțitul din buzunar și i-a tăiat coada.

L-am privit pe Andrew, înmărmurit.

- Dar de ce a făcut asta? am întrebat.

- Ca să-l învețe minte, a răspunde el, zîbind ușor.

Eu am rămas însă serioasă.

- Ce să-l învețe? am întrebat din nou.

- Poate ca să nu se îngreșe atît.

Mai tîrziu am auzit multe povești despre omul acesta întreprinzător, tatăl lui Andrew. Oamenii se temeau de el și țineau la el, rîdeau de el și se încredeau în el. Zgomotos și veșnic mîniat, extraordinar de încăpățînat, era peste fire de bun cu vecinii săi săraci și de o deosebită asprime cu familia sa. Odată tocmai inspecta unul din hambarele sale, cînd a dat cu ochii de un biet sărman muritor de foame care ținea un sac în dreptul unei găuri prin care se scurgea grîu. Cînd l-a văzut pe tatăl lui Andrew, a luat-o la fugă. Tatăl lui Andrew nu a spus nimic. S-a așezat în locul omului și a ținut sacul, sclipindu-i ochii. După cîtva timp, s-a auzit o voce din hambar.

- E plin?

- E aproape plin, bag de seamă, a răspuns el prietenește.

Tăcere de moarte în hambar. El a legat bine gura sacului l-a luat apoi pe umerii lui uriași și a intrat în hambar. A desoperit acolo o ființă umilă, așteptându-l înspăimântat.

- Iată, ia asta! vorbi, recunoscînd pe unul din vecinii săi cei mai săraci. Altădată să vii să-mi ceri și am să-ți dau.

N-am văzut niciodată nici pe tatăl, nici pe mama lui Andrew, dar păstrez fotografiile lor. Tatăl are o față pătrată, hotărîtă, cu ochii cei mai aroganți pe care i-am văzut vreodată. Numai un om sigur de Dumnezeu și de propriul lui suflet putea avea asemenea ochi. Nu i-am mai întîlnit pe o altă figură omenească.

Dar și femeia îi era pe măsură. Fălciile nu erau mai puțin puternice ca ale lui. Iar dacă ochii nu aveau sclipirea aceea a lui Dumnezeu în ei, aveau calmul diavoiului. Nici o mirare că Dumnezeu și diavolul erau atît de reali în casa aceea zgomotoasă. Cineva mi-a spus - cineva, nu Andrew - că, împlinind 60 de ani, Debora nu numai că s-a convertit odată pentru totdeauna la methodism, dar că s-a hotărît să nu mai muncească, pentru că, i se părea, muncise destul pînă atunci. Hotărîrea aceasta a schimbat-o cu desăvîrșire. De unde fusese o gospodină neodihnită și o mamă covîrșită de lucru făcînd pîine și prăjituri, gătind pentru o casă întreagă, încetă deodată să mai pună mîna pe vreun lucru. De atunci, nici măcar patul nu și l-a mai făcut singură. Sta tot timpul pe verandă, balansîndu-se în scaun, iar cînd era vreme rea, sta la fereastra dinspre drum. Se plimba singură, slabă, înaltă, dreaptă. Se ducea singură la biserica ei methodistă, afară de cazul cînd era Christopher acasă.

Familia era înmărmurită, iar soțul aproape că înnebunise de mînie. Dar nu cedă și aproape treizeci și cinci de ani își apără libertatea și dreptul la lene, fiind servită, de voie sau de nevoie, de ceilalți. Ajunsesse centrul vizitelor tuturor femeilor din vecinătate. Odată, fără să fie anunțate, s-au întîlnit la ea, ca să-și petreacă ziua, douăzeci și două de femei. iar o duzină, era un lucru obișnuit. Sedeau pe verandă sau în salon, bîrfînd, încurajîndu-se una pe alta. Dacă Dumnezeu era proeminent în casa aceea, apoi era numai cu o foarte mică distanță.

Dar scriu istoria lui Andrew, iar toate aceste lucruri n-au aici prea mare importanță, pentru că n-au avut nici pentru Andrew. I-au dat trup și suflet, au păstrat fierbinte în jurul lui și pe Dumnezeu și pe diavol. Și, e adevărat, în linii mari l-au format asemenea lor. Credința a învățat-o de la ei, nu numai credința teologică, ci și locul său în Creație, ca om. În acea casă clocotind de cei șapte feciori, cutremurată de tunetele certurilor între bărbat și soție, a auzit adesea strigându-se cum Scriptura spune că bărbatul e stăpîntul femeii. Adesea au fost strigate cuvintele acestea bătrînei neclintite care se legăna neobosită în scaunul său. Nu făceau nici o impresie asupra ei, dar au avut destulă în mințile celor șapte feciori. Carie mi-a povestit odată că nici unul din acești șapte tineri uriași, oameni în toată firea cînd i-a cunoscut ea, nu s-ar fi gîndit să urce spre odăile de culcare pînă ce una din surori nu aprindea o lumînare pornind înaintea lor, ca să le arate drumul. Urcau unul după altul, David, Isaac, Hiram, John, Christophe, Andrew și Franklin - o adevărată procesiune! Și surorile erau Rebecca și Mary, femei înalte, așa cum și frații lor erau înalți, supuse, arse de același foc lăuntric: tatăl se împotrivise să se mărite tinere, pentru că și el și feciorii aveau nevoie de serviciile lor, așa că s-au măritat tîrziu, luînd bărbați de o condiție socială mai umilă decît a lor.

Din această sămînță furioasă, din acest pămînt neodihnit s-a născut Andrew.

II

Povestea ar trebui să înceapă cînd Andrew a părăsit casa părintească, la douăzeci și unul de ani; pentru că Andrew, el însuși, și-a socotit viața începînd de atunci, considerînd fără preț anii în care nu făcuse altceva decît să muncească cu palmele și trupul. Nimeni nu părea că-și amintește prea mult despre el de pe vremea cînd era copil sau numai un băetan. Odată a spus cineva,

o bătrână care le fusese vecină cîtăva vreme: „Băiatul ăsta a avut întotdeauna mîini de om bătrîn; ai lui spuneau că s-a născut cu mîini bătrînești”. Doar un singur lucru ași putea nota despre adolescența lui, pentru că numai pe acesta îl cunosc. Și anume că avea un soi de humor supus, pe care de altfel și l-a păstrat toată viața. Am crezut cîtva timp că humorul acesta e colorat uneori cu oarecare cruzime, deși știam că asta se înîmplă fără voia lui. Dar am întîlnit odată un bătrîn care l-a cunoscut pe vremea cînd era copil, și care i-a fost coleg de școală, la o școală cu o singură cameră, unde mergea în acele cîteva luni de iarnă cînd nu era de lucru la fermă. Bătrînul scui pă, scofîndu-și luleaua dintre dinți, și zîmbi: „Andrew! Cînd era băiat mic, putea să se schimonosească în așa fel încît făcea și o pisică să plesnească rîzînd de el! Și în timp ce noi ne striveam de rîs și înstîtutorul alerga înebunit, el era singurul care rămînea serios”. Oricum ar fi fost humorul acesta, era întotdeauna bine stăpînit sub fața lui serioasă. Nu-și schimba expresia decît incidental, cînd spunea una din glumele lui uscate. Niciodată nu izbucnea în rîs, și pentru că se stăpînea, era adesea amarăciune în glumele sale, iar rîsul îi era tăcut sau, în cel mai bun caz, dintr-un singur sunet gutural.

Odată l-am întrebat:

- Ce-ai făcut în toți acei ani ai tinereții?

Fața i se întunecă.

- Am muncit pentru tată-meu, a răspuns scurt.

Soră-sa, Mary, mi-a mărturisit odată:

- Papa voia ca Andrew să rămînă la fermă, pentru că se putea conta pe el. Era singurul dintre băieți de care era sigur că duce un lucru pînă la capăt, la timp. Avea un simț teribil al datoriei.

- Bănuiesc că știi că ura toate lucrurile acelea pe care era silit să le facă, îi spusei.

- Asta n-avea nici o importanță pentru el, răspunse viguros. Zîmbi.

- Și nici pentru Papa, adăogă.

Era femeie bătrînă atunci, foarte grasă, vulgară, oarecum neglijentă. Atîția ani de trai cu un om inferior au făcut-o să uite

îngrijirea de sine. Dar cînd zîmbea, se zăreau ochii familiei, aspri, neînfricați, albaștri.

Și toate acestea, anii adolescenței lui Andrew au fost înspăimîntători, pentru că erau anii războiului civil. Patru feciori plecaseră să lupte în Nord. David, Hiram, Isaac, John - pomiseră de acasă în uniforme cenușii, schimbîndu-și pentru un răstimp războiul lor împotriva diavolului cu un război împotriva soldaților federali. Doi dintre ei au fost răniți, altul a fost ținut prizonier mult timp într-o închisoare din Nord. Niciodată nu l-am auzit pe Andrew aducînd vorba despre lucrurile acestea; numai într-o zi mi-a mărturisit că nu-i mai place supa de mazăre de cînd s-a întors Isaac din război și i-a spus că o mîncă de trei ori pe zi în închisoarea federală.

- Și era atît de proastă, adăogă Andrew cu zîmbetul lui uscat, încît Isaac spunea că trebuia să sară în cazan ca să poată găsi boabele de mazăre.

Iar cînd cel mai mic dintre copiii săi, o fată, s-a apropiat de Andrew să-i spună că se logodește, el și-a ridicat ochii din carte, rostind, cu privirea aceea piezișă: „Nu știu de ce mi-a fost dat ca toți cei trei copii ai mei să se căsătorească cu Yankee!” ¹⁾

Da, aceasta era a treia amintire a lui: niciodată nu a auzit pronunțîndu-se numele lui Abraham Lincoln în fața lui, fără să se comenteze uscat, aproape întotdeauna cu aceleași cuvinte: „Lincoln a fost un bărbat mult prea supra-estimat!” În casa lui Andrew am crescut fără să știu că Lincoln era un erou național, sau că peste ocean, în America, copiii au vacanță la școală în ziua lui de naștere.

Dar războaiele și faptele oamenilor nu aveau nici o importanță în viața lui Andrew. Cîndva, în anii adolescenței sale, cînd își slujea părintele, tăcut și plin de ură, a simțit vocația sa misionară. O știu, pentru că povestea aceea scurtă a vieții sale pe care a scris-o, cu asta începea. În ceea ce îl privea pe el, era aurora

1) Nume care se da pe vremuri locuitorilor din Nordul Statelor Unite (New England). Astăzi se aplică în general tuturor americanilor. (nota trad.)

vieții sale, adevărata sa naștere; „La vârsta de șaisprezece ani, scria, am primit cel dinții îndemn al Chemării Divine, către câmpul misionar”.

Mai întâi, punându-i multe întrebări, am refăcut istoria aceasta, legînd împreună răspunsurile sale... Desigur, era inevitabil că trebuia să devină și el predicator al Evangheliei. Era peste putință să ți-l închipui, pe oricare dintre bărbații aceia, preot; ei erau cu toții predicatori, nu preoți, și așa era și Andrew. Cred că lucrul acesta era inevitabil: ca toți să ajungă predicatori. Erau destule motive pentru asta, în afară de prilejul pe care-l căpătau de a-și putea exercita autoritatea personală asupra vieții și minții altor oameni. În acel timp se dădea lupta pentru o înaltă poziție socială. Predicatorul, într-o comunitate, era un șef și în alte privințe, iar un tînăr ambițios, doritor de putere, anevoie putea găsi o cale mai bună ca s-o dobîndească. Și acești șapte bărbați tineri erau toți ambițioși și iubitori de putere.

Andrew însă mi-a mărturisit că la început nu se gîndea să se facă misionar. Nu se gîndea măcar că va trebui să-și părăsească ferma părintească. Avea, în amestecul său curios o iubire puternică pentru casă. Cred că asta se datora timidității sale fizice, care-l făcea să iubească siguranța și adăpostul. Dacă nu s-ar fi născut într-o epocă religioasă, ar fi devenit un erudit, închis toată viața într-o cameră caldă, tapisată cu cărți. L-am văzut întorcîndu-se dintr-o aspră călătorie pe jos sau pe măgar, după ce străbătuse o jumătate de provincie chineză, și simțindu-se copilărește de confortabil cu o masă, o ceașcă de ceai fierbinte și un jăratec bun. „E bine să fii acasă, oh! ce bine e să fii acasă!”, murmură pentru sine.

„Niciodată n-am părăsit casa fără o lupă interioară”, mi-a spus cînd era bătrîn. Dar se născuse cu o conștiință neodihnită, mîniată și niciodată nu l-am văzut amînîndu-și ceasul plecării sau evitînd cea mai dificilă ori mai primejdioasă călătorie. Și pentru că era atît de riguros cu sine, era fără milă în judecata lui față de semenii săi mai mici. L-am auzit exclamînd împotriva unui tovarăș misionar: „Nu-i place să-și părăsească confortul casei

sale; e leneș!” Dacă n-ar fi fost ispitit el însuși, sau dacă, fiind ispitit, ar fi cedat câteodată, ar fi fost mai blînd cu tovarășii săi. Dar rămînea neînfrînat față de slăbiciuni, așa cum sînt toți cei destul de tari față de propriile lor ispite. Pentru că el era destul de tare ca să iasă învingător din cea mai mare luptă a vieții sale - lupta între simțul datoriei și strania sa timiditate fizică.

Aceasta e istoria vocației sale. Un misionar din China a venit să predice în Old Stone Church din Lewisburg, West Virginia, și și-a povestit istoria vieții sale. Andrew, care avea pe atunci 16 ani, se afla împreună cu ai săi, ascultînd povestea aceea în care nu era vorba decît de hazard, primejdie și desperată nevoie de oameni. Și ascultînd, îl cuprindea frica. I-a fost atît de frică încît a fugit acasă singur și a evitat să mai dea ochi cu misionarul. Dar tatăl său a invitat duminică la masă pe bărbatul acela slab și înalt, iar acolo nu l-a mai putut evita. Misionarul, privind lungul șir al feciorilor, a întrebat întorcîndu-se către tatăl lor:

- Din toți aceștia pe care i-ai zămislit, n-ai să dai vreunul Chinei?

N-a răspuns nimeni. Tatăl era surprins. Altceva este să te duci să asculți odată pe un misionar, să-i dai o masă bună după aceea și să-l călăuzești apoi către biserica vecină, și altceva este să-i dai un fiu.

- N-ași vrea să intre așa ceva în capul băieților, spuse Debora hotărîtă, de la celălalt capăt al mesei.

- Dumnezeu cheamă, rosti cu liniște misionarul.

- Mai ia pușin pui cu sos, se repezi tatăl. Debora, mai dă aici niște cartofi. Becky, adu pușină pîine caldă. Mănîncă omule! Sîntem oameni solizi aici.

Nu a răspuns nimeni, dar teroarea l-a cuprins pe Andrew. Dacă Dumnezeu îl va chema pe el? Mîncarea i se oprea în gît.

După aceea, saptămîni întregi a fost terorizat. „Cred că am pierdut cinci kilograme”, spunea, amintindu-și amănuntul acesta cu cincizeci de ani în urmă. Îi era teamă să-și spună rugăciunea, nu cumva să-l cheme Dumnezeu în timp ce se ruga. Se silea să nu rămînă niciodată singur; s-ar fi putut despica Cerul și glasul lui

Dumnezeu s-ar fi putut coborî asupra-i, poruncindu-i. Niciodată nu i s-a părut casa atât de caldă, atât de sigură. Și totuși se simțea foarte prost. „Fugeam de Dumnezeu, scria când era bătrîn. Știam asta și mă simțeam foarte rău”.

Deoarece, pentru el, era o nevoie organică să simtă curat drumul între el și Dumnezeu. Iar acum orice ar fi făcut, se simțea urmărit de Dumnezeu.

Maică-sa l-a oprit într-o zi: „Ce s-a întîmplat cu tine, Andy? Arăți la față ca și cum ai avea gălbinare!”.

Multă vreme nu a voit să-i spună ceva, dar de data aceasta îl ținea strîns de umăr. Și era mai înaltă decît el. În cele din urmă a mărturisit în șoaptă și ochii i s-au umplut de lacrimi.

- Mi-e teamă că simt chemarea, spuse.

- Ce chemare? a întrebat maică-sa.

Uitase cu desăvîrșire pe misionar.

- Către țările străine.

- Vezi-ți de treabă, îi spuse ea cu vigoare. Tatăl tău nici nu va voi să audă de așa ceva. Temeiul lui tu ești: ție îți va lăsa în stăpînire pămîntul.

Bănuise că nimic nu l-ar fi putut înfuria mai mult pe Andrew să i se spună că asta are ceva de-aface cu chemarea lui Dumnezeu. Sufletul i s-a răsvrătit la auzul cuvintelor mamei sale. Își smulse umărul din mîna ei și se depărtă. De rămas la fermă în nici un caz nu ar fi rămas, cu sau fără chemare. Pentru cîtva timp, spiama lăsa loc miniei. Se duse în pădure, singur, și acolo strigă hotărît către Dumnezeu. „Am supus inima mea care nu voia să se plece, scrie Andrew. Am strigat către Dumnezeu: „Aici sînt Doamne! - trimite-mă!” Îndată pacea s-a pogorît în sufletul meu. Nu mai mi-era frică. M-am simțit puternic. Cînd am renunțat la voința mea, puterea lui Dumnezeu a coborît asupra-mi. Și Dumnezeu m-a trimis”.

Așa a fost hotărîtă viața lui. Dar n-a mărturisit nimic atunci. A făcut planuri ani întregi. Trebuia să slujească tatălui său încă cinci ani. Știa, pentru că așa se întîmplase și cu ceilalți frați ai săi mai mari, că în ziua cînd va împlini douăzeci și unul de ani,

tatăl său îl va pune să alcagă: ori rămîne acasă și primește simbrie pentru munca pe care o făcuse pînă atunci pe degeaba, ori i se dă un cal bun și o sută de dolari și pleacă în lume. Toți ceilalți se hotărîseră pentru plecarea în lume. Va face și el la fel. Nu va spune nimănui, dar va pleca pe la Colegiu și apoi la seminar și se va pregăti pentru viața pe care vroia s-o ducă. Inima începea să-i bată numai gîndindu-se la asta. Cărți!, în sfîrșit va avea destule cărți! Întotdeauna i-a fost foame de cărți și niciodată n-a avut destule la școală. Unul din lucrurile pe care le-am auzit adeseori repetîndu-le era: „Am iubit școala!” De fapt, nici nu cred că am auzit cu vreun alt prilej cuvîntul „iubire” în legătură cu el însuși. „Dumnezeu a iubit atît de mult lumea ...”, asta auzeam destul de des. Era curios să-l auzi însă spunînd: „Am iubit...” Îmi aduc aminte de lucrurile acestea pentru că pe atunci tocmai mă duceam și eu la școală și nu eram deloc sigură că o iubesc; și apoi, niciodată nu mi trecuse prin cap că Andrew ar putea iubi și altceva în afară de Dumnezeu.

Cînd a împlinit deci, 21 de ani, a plecat, cu vocația sa arzîndu-i inima. Viața lui începe și nenorocul lui era că începea prost. Istoria scrisă de el spune că n-a intrat imediat la Colegiu. Războiul civil întreprinsese toate școlile, și deși frații lui mai mari, după ce se întorseseră acasă și înainte de a pleca definitiv, învățaseră ceva pe ceilalți copii - totuși el era foarte slab pregătit. Așa că a stat un an în Frankfort Academy - nu știu mai mult decît aîta - și de acolo a plecat la Washington și Lee University, unde se dusesse Hiram cu puțin timp înaintea lui.

Am aflat despre anii aceia, pentru întîia oară, cînd eram copil. Cotrobăiam rafturile cu cărți în casa misiunii, așezată pe o colină deasupra fluviului Yangtze, înfometată de citit așa cum fusese și Andrew. Toate cărțile din lume nu mi s-ar fi părut destule, și în acea casă a misiunii erau foarte puține cărți profane. Astfel că, plecînd Andrew într-una din călătoriile sale misionare, am făcut ceea ce n-ași fi îndrăznit să fac cînd era el acasă. Am intrat în biroul lui să caut din nou prin rafturi, de altfel fără prea mari nădejdi, pentru că le cercetasem odată, și citisem Viețile lui

Plutarc și pe Josephus, și Martirii lui Fox și orice altceva în care bănuiam că s-ar putea ascunde o poveste. În acea zi eram atât de deznădăjduită încât am luat Comentariul asupra Bibliei de Geikie și l-am pus la loc numaidecât. Era mai rău chiar decît nimic. Atunci m-am hotărît să caut prin sertarele vechiului său birou. Îmi aminteam că văzusem acolo cărți, cînd din întîmplare Andrew deschidea sertarele în fața mea. Dar privind cu atenție, am găsit numai catastifele misiunii, păstrate la zi, meticuloase, cu scrisul lui puțin tremurat, pentru că suferise odată un atac de insolăție care aproape îl omorîse și de atunci îi tremura puțin mîna dreaptă cînd scria. Am deschis sertar după sertar. Într-unul am zărit o grămadă de suluri curioase de hîrtie pergament. Erau foarte prăfuite și nimeni nu se mai uitase la ele de multă vreme. De fapt, unele din ele nici nu fuseseră deschise. Le-am luat, unul cîte unul, și le-am desfăcut. Pe ele erau tipărite cuvinte latinești. Tocmai studiam atunci limba latină și mă mirau cele trei cuvinte care îi întovărășeau mereu numele: *Magna cum laude*.

- Ce înseamnă asta? m-am dus eu s-o întreb pe Carie.

Ea era în dormitor, ținînd cu iușeală un ciorap. Picioarele lui osoase, umblînd mile întregi în fiecare zi pe drumurile misiunii, pe piatra orașelor și pe cărări prăfuite, îi dădeau mereu de lucru lui Carie. Fața i se lumina de mîndrie auzindu-mi întrebarea.

- Tatăl tău a ieșit din Universitate premiat la toate materiile, îmi spuse.

Mulți ani după aceea am intrat și eu la Colegiu și aproape că mă simțeam insultată cînd, cercetîndu-mi notele, numai „bine” și „foarte bine”, vedeam că nu spune nimic. Dar nu spunea nimic pentru că nu se aștepta la mai puțin de la copilul lui. Și mi-e teamă că, de fapt, se aștepta chiar la mai mult. Odată, spre mirarea mea, am luat 99 la geometrie, obiect la care nu am fost niciodată tare.

- Frumoasă notă, spuse Andrew rezervat.

Apoi adăogă repede:

- O sută ar fi fost o notă și mai frumoasă.

În Colegiu, a fost înspăimîntător de sărac. Mi-l închipui, înalt, cu umerii puțin aduși înainte, dar cu acel aer de mare

demnitate pe care l-a avut întotdeauna. Îl avea de pe atunci, camarazii săi studenți se temeau de el și cu nici unul nu pare să se fi împrietenit prea mult. Și așa a rămas cu oamenii toată viața. Era de altfel și foarte miop. El nu știa asta și nici unul nu și-a bătut capul să-i atragă atenția. Sta în rîndul întîi, cînd putea, și cînd nu, copia ce era scris pe tablă de la unul din camarazii lui. Nu putea recunoaște pe cineva, dacă nu trecea destul de aproape de el, ca să-l atingă, așa că nu s-a învățat niciodată să privească fețele oamenilor sau să observe ce se petrece în jurul său. Se cobora astfel tot mai adînc în sine. Mai tîrziu, cînd unul dintre profesori i-a sugerat ideea să-și pună ochelari, fericirea sa cea mare era că putea să citească mai bine. N-a avut nici un fel de viață socială la Universitate, pe de o parte pentru că era sărac și toți banii pe care îi avea i-ar fi dat pe cărți, iar pe de altă parte pentru că nu vroia nici un fel de societate.

Nu voia altceva decît să sugă măduva din cărțile sale. Miram, frumosul, se putea duce la petreceri, putea să cînte la chitară și să viziteze fete drăguțe. Andrew nu făcea nimic din toate acestea. Și totuși era extraordinar de fericit. Se deștepta mai devreme ca înainte, simțindu-se confortabil la culme pentru că nu erau vaci de muls și nici treburi de făcut. Putea să-și satisfacă singura lui dorință, cărțile. Aici, îi întrecea pe toți. Hiram nu l-a putut niciodată ajunge; nici unul din ei nu l-a putut ajunge, nici măcar David, care era excepțional de înzestrat pentru limbi.

Știu, pentru că mi-a spus-o Andrew, că era prea sărac ca să poată plăti 11 dolari pe lună găzduire într-un cămin. De aceea locuia împreună cu Hiram într-o odaie sărăcăcioasă, tălia lemne iarna și le îngrămădea într-un colț, găteau porridge și cartofi la același foc la care se încălzeau. Mi-a spus toate acestea, pentru că i se părea de necrezut că o fată poate cheltui atît de mult, patruzeci de ani în urmă, la Colegiu. Ascultînd, nu am avut curajul să-i spun că ceea ce îmi dădea, socotindu-se generos, nu-mi ajungea nici măcar pentru cameră și masă. Am tăcut și după ce a plecat el, m-am dus și am găsit un post de institutoare la o școală serală. Dar pentru Andrew timpurile nu se schimbaseră. El n-a trăit niciodată în timp, ci în eternitate.

Nu ştiu mai mult despre viaţa lui în Colegiu afară de faptul că şi-a trecut examenele strălucitor, covârşit de atenţia unui public pe care nu-l dorise prezent; şi în afară de un amănunt care a rămas o tragedie toată viaţa lui, chiar când ajunsese bătrîn. Noaptea, după ce şi-a trecut ultimul examen şi trebuia să plece a doua zi, a izbucnit focul în vechiul dormitor de lemn. Hiram terminase cu un an înainte. Andrew era singur, şi cum era tînăr şi obosit de emoţii şi triumf, dormea greu. L-a deşteptat de abia în ultimul moment fumul gros şi o teribilă arşiţă. Toată casa era în flăcări. Şi-a făcut drum către scară, care deja ardea, şi a coborît. Dormitorul s-a prăbuşit în urma lui. Nu a ars nimeni, pentru că aproape toţi studenţii plecaseră. Dar el a rămas acolo să privească clădirea incendiată pînă ce totul s-a prefăcut în cenuşă. Niciodată în viaţă n-a mai cunoscut o asemenea agonie. Cărţile sale, de care era legată viaţa lui, pe care le cumpărase una cîte una, cu atîtea greutăţi, se făcuseră scrum.

S-a întors acasă fără nici un ban. Tatăl său îl primi cu un aspru „bine ai venit!”, fără să-i arate prea multă simpatie. Cărţile! Ei bine, nu terminase oare cu ele? Era gata să se apuce acum de o treabă serioasă? Simbria îl aşteaptă. Dar el nu era gata. I se părea peste putinţă să reînceapă tristul efort fizic. Îl dezgusta munca aceea care îi absorbea puterile creierului ca un reziduu fără nici o valoare şi covârşea trupul cu o oboseală pe care numai somnul o putea stinge.

Îi căzu sub ochi o reclamă dintr-un ziar religios:

„Se caută un tînăr ca să vîndă Biblii”. I se păru că a vinde Biblii înseamnă mai mult decît a vinde cărţi; înseamnă a răspîndi cuvîntul lui Dumnezeu. Aşa că a scris ziarului şi a primit un pachet cu Biblii. A pornit pe jos, din casă în casă, să le vîndă.

„Nu ştiu, - scria Andrew cu mulţi ani în urmă, în acel rezumat al vieţii sale - nu ştiu din a cărui vină, dar n-am vîndut decît un singur exemplar. Ori că oamenii aveau inimile înălsprite, ori că n-am avut noroc în meseria aceasta. Nu ştiu. Ştiu numai că Dumnezeu nu mi-a binecuvîntat truda”.

Adevărul este, fireşte, că Andrew era cel mai prost negus-

tor din lume. Și bănuiesc că trebuie să te pricepi puțin și în negustorie ca să vinzi Biblii. Mi-l închipui apropiindu-se de o casă, prăpădit de timiditate. Îmi închipui o gospodină vrednică deschizînd ușa dimineața în zori sau după ce a strîns masa, ca să dea cu ochii în prag de un tînăr înalt, cu umerii aplecați, roșu la față, arătîndu-i o carte.

- Doamnă, vînd Biblii. Nu știu dacă...

- Avem deja o Biblie, îi răspundea ea, fără îndoială, cu vigoare.

Desigur că orice casă avea o Biblie. Nu era oare o țară creștină? Îi închidea ușa în față și se întorcea la vase - o Biblie, ce l-o fi apucat?

„Am înțeles la sfîrșitul lunii, scria Andrew, că Dumnezeu nu m-a chemat ca să vînd ceva”.

Așa că s-a întors înapoi la părintele său, neștiind ce ar putea face altceva, iar tatăl său, cu destulă ironie, l-a plătit destul de generos, deși pentru Andrew nici o simbrie nu era prea mare pentru munca pe care o ura.

În acei ani petrecuți la Colegiu, a păstrat ca o taină, în sine, hotărîrea de a se face misionar. Și ce bine știa Andrew să-și păstreze hotărîrile! Putea să tănuiască ani de zile un plan și să-l alcătuiască pînă în ultimile amănunte. Ani în urmă, puterea aceasta de a-și ține gîndurile ascunse a fost un chin pentru Carie și exaspera pe tovarășii lui misionari. Andrew descoperise de vreme că cel mai bun mijloc de a duce la bun sfîrșit un lucru care îi plăcea, este să-l faci fără să spună cuiva. Dar cum vara se sfîrșea, trebuia să spună tatălui și mamei că se duce la seminar ca să se pregătească pentru misionarism. Își păstrase simbriile pînă la ultima para. Iar fratele său John tocmai se însurase cu o văduvă bogată și-i făgăduise să-l ajute, împrumutîndu-i ceva bani. David, pe atunci predicator într-un orașel din apropiere, se arăta de asemenea încurajator.

Vorbi părinților și înîmpină pe loc înspăimîntătoarea rezistență a tatălui.

- Nebunie curată! strigă bătrînul, scuturîndu-și coama albă

pe creștet. Du-te și predică, dacă vrei, deși cred că șase din șapte feciori e cam prea mult. Dar să bați drumurile prin străinătăți, asta e de neînțeles!

- Destul că înțelege Dumnezeu, răspunse Andrew.

Era desigur cel mai încăpățânat om din câți am cunoscut, când simțea chemarea lui Dumnezeu. Așa că știu că mînia și strigătele tatălui său n-au făcut decît să-l întărească pe drumul pe care pornise. Care ar fi fost părerea maică-si, dacă ar fi judecat singură, nimeni nu poate spune. Dar cînd a auzit verdictul bătrînului, s-a îmblînzit numaidecît, numai ca să-l contrazică.

- Nu-mi pasă, Andy, a început ea, legănîndu-se în scaun. Fă ce-ți place, dar îți cer un singur lucru, băiatul meu. Făgăduiește-mi că ai să mă ascuți...

Răsufliînd ușurat, recunoscător, îi făgădui.

- Desigur că îți făgăduiesc, mamă!

Nici nu-și imagina ce-l așteaptă.

- N-ai să pleci pînă ce nu-ți vei găsi o nevastă care să meargă cu tine, adăugă maică-sa, legănîndu-se în scaun. N-am să fiu liniștită decît știind că ai o nevastă care să-ți poarte de grijă.

Aproape că a leșinat. Nevastă! Nu se gîndea la așa ceva. Nu-și închipuise niciodată că are să se însoare; nevastă, cînd trebuia să doarmă în țări stranie, primejdioase! O femeie - nu cunoaștea nici una!

- Cum am să găsesc o femeie care să vrea să vină cu mine? murmură. E ca și cum m-ai opri să plec!

- Hai, nu fi prost! îi răspunse blînd maică-sa. Se găsesc întotdeauna femei doritoare să se mărite cu orice lucru care are două picioare în pantaloni.

Andrew plecă amețit. Ce-i spusese maică-sa nu-l liniștise deloc.

În cele din urmă, se pare că a lăsat totul în hotărîrea lui Dumnezeu. Asta nu înseamnă că n-a făcut oarecare încercări el însuși. Dar au fost zadarnice. Nu le cunosc în amănunte, pentru că a păstrat întotdeauna cea mai strictă tăcere asupra eșecurilor sale, de orice fel ar fi fost și le uita repede. Dar într-o seară, cînd era

foarte bătrîn, mi-a mărturisit unele lucruri. În acei ani stam puţin cu el în fiecare seară, ca să aibă pe cineva cu care să vorbească, dacă ar fi dorit. A vorbit mult în acele ceasuri. Nu o povestire consecutivă, ci frînturi de evenimente, alese la împlinire din trei sferturi de veac de viaţă. Trebuia să le leg eu împreună. Îmi spuse deodată, brusc, într-una din acele seri.

- Ai fi putut avea pe Jenie Husted ca mamă.

- Cum?! am exclamat.

Îmi era peste putinţă să-mi închipui altă mamă decît pe Carie. Am prins pe loc necaz pe Jenie Husted asta. Cine era?

- Mă munceam mult în seminar din cauza făgăduelii pe care o făcusem mamei, începu el, privind lung jăratecul. Am observat multe fete tinere; de la distanţă, se înţelege, adaogă repede. Dacă mi se părea potrivită, devotată şi bine întemeiată în credinţă, o întrebam întîi dacă s-a gîndit vreodată la străinătate. Mi se părea prudent să verific sentimentele ei în acest punct, înainte de a trece mai departe. Toate mi-au răspuns negativ.

- Dar cine era Jenie Husted? am întrebat.

- Predica mea de încercare, continuă el calm, ca de obicei, fără să-i pese de întrerupere, a fost judecată ca fiind foarte bună. De fapt atît de bună încît a fost publicată într-un ziar eclesiastic. Era intitulată: „Necesitatea de a răspîndi Evanghelia la păgîni, cu specială referinţă la doctrina predestinării”. După publicare, am primit o scrisoare de la o domnişoară Jenie Husted. Îmi susţinea călduros părerile mele şi am intrat în corespondenţă. Locuia în Louisville, Kentucky. În ultimul an de seminar i-am cerut permisiunea să-i fac o vizită. Am avut o puternică presimţire că Dumnezeu a chemat-o să-mi fie soţie. Am făcut călătoria aceea lungă sub această impresie. Dar cînd ne-am întîlnit, am înţeles că mă înşelasem.

- Ce s-a întîmplat? am întrebat, curioasă.

- Pur şi simplu mă înşelasem, repetă cu hotărîre şi nu mai adăugă nimic.

- Cel puţin spune-mi cum arăta, am stăruit, foarte dezamăgită.

- Nu-mi mai amintesc, rosti cu multă demnitate.

Niciodată n-am aflat mai mult asupra acestei întâmplări. Nu mi s-a părut, totuși, că locul lui Carie ca mamă a noastră fusese serios amenințat.

III

Am lăsat la o parte rolul lui Carie în întâlnirea și căsătoria lor. De fapt, în ceea ce îl privește pe Andrew, Carie, întru cât era Carie, a avut foarte puțină importanță. Ea era providențială; În sensul că Dumnezeu potrivise în așa fel încît în vara cînd a terminat seminarul și care era gata să-și împlinească vocația, ținut pe loc numai de promisiunea făcută mamei sale, a întâlnit o fată care să accepte, ori să pară că acceptă, să plece cu el misionară.

Venise la casa lui David în acea vară, cum făcuse și cu o vară mai înainte, ca să studieze cu fratele său. David era un savant în limbile sanscrită, ebraică și greacă, fără să mai menționez alte limbi biblice importante. Și pe lângă acestea, Andrew îl înlocuia pe David în bisericile învecinate. Era un bun prilej de practică și în același timp putea cîștiga și ceva bani. Iar Andrew, fără îndoială, avea nevoie de practică. N-a putut niciodată să scape în întregime de marea sa timiditate. O anumită îndoială secretă asupra lui însuși, ca om, se amesteca cu certitudinea lui ca mesager al lui Dumnezeu. Nu s-a îndoit niciodată în ceea ce privește călăuzirea sa dumnezeiască, n-a avut niciodată îndoială asupra dreptății sale. Cred însă că niciodată n-a putut uita cuvintele doamnei Pettibrew; toată viața sa a admirat cu oarecare pizmă pe tinerii frumoși și deștepți. Mulți tineri chinezi frumoși și deștepți au făcut ce-au voit din el, asta e sigur.

Totuși, în pofida doamnei Pettibrew, ajunsese mai bine decît bănuia el. Părul său roșu, stufos din copilărie, se întunecase și se ondulase. Știu că lucrul acesta a mirat pe multă lume, pentru că schimbarea se făcuse repede și începuse să-l necăjească oamenii că-și cănește părul, spre marea lui oroare. Carie mi-a spus că, atunci cînd l-a văzut înțuia oară, părul îi era roșu, dar că în vară cînd

a cerut-o în căsătorie, în aceeași vară când s-au luat și au plecat în China, părul ajunsese negru... Era, spunea Carie, „destul de frumos”. Dar sprincenele i-au rămas bălane și mustața roșcată, iar mai târziu când umbla printre chinezi și-și lăsase barbă, aceștia îl numeau „Barbă roșie”; deși cei care îl cunoșteau îl porecliseră - pentru că toată lumea în China are o poreclă - „Nebunul după cărți”. E adevărat, a iubit toată viața cărțile, pînă în ziua când l-am înmormîntat cu micul său Nou Testament în grecește, care făcea parte, mai mult decît oricare din noi, din însăși ființa lui.

Am o fotografie de a lui din vara când s-a căsătorit cu Carie. După obiceiul timpului, el sta pe scaun, iar ea în picioare alături, cu mîna așezată rigid pe umărul lui. Dar e sigur că el nu știa că este o femeie alături. Privea afară din fotografie cu privirea pe care o cunosc atît de bine, privire compusă din maxilarele lui voluntare, ochii aceia copilărești și limpezi și o frunte frumoasă, sfîntă. Fruntea lui neturburată a rămas neschimbată, deși ar fi împlinit optzeci de ani dacă ar mai fi trăit încă două, trei luni, pînă în vară. Niciodată n-am știut bine care din aceste trei părți ale figurii sale era cea mai neschimbătoare, dar cred că era fruntea. Era vastă și netedă, pielea albă, transparentă. Purta casca colonială bine apăsată pe ochi, așa că soarele, care îi înegrise obrazii, nu i-a atins niciodată fruntea. Dimineața, după obișnuitul ceas de rugăciune, singur în biroul său, avea întipărite pe frunte trei dungi roșu-aprinse, așa cum își aplecase capul pe degetele sale răsfirate. Dar urmele dispăreau curînd, lăsînd întinsa lui frunte netedă și albă. N-a chelit niciodată, iar părul său negru a crescut cu timpul mai subțire și argintiu. Pentru că n-a suferit niciodată. A trăit lucrul acesta extraordinar și atît de rar: o viață cu desăvîrșire fericită. Și niciodată o dungă nu a brăzdat fruntea sa cu adevărat nobilă.

Am lăsat dinadins la o parte rolul pe care l-a avut Carie în povestea aceasta.

În lungile seri ale bătrîneții sale îl întrebam adesea, fel de fel de lucruri.

- Cum arăta mama când ai luat-o? l-am întrebat odată.

A privit în jăratecul pe care îl plăcea atît de mult să-l aibă

în căminul camerei sale. A întins miinile spre pară. Dispăruseră urmele tinereții cheltuite într-o fermă. Erau mâini de savant, destul de mari, foarte subțiri și cu degetele fin desenate, cu unghiile meticulos îngrijite. Dar, de altfel, nu l-am văzut vreodată altfel decât curat și îngrijit. Niciodată în copilăria noastră sărăcăcioasă, sau în anii din urmă ai vieții sale, nu l-am văzut altfel decât bărbierit proaspăt, cu gulerul său înalt și rigid alb, curat, cu părul bine pieptănat. Era pretențios, cu toată sărăcia noastră. Nu a vrut niciodată să aibă mai mult ca două costume de haine - dacă avea mai mult, le dădea altuia care avea nevoie de îmbrăcăminte - și hainele acelea le purta pînă ce se toceau, dar el era întotdeauna proaspăt și curat. Oriunde ar fi mers, călătorind și petrecînd nopțile în mici hanuri murdare chinezești, nu-și începea ziua fără să se îmbăieze, într-un fel sau altul. Și niciodată nu l-am văzut cu miinile murdare.

- Mama ta? reflectă. Nu-mi amintesc exact. Avea părul și ochii negri și-i plăcea să cînte.

- Cum ai cerut-o încășătorie? am întrebat, curajoasă.

Era sînjenit.

- I-am scris o scrisoare, spuse.

Se gîndi o clipă, apoi adăogă:

- Mi s-a părut singurul mijloc posibil de a-i spune totul limpede, ca să poată reflecta cu grijă.

- Tatăl mamei nu voia s-o mărite cu tine, nu e așa? - spusei eu ca să-i ajut amintirile.

Răspunse liniștit.

- Au fost niște fleacuri la început, dar nu le-am tolerat. Era un om pătimaș, deși un om bun în felul lui, dar foarte încăpățînat. Nu prea îmi place să am de-a-face cu oamenii încăpățînați.

- Și atunci?

- Ei, ne-am căsătorit și am plecat de-a-dreptul în China. Mi-aduc aminte că nimeni nu ne spusese că în tren se găsesc și paturi. De aceea am stat în picioare.

- Cineva îmi spunea că ai cumpărat numai un bilet, adăogai eu, zgîndărindu-l.

- Oh, asta nu s-a împlătit așa.
- Vrei să spui că e numai o poveste scornită?
- Desigur că am cumpărat și al doilea bilet îndată ce mi s-a atras atenția, spuse.

Și rîse singur, cu rîsul lui uscat, aproape tăcut, pentru că fusese atît de necunoscător în ale biletelor și călătoriei. Hazul era că niciodată nu și-a dat seama că e un nepriceput în tot ce privește afacerile lumii din afară. Biletele și complicațiile călătoriei îl înspăimîntau, deși într-un fel sau altul ajungea întotdeauna la destinația propusă. Izbutea asta pentru simplul motiv că era foarte devreme în port sau la gară, așa că dacă din împlinire se suia în alt vapor sau alt tren, se găsea întotdeauna cineva care să descopere greșeala în timp util și să-l coboare, indicîndu-i unde să se suie. Călătoria, firește, distanțe de necrezut și cu orice mijloc avea la îndemînă. Totuși niciodată nu l-am văzut la vreo plecare, cu vaporul sau trenul, fără ca să nu ne dăm seama cît era de nefericit și cît de adînc se îndoia că va ajunge vreodată la destinație. Îndoială care se completa cu certitudinea că nu se va întoarce niciodată. Și cu toate acestea, de obicei cu ajutorul vreunei persoane caritabile care îi înțelegea spaima, se întorcea întotdeauna sănătos acasă. Era din principiu împotriva oricărui lux, deși în taină iubea confortul. N-a voit niciodată să audă de călătorie în clasa I; și pînă a îmbătrînit, nici în clasa II. Cînd s-au introdus trenurile în China, era tot atît de pasionat ca un copil și îi făcea o imensă plăcere să călătorească în tren prin pînurile pe care le străbătuse pînă atunci pe jos sau pe măgar. Dar ani de zile a refuzat cu îndirjire să călătorească altfel decît în clasa III, unde bănci erau niște scînduri înguste; iar dacă nu l-am fi observat, s-ar fi suit chiar într-un vagon de clasa IV, vagon de coolies¹⁾. Și asta, nu pentru că era zgîrcit și ar fi vrut să strîngă banii pentru mine. Era zgîrcit pentru Dumnezeu, astfel ca tot ce avea să meargă în folosul cauzei pentru care își închinase viața și pentru care închinase, brutal și

1) Numele care se dă hamalilor și muncitorilor de rînd în tot Orientul.(n.trad.)

inconștient, și toate acele vieți față de care era răspunzător.

Luna sa de miere pe vaporul cu care a străbătut Pacificul a petrecut-o îmbogățindu-și cunoștințele de limbă chineză. Începuse s-o studieze cu luni înainte. Își împărțise ziua ținând seama de acest studiu, așa cum a procedat toată viața. Un anumit număr de ceasuri, în fiecare zi, era închinat studiului limbii chineze, alte ceasuri pentru ebraică și greacă. A citit întotdeauna Biblia în aceste limbi. Marea nemulțumire a vieții sale era traducerea nesatisfăcătoare a Bibliei în englezește, iar mai urziu versurile mediocre din limba chineză. Cu toată credința sa absolută, era un savant desăvârșit și n-a socotit niciodată vreo traducere a Bibliei ca un Cuvânt final al lui Dumnezeu. Cuvântul final al lui Dumnezeu se afla ascuns undeva în originalul ebraic sau grec, iar pasiunea vieții sale era să descopere adevărul acestui Cuvânt. Prima erezie pe care a rostit-o - și era plin de erezii inconștiente, pe care nu voia niciodată să le recunoască ca atare - a fost că „ei” greșeau cu toții traducând cuvântul „zi” în primul capitol al Genezei; nu însemna „zi”, ci „perioadă”. „Dumnezeu a creat lumea în șapte perioade”, obișnuia să spună. Dar nu avea nici o încredere în savanți, în studiile lor asupra începutului omului.

- O ceată de bătrâni înnebuniți după câteva zgîrieturi găsite în vreo peșteră, spunea el concediindu-i pe toți.

Iar pe Darwin îl socotea un suflet stăpînit de diavol.

- Evoluție! exclama morocănos. Diavoluție i-ași spune!

Și cu toate acestea putea asculta plin de admirație și respect un arheolog biblic povestind descoperirea ruinelor Ninivei sau Tyrului. Putea asculta cu înspăimîntată umilință a credinței orice fantezie despre împlinirea vechilor profeții, orice nebunie în legătură cu vreun miracol, orice închipuiri despre reînviere, cum nu se găsesc în nici unul din romanele acelea pe care el refuza disprețuitor să le citească pentru că nu erau „adevărate”.

Se zvîrlise deci cu bucurie în studiul limbii chineze. Era, de fapt, un geniu în toate limbile, și-l desfătau complicațiile chineze, aspiratele și non-aspiratele, tonurile - ascendente, neutre, descendente, exclamatorii - toate acele umbre fine și deosebiri de sens, de construcții. Vorbea limba chineză cum puțini albi au

vorbit-o, cu multă simțire și precizie literară. În cele din urmă ajunsese, mai mult decât engleza, limba sa maternă. O vorbea cu mult mai mult. Odată, într-o biserică americană, când se dusese acasă în vacanță, se ridică să se roage înaintea unui public numeros. Cum făcea întotdeauna, rămase multă vreme în tăcere, să-și golească mintea de orice altceva afară de Dumnezeu. Apoi, simțind că a rămas singur cu Dumnezeu, începu să se roage - și rugăciunea o rostea în limba chineză. Numai când ajunsese la jumătate a înțeles ce se întâmplase, se opri, și apoi o continuă în englezește. Dar nu mai era adevărata rugăciune. Era conștient, acum, de prezența celorlalți, iar Dumnezeu nu mai era acolo.

De fapt, puțini chinezi vorbeau atât de precis ca el, pentru că puțini cunoșteau ca el sintaxa limbii. Există o cărțuie pe care a scris-o odată asupra idiomelor chineze, un studiu cu adevărat valoros, scris concis, așa cum obișnuia el întotdeauna. Și e caracteristic că, după ce terminase corecturile și i s-a cerut să facă un index, a refuzat să-l facă spunând:

- Nu e jignitor pentru cineva să caute în carte amănuntul de care are nevoie, dacă simte nevoia să-l afle.

Precizia științei sale, totuși, făcea ca vorbirea sa chineză să fie prea literară și de fapt adesea întrecea puterea în înțelegere a oamenilor obișnuși. Îmi amintesc că una din obiecțiile sale de o viață întreagă împotriva lui Carie era o anumită neîngrijire în pronunția chineză.

- Mama voastră, se plîngea el către noi, nu vrea niciodată să învețe că anumite cuvinte sînt aspirate.

O implora, căci urechea sa sensibilă suferea cîmplit:

- Carie, te rog, cuvîntul ăsta e aspirat...

La care ea răspundea:

- Ce-are aface? Nu e nevoie să fiu plictisită, atîta timp cît ei mă înțeleg. Și de altfel, oamenii de rînd mă înțeleg mai bine pe mine decât pe tine.

Nu era nimic de făcut - pentru că remarcă aceasta din urmă era întrutotul adevărată.

Cînd privesc înapoi la cei 80 de ani ai vieții lui Andrew, înțeleg că schema vieții acestuia a fost simplă. Primii douăzeci și

opt de ani au fost ani de luptă și de pregătire, trăiți cu încăpățînată persistență pînă în clipa cînd s-a imbarcat pentru China. Din acel moment, timp de cincizeci de ani, viața lui a fost o fericire simplă. În jurul meu, în toate țările din lume, văd oamenii lupîndu-se pentru a fi fericiți. Luptă în sute de feluri. Își pun nădejdea în sute de lucruri felurite - în noi forme de guvernămînt și teorii sociale, în planuri pentru binele public, în adunare de bogății. Nimeni nu poate spune că nu se gîndesc de loc la ei, la fericirea personală. Oricît și-ar deghiza luptele cu nume nobile de „cauză” și „cru-ciadă”, adevărul amar este că nici un individ perfect fericit nu ia parte în nici o luptă. Andrew a fost cel mai fericit om din cîți am cunoscut - și el nu s-a luptat niciodată. Își urma drumul, senin și încrezător, sigur că își cunoaște drepturile sale. L-am văzut mîniat pe alții pentru că ruinau drumurile lui Dumnezeu, căi pe care el umbla atît de sigur, dar nu l-am văzut niciodată tulburat sau neîncrezător în sine. Nu l-am văzut niciodată luînd parte la o discuție nedemnă, cu alții. Își păstra drumul cu o mîndră liniște. Era magnifică hotărîrea aceea limpede a lui.

Și nu vreau să admit prostiile care se repetă adesea, că religia lui îl investise cu o asemenea putere. Religia n-avea nimic de-a-face cu asta. Dacă ar fi avut o minte mai îngustă și-ar fi ales un Dumnezeu mai mic, dacă s-ar fi născut astăzi ar fi ales un alt Dumnezeu, dar orice ar fi ales tot Dumnezeu ar fi fost pentru el. Orice ar fi făcut, ar fi făcut cu aceeași inimă întreagă. Așa cum ara, născut în acele timpuri și din acel sînge, și-a ales cel mai mare zeu și a pornit în lume să vestească oamenilor că zeul lui era adevăratul, unicul Dumnezeu, în fața căruia toți trebuie să se plece. Era un magnific imperialism al spiritului, de necrezut și cu neputință de înțeles decît de acei care s-au nutrit din el și-au crescut în umbra lui. Cei mai mulți sînt dintre aceia care se află încă într-un asemenea imperialism fără ca să-și dea seama ce sînt.

Dar pentru Andrew imperialismul spiritului era tot atît de firesc cum era dreptul dumnezeiesc de a domni pentru Carol II. Andrew, de asemenea, avea aceeași naivă și copilărească viclenie ca și a regelui. Dar ar fi suferit și ar fi fost mirat dacă cineva i-ar

fi spus că e arogant și tiranic. De fapt nici nu părea astfel; felul său de a se purta era delicat și demn, pasul său era liniștit, vocea blîndă, manierele dintotdeauna corecte. Se stăpînea întotdeauna, în afară de acele subite furii ale sale, cînd ceva care-l apăsă de multă vreme izbucnea fulgerător pentru cîteva clipe. Toată lumea se temea alunci. Copiii săi se înpăimîntau cînd vedeau fața schimbîndu-i-se deodată și zăreau bruscă răsturnare a minilor. Cineva trebuia să fie lovit, cu mîna sau cu un baston azvîrlit după el. Totul se termina într-o secundă și ieșirile acestea se răreau cu cît îmbătrînea, pînă ce au dispărut cu totul. Cred că s-au distilat într-o tărie difuză, astfel că în ultimii săi ani ajunsese blînd pînă la miezul inimii.

Dar în tinerețe izbucnea uneori. Știu acum că niciodată nu s-a lăsat înfrînt de furie decît cu rușine și după o adevărată luptă. Nu mă îndoiesc că atunci cînd își lăsa mîna fulgerător să cadă și apoi dispărea repede din odaie, se ducea în biroul său ca să îngenunche și să se roage lui Dumnezeu de iertare. Dar cred că niciodată nu i-a trecut prin minte să-și ceară iertarea vreunui om. Și nu-i trecea asta prin minte nu pentru că ar fi fost omeneste mîndru. Dacă ar fi văzut că e o datorie a lui să-și ceară iertare, ar fi făcut-o cu bucurie. Niciodată n-a șovăit în fața datoriei. Dar important pentru el era să obțină iertarea lui Dumnezeu, să fie sigur că drumul între el și Dumnezeu nu era mînjit. Cu orice preț calea aceasta de comunicație o păstra curată și largă și astfel a trăit fericit. Pentru că avusese această fericire: îmbrățișase de timpuriu o cauză în care a trăit toată viața, fără o umbră de îndoială. Nici măcar mintea lui nu l-a trădat. Își păstra mintea sub cel mai aspru control. A murit sigur că a ales și a crezut înțelept, sigur că a izbutit în tot ceea ce făcuse. Nu sînt mulți oameni care au parte de o asemenea fericire.

Fiind întotdeauna fericit, avea un farmec al lui personal. Era adesea de o veselie liniștită, cîteodată bogat în glume. L-am văzut de multe ori șezînd la masă sau în liniștea serii după ce-și termina munca zilei, cum ochii albaștrii i se aprindeau deodată cu rîsul acela tainic și începea să rîdă

- Ce este? îl întrebam noi.

Uneori, foarte rar, îmi mărturisea. Dar de cele mai multe ori spunea simplu:

- Mă gîndeam la ceva.

Cred că socotea indiscret orice rîs zgomotos. Totuși cîteodată, cînd mărturisea la ce se gîndise, izbucnea și se înneca în rîs. Întotdeauna rămîneau surprinși după ce-i ascultam explicația, pentru că lucrul de care rîdea el era de cele mai multe ori extrem de simplu, vreo absurditate oarecare. Carie zîmbea, așa cum zîmbea de vreunul din copiii ei cei mici. Capacitatea de a observa o simplă absurditate era limita maximă pe care o atingea simțul său al humorului.

Dar uneori putea deveni dificil, pentru că, dacă nu-i plăcea cineva, nu-și putea stăpîni rîsul. Bunăoară, lui îi dis plăceau chiar cele mai așezate femei, dar îndeosebi ura pe acele femei vaste, înfloritoare, supraîncrezute, pe care civilizația noastră occidentală pare a le fi multiplicat într-un număr considerabil. Odată, cînd era destul de bătrîn, sta la mine la masă în fața unei asemenea persoane. Andrew, căruia femeia nu-i plăcuse de la început, a păstrat o formidabilă tăcere, refuzînd să țină seama de prezența ei în afară de ușoara plecăciune pe care i-o făcuse la început. Ea, flecărînd în felul său volubil, a adus vorba despre balul la care trebuia să se ducă, la Consulatul American și se întreba dacă ar trebui sau nu să danseze cu chinezii care vor fi acolo de față. Nu dansase niciodată cu bărbați de altă rasă decît a ei. Andrew își ridică ochii din farfurie, atent. Știam că nu poate suferi figura ei, brațele sale grase, goale pînă la umăr, bustul ei larg, troznind sub corsajul strîns. Grămezile de carne îl dezgustau pînă la furie. Am zărit în ochii săi absenți aprinzîndu-se binecunoscuta lumină, plină de maliciozitate. A început deodată cu acel glas blînd, ușor, înșelător.

- Mă întreb dacă s-ar găsi vreun chinez care...

I-am apăsât piciorul pe sub masă, repede și puternic.

Ochii doamnei grase scăpărară.

- Ia ceva, ia puțină cafea! Ce splendidă rochie. Culoarea asta îți vine atît de bine; întocmai ca ochii d-tale!

Se întoarse spre mine flatată și iluminată.

- Crezi?

- Da, da, e splendidă!

Am păstrat pantoful pe piciorul lui Andrew, apăsându-l. Își clătina ceașca cu cafea, cutremurat de risul lui tăcut, uitînd orice altceva în afară de imaginea pe care și-o închipuia, a acestei americance imense suportînd pe trupul ei colosal o figură minimă de chinez purtat de nebunia dansului. După aceea, cînd i-am făcut observație, pentru că îndrăzneam pe atunci, el a remarcat senin.

- Ei, ce vrei? eram dator să rîd, femeia aia era nebună.

Andrew a fost întotdeauna foarte sigur de sine însuși.

- A fost o mare nenorocire, obișnuia să ne spună Andrew, că mama voastră suferea de rău de mare. Îmi amintesc că i s-a făcut rău îndată ce am părăsit țărîmul american. I-am cerut insistent să încerce să se controleze, dar ea părea hotărîtă să se lase în voia soartei. Controlul ar fi fost posibil într-o fire mai puțin încăpățînată. Dar ea a acceptat ca răul de mare să se agraveze, așa că nu s-a făcut bine niciodată.

- Nu cumva vrei să spui că ar fi putut face ceva! am strigat noi, sărînd în ajutorul lui Carie.

- Omul trebuie să încerce, să se trudească, remarcă el cu seninătate. În afară de asta, răul de mare avea o sumă de inconveniente.

Așa că nu-mi închipui, în acea călătorie de nuntă pe un ocean străbătut de taifunuri, că Andrew a fost un bun doctor pentru o mireasă bolnavă. Fără îndoială că a fost plin de atenții cu întrebările sale, dar nu știa ce ar fi putut să-i facă.

Lui nu i s-a făcut niciodată rău. A mîncat - îmi spunea cu incoștientă bucurie, amintindu-și - cele dinții stridii crude în acea noapte, ieșînd din Golden Gate. Erau atît de crude încît cea dinții stridie i-a alunecat pe gîtlej înainte ca s-o poată înghiți, așa că nu i-a cunoscut gustul. Pe a doua a mușcat-o zdravăn.

- Cu puțin piper și sos de tomate, remarcă el blînd. Le-am găsit bune de mîncat. Cred că am înghițit douăsprezece, dar am regretat mai tîrziu că nu m-am oprit la șase.

- N-ai suferit de rău de mare? am întrebat noi, răutăcioși.

- Deloc, răspunse. Niciodată nu mi-a fost rău pe mare. Am avut numai un sentiment de regret, câteva ceasuri, dar m-am gândit la altceva.

Avea o constituție de oțel și o digestie pe care nimeni n-o putea tulbura. Fusese, fără să știe, cât se poate de aproape de răul de mare - și n-a putut totuși niciodată înțelege torturile pe care le îndura, legănându-se, trupul atât de delicat al lui Carie. Dar Andrew n-a fost bolnav niciodată, în nici un fel. Ani de zile, în călătoriile sale, a mâncat ce i s-a dat. Ouăle răscoapte erau o delicatesă pe care soțiile fermierilor chinezi i-o puneau în față și el le mînca pe toate. Într-o noapte, acasă, a zărit niște ouă răscoapte pe care Carie le pusese în salată.

- Douăsprezece, murmură el blînd. Am mâncat astăzi douăsprezece ouă răscoapte.

- Andrew! exclamă Carie, alarmată. De ce-ai mâncat atîtea?

- Pentru Hristos, răspunde. Dacă ași fi jignit pe oamenii aceia n-ar mai fi vrut să asculte; și fiind oameni săraci, ouăle erau tot ce aveau ei mai bun.

Odată, ca să înceapă conversația într-o casă țărănească, a privit peste un cîmp de orz alb înflorit și a remarcat că îi plac turtele de orz alb. Gospodina a dispărut și s-a întors îndată cu o farfurie enormă plină cu turte colosale, groase, uscate, fără nimic în ele. A înghițit cât a putut de multe. Și de atunci de cîte ori a mai trecut pe la casa aceea nu a șovăit să mănînce turte, deși îl înspăimîntau și era deprimat de cîte ori simțea că e dator să viziteze casa.

Așa că atunci cînd Carie suferea de rău de mare, el nu putea crede că, dacă ar fi încercat, nu s-ar fi simțit mai bine.

- Un efort..., va fi murmurat deasupra capului ei amețit.

- Oh, du-te de aici Andrew, îl implora. Nu mai ai nici o carte pe care trebuie s-o studiezi?

- Andrew n-are idee..., obișnuia să ne spună cînd o lua gura pe dinainte.

Dar adaogă îndată:

- Voi copiii nu trebuie să luați în seamă ce spun. Tatăl vostru e un om minunat.

Și era minunat. A ținut prima sa predică în limba chineză șase luni după sosire. Era considerat un lucru extraordinar dacă cineva izbutea aceasta după doi ani. Așa că Andrew a fost un misionar prodigios. Era destul de mîndru de el însuși și povestea evenimentul acesta de multe ori, cu o naivă mîndrie, deși trebuie să spun că întotdeauna adăoga cu acea lumină sclipînd în ochii lui albaștri:

- Desigur, e cu totul altă chestiune dacă m-a înțeles cineva sau nu. N-am auzit de vreo convertire, ca un rezultat direct al acelei predici.

Amintirile sale despre cea dinfii debarcare pe malurile Chinei erau foarte mult deosebite de ale lui Carie. Ei nu i-a putut scăpa mizeria oamenilor pe care îi vedea în jur. Dar Andrew era ului de confortul în care trăiau misionarii.

- Îndată ce am coborît, povestea el, am fost întâmpinați de o delegație din partea misionarilor mai bătrîni, care s-au bucurat văzîndu-mă, pentru că de cîțiva ani nu le mai sosise nici un ajutor. Am fost luați la masă la dr. Young Allen. Dineul a fost excelent. Mult prea bun pentru masa unui misionar, îmi amintesc că m-am gîndit atunci. Dar după aceea am auzit că dr. Young Allen s-a angajat în antreprize comerciale. A căzut în obiceiul ăsta în acea perioadă din Războiul civil cînd Biserica metropolitană nu-i mai putea plăti salariul; cred că era o afacere cu sobe.

- Ai dormit în timpul mesei și lui Carie i-a fost rușine, i-am spus, căci auzisem pe Carie povestindu-ne înîmplarea.

- Nu-mi mai amintesc nimic de asta, spuse blînd. Mi-am cumpărat primul pardesiu prin Shanghai, continuă. Era o extravagantă, gîndeam eu, dar mi se spusese că era absolut necesar.

Lui Carie, cu tot răul de mare, îi crescuse patru măsele de minte în luna ei de miere și falca inferioară era atît de aglomerată încît o amețeau durerile. Andrew a dus-o la un dentist, pentru că pe atunci singurii dentiști din China erau la Shanghai, și a așteptat pînă ce i-a scos, fără nici un fel de anestezie, patru măsele noi și

puternice. Carie a avut întotdeauna dinți admirabili și sănătoși. Odată, când împlinise șaiszeci de ani, un dentist și-a chemat studenții ca să vadă cum arată o dantură perfectă la vârsta ei. Se adunaseră în jurulei, tinerii aceia solemni, dentiști chinezi, în timp ce ea era obligată să-și deschidă gura cât putea de mult. Rîdea povestindu-ne asta.

- Au privit pînă ce mi-ăm simțit gura plină de ochii lor, spunea.

Dar răzbătea oarecare mîndrie în glasul ei; știa că are un trup admirabil. Iar măselele de minte au rădăcini adînci.

Îndată după ce le-a scos s-au dus pe pontonul cu care trebuia să călătorească pe Canal, - știu asta de la Andrew, nu de la Carie - și o hemoragie s-a declanșat înainte de a se îmbarca, așa că a trebuit să o ducă înapoi la dentist.

- Era foarte plicticos, spunea, dar am plecat din nou, cu o întîrziere de aproape două ceasuri. Eram nerăbdător să-mi încep activitatea.

IV

Fascinant într-adevăr era faptul că Andrew și Carie scoteau întotdeauna două povești cu totul deosebite din același incident. Niciodată n-au văzut același lucru și n-au simțit în același fel; ca și cum n-ar fi fost în același loc și n-ar fi văzut aceiași oameni. Andrew nu-și amintea nimic din călătoria pe canal în afară de lungile conversații cu misionarul senior și uluitoarele progrese în limba chineză, în timp ce Carie își petrecea timpul pe puntea îngustă apărîndu-se de soare sub o mare umbrelă, privind malurile care aluneau atît de încet, cîmpurile de orez în plin cules, cătunele. Știu - de cîte ori n-am străbătut cîmpurile chinezești în septembrie! - că în văzduhul cald, fără pic de vînt, răsuna ritmic bătaia spicelor de orez. Cunosce cerurile albastru-întunecat deasupra cîmpiilor aurii, cu șiruri de gîște albe culegînd boabele risipite de orez. Este încă destul de cald, Si copiii se rostogolesc în drum, goi și bronzaji de soarele verii ca să adoarmă încolăciți la umbra

arborilor. Căci tot aerul e îndulcit și somnoros de bătaia aceea ritmică a snopurilor.

Dar Andrew se grăbea să ajungă la casa misiunii.

- Totul era mult mai bine decât visasem eu, mi-a spus odată. Casele erau mari și curate și mâncărurile excelente. Mă așteptam să viețuiesc în mici colibe de lut. Mă simțeam prost în mijlocul unui asemenea confort - mâncare bună, servitori, încăperi spațioase. Mama ta a pus niște perdele roșii la camera noastră. Am crezut că sînt prea excentrice și i-am spus-o.

- Le-a dat jos? l-am întrebat.

-Nu, răspunse. Ea a avut întotdeauna părerile sale. Dar stam foarte puțin acolo. Îmi treceam timpul jos, în camera de studiu. Am început studiul limbii chineze în dimineața imediat următoare sosirii noastre. Am început la opt și am studiat pînă la 12, și din nou de la 1 pînă la 5. Apoi am plecat să ne plimbăm puțin, ca să facem mișcare. Nu existau manuale bune, așa că am început să citim Noul Testament. Profesorul citea un rînd și noi repetam după el, trudindu-ne să pronunțăm cît mai exact sunetele. Am făcut asta în fiecare zi în afară de duminici.

- Nu oboseai? îl întrebam.

Carie obosise de multe ori. Era o brazdă cu crizanteme de-a-lungul zidului de cărămidă cenușie care închidea curtea misiunii, și Carie sta la fereastră, așa că putea privi florile aprinse cînd nu mai putea suporta glasul bătrînului profesor. Nu le privea prea des; numai cînd era foarte obosită și nu mai putea îndura. Și după ce s-au trecut crizantemele, din fericire era un bambus ceresc lîngă fereastră, încărcat cu fructe roșii. Și cîteodată gîște sălbatice zburau peste bucata de cer care se înălța deasupra curții.

- Obosit! exclama Andrew. Cum puteam fi obosit cînd făceam singurul lucru care îmi plăcea, lucru acela pe care aștia îl dorisem - să mă pregătesc de Misiune?

Toată seriozitatea, moștenită de la străbunii săi teutonici, și-a pus-o în acel studiu. Scotea și învăța rădăcinile chinezești. A învățat cele două sute patrusprezece radicale și tonurile cuvintelor, aspiratele și nonaspiratele. Și-a însușit gramatica și a explorat idiomele. A început studiul clasicilor confucieni, ca să aibă de la

început un vocabular cult și posibilități de exprimare. Este caracteristic pentru tenacitatea minții sale și pentru unicitatea scopului său faptul că filosofia lui Confucius, aflat de asemenea, în esență, cu cea a lui Isus, nu i s-a părut niciodată importantă.

- Confucius spune câteva lucruri foarte drăguțe, vorbea el liniștit, dar nu știa nimic despre Dumnezeu și firește nu a înțeles nimic din slăbiciunea firii omenești și necesitatea de a fi mântuiți de păcat prin Mântuitorul nostru, Domnul Isus Hristos.

Era execiv de disprețuitor, în anii din urmă, fața de acei misionari care, mai delicați, vedeau în înțelepciunea lui Confucius tot un fel de mântuire.

- A luat-o razna, obișnuia să spună despre un asemenea misionar, fiindu-i sincer milă și întristându-se.

Dar Andrew a găsit multe lucruri care să-l mire, la tovarășii săi misionari. Oamenii din jurul lui erau așa cum se aștepta să fie, nemântuiți. Dar nu se aștepta să găsească misionari cam tot atât de umani ca și ei. „Cei mai mulți dintre ei, spunea, deși buni, nu erau tocmai străluciți”. „Omul acela! exclama despre un altul. E un leneș. N-a voit să-și părăsească tihna casei sale. Merge odată sau de două ori pe săptămână într-o capelă de stradă, și apoi se miră de ce Dumnezeu nu-i dăruiește convertiți”.

- Erau foarte certăreți, spunea amintindu-și acele dintii fețe bisericești. Îmi amintesc cât de mult m-am mirat când, mergând pentru prima oară la Xuzhou, am aflat că Dr. Du Bose și Dr. Davis, singurii oameni albi din oraș, trăiesc unul la mieznoapte și altul la miezăzi, fără să se întâlnească și să-și vorbească. Când l-am întâlnit pe Dr. Davis și i-am vorbit de Dr. Du Bose, mi-a spus: „Oh, urăsc pe omul ăsta!”.

Se opri câteva clipe și apoi adăogă solemn:

- Am fost foarte neplăcut impresionat.

Apoi își continuă povestirea.

- Când am fost trimis în susul fluviului, am întâlnit pe Dr. Wppdbrige și pe Dr. Woods. Pierdeau mult timp împreună jucând șah, și erau pe rând prieteni și dușmani. Am ajuns într-o perioadă de dușmănie. Nu-și vorbeau. Fiecare îmi spunea că celălalt e cu totul nepregătit pentru Misiune. Am crezut că e de

datoria mea să-i ascult imparțial și să mă silesc să-i împac.

A zîmbit ironic.

- Ai reușit? l-am întrebat.

- Am reușit doar să-i unesc pe amîndoi împotriva mea! și a început să rîdă tăcut, uscat.

Ceea ce Andrew n-a știut niciodată și ceea ce n-am știut nici eu pînă ce nu am crescut și am văzut cu ochii mei, era faptul că, cu toată aparența sa liniște, era un luptător dintre cei mai buni, un fiu al lui Dumnezeu neconținut în bătălie, un înger luptător. Una din cele mai vechi amintiri ale mele în acel bungallow pătrat al Misiunii au fost după amiezile de luni, dedicate „mitingurilor stațiunii”, o adunare a tuturor misionarilor rezidenți. Duminică, toți erau stimulați prin trei servicii religioase - și nu numai stimulați religios, ci și extenuați fizicește și emoțional. Lunea cădea a doua zi. Am stat sute de luni, copil înspăimîntat, mutîndu-mi ochii de pe o față încăpăînată la altă față încăpăînată a celor mari, ascultînd unul după altul atîtea glasuri încăpăînate. Care era motivul certei nu prea știam niciodată, în zilele acelea, pentru că se schimba neconținut. O bună parte era pentru bani - dacă, de pildă d-lui Wang, evanghelistul de la capela din West Gate, ar trebui să i se dea zece dolari pe lună în loc de opt. Speram să i se dea zece, pentru că îmi plăcea micul domn Wang, cel cu fața rotundă și veselă, care-mi aducea pachete cu prăjituri de orez în ziua Anului Nou. Dar se pare că dolarii i-ar fi băgat d-lui Wang anumite idei în cap și ar fi cerut mai tîrziu 12 dolari, ar fi trăit poate în lux, iar banii misiunii erau sacri, erau dovada încrederii unei întregi comunități. Domnul Wang trebuia să aibă numai opt dolari. Carie s-a ridicat și a plecat cu obrazii dogoriți. Am urmat-o timidă.

- Ce s-a întîmplat mamă? vroiam eu să știu.

- Nimic, răspundea strîngînd buzele. Nimic, absolut nimic!

Dar înțelegeam totul de pe fața ei. Mă întorceam, năruită, ca să descoper că domnul Wang ăra de acum aproape uitat și că discuta despre o eventuală reparare a porții bisericii, sau despre

distribuirea broșurilor, sau despre deschiderea unei noi stațiuni misionare. Andrew dorea neconținut să lărgească Misiunea, să deschidă mereu stațiuni, iar ceilalți nu vroiau să-l lase. Ascultându-i, sufletul mi se umplea de lacrimi deznădăjduite. Mi se părea că ei erau întotdeauna împotriva lui Andrew și Carie, bărbații și femeile acelea cu pielea tăbăcită, cu gurile aspre și ochii hotărâți, amari. Andrew sta acolo, fără să-i privească, ochii fugindu-i pe ferastră spre valea dintre dealuri, cu fruntea sa albă și senină, cu glasul lui liniștit. Repeta neconținut:

- Simt că datoria mea este să pătrund cât mai adânc în interior. Regret dacă întâmplător asta e împotriva voinței voastre, dar eu trebuie să-mi fac datoria.

Astfel se certa Andrew, dar în felul său. N-a respectat niciodată vreo regulă, pentru că i se părea că ele sînt întotdeauna în contradicție cu datoria sa, iar el își cunoștea întotdeauna datoria. Ceilalți puteau să voteze și să hotărască, pentru că misiunea se presupunea că lucrează printr-un fel de hotărîre democratică a tuturor misionarilor, depinzînd de comitetele lor financiare din America. Dar Andrew asculta numai de Dumnezeu. Lipsa banilor nu l-a oprit niciodată din drum. Dacă nu avea bani, și n-a avut niciodată, scria oricui știa că are, cerșind fără rușine. Dacă primea, cum primea adesea, trebuia după regulile Misiunii, să anunțe și să-i verse în bugetul comun. Dar deși anunța că a primit bani, dacă se gîndea cumva la asta, nu-i vărsa niciodată și îi folosea cum dorea. Întotdeauna ca să pătrundă mai mult în interior, ca să deschidă noi mici centre pentru propaganda sa. Am văzut alți misionari, mai mici și mai birocrați, aproape înnebunind că nu-l pot controla pe Andrew. Îi strigau cuvinte aspre, îl amenințau cu eliminarea dacă nu încetează să mai calce regulile, numindu-l de repetate ori eretic, odată spunîndu-i chiar că este nebun, pentru că Andrew părea că nici nu aude ce spun ceilalți. Era o stîncă în mijlocul zbaterii generale - nemișcat, fără pică, senin, dar atît de hotărît, atît de încăpățînat în ideile sale, încît știu că au fost oameni care, văzîndu-i liniștea aceea înaltă, dură, încăpățînată, îngerească, simțeau nevoia să iasă afară și să țipê, lovindu-și capetele

de ziduri, pradă furiei celei mai deznădăjduite. Dar Andrew nu ştia nici măcar că sînt înfuriaţi pe el. Nu şi-a rostit oare Dumnezeu voinţa? El trebuia să asculte voinţa lui Dumnezeu.

Şi voinţa lui Dumnezeu l-a purtat în luptă toată viaţa. S-a războit necontenit - bătălii şi guerille - dar nu s-a retras niciodată. Unul din războaiele sale, pe care prin trecerea timpului şi propria sa hotărîre l-a cîştigat în cele din urmă, a fost privitor la un cler chinezesc bine educat. Cînd a venit el în China, a găsit clerul chinezesc în cea mai mare parte aproape analfabet. Cei mai mulţi fuseseră coolies, servitori, portari pe la misiuni, oameni umili care se convertiseră uşor şi care şi mai uşor se ridicaseră în amvon să propăvăduiască mulţimilor. Andrew era năucit. El era un savant şi iubea învăţătura, observase calitatea intelectuală a chinezilor şi înţelegea cît de puţin puteau respecta chinezii educaţi şi cu poziţie socială pe aceşti oameni ignoraţi. Asta însemna, după el, să se aducă dispreţul asupra bisericii.

E aproape imposibil acum, după ce au trecut trei sferturi de veac, să se înţeleagă scandalul provocat de Andrew cu asemenea credinţe ale sale. Era numit eretic, era denunţat pentru ideile sale liberale şi moderniste, i se spunea că nu crede în puterile Sfîntului Duh, că pune mai mult temei pe creierul omului decît pe puterea lui Dumnezeu - toate acele strigăte şi insulte atît de cunoscute, de veacuri, celor care au îndrăznit să fie non-conformişti. Pentru că strigau conformişti - oare nu strigă ei întotdeauna? - Dumnezeu poate face orice! El poate preface un portar într-un mare predicator. Cunoaşterea omenească nu era nimic altceva decît amăgire; „zdrenţe murdare” îi învăţase Sf.Pavel să numească întreaga desăvîrşire umană.

Andrew, cu mult deasupra valurilor, a început să adune în jurul lui un mic grup de intelectuali, cinci sau şase, pe care îi învăţa în biroul său. Erau deja învăţaţi în propria lor limbă şi cultură. Andrew le preda istoria, filozofia religioasă, ebraica, greaca, omiletica - toate lucrurile pe care le învăţase în Seminar. A continuat ani de zile clasa aceea, aducînd mereu alţi tineri. N-a folosit niciodată un om needucat în nici una din bisericile sale.

Cincizeci de ani după ce începuse războiul acela, a văzut întemeindu-se un bogat Seminar și atunci și-a închis clasa. Lumea îl ajunsese din urmă.

Apoi a fost chestiunea granițelor religioase. Unul din cele mai uluitoare imperialisme ale Occidentului era dominația methodiștilor, presbiterienilor, baptiștilor și a celorlalte peste o sută de felurite tipuri ale bisericii protestante, asupra chinezilor. Nu era numai un imperialism spiritual, era totodată și un imperialism fizic. S-a vorbit mult de sferele politice de influență, de Japonia, Germania, Anglia și Franța, împărțind China în zone pentru comerț și pentru expansiunea politică. Dar și misionarii au împărțit tot atât de mult China. Anumite provincii, anumite arii erau alocate unor anumite biserici pentru propagandă și se presupunea că ele vor fi invadate de altele.

Andrew era, firește, un năvălitor înnăscut, pentru că făcea întotdeauna ce-i plăcea. Mergea să predice unde-i plăcea. Dacă vreun misionar methodist iritat îi atrăgea atenția că într-un anumit oraș exista deja o capelă methodistă și că prin urmare Andrew nu avea nici un drept acolo, el ridica din umeri și continua să predice strălucitor. Dacă era învinuit, răspundea cu liniște:

- Methodiștii nu fac nimic acolo. Omul de la capela lor este de lemn. Nu pot lăsa toți oamenii din acel oraș să trăiască fără Cuvîntul Mîntuitorului.

Da, știu, te făcea să înnebunești...

Pentru că, fără nici o logică, putea să fie cumplit față de oricine cuteza să treacă granițele regiunii sale. Una din sperietorile copilăriei noastre a fost un misionar baptist cu un singur ochi care, acum știu prea bine, era un om blînd și neputincios să facă vreun rău, fără să fie mai încăpățînat în felul de a lucra decît erau ceilalți, dar pe care în toată copilăria mea l-am socotit un duh al întunericului. Am primit impresia aceasta de la Andrew, pentru că omul credea și propovăduia cufundarea în apă drept singurul botez adevărat, în timp ce Andrew, fiind presbiterian, se mulțumea să stropească numai capetele convertiților săi. Dar baptistul cu un singur ochi mergea pe teritoriul lui Andrew spunînd tuturor că stropirea cu apă e o greșeală.

Era o situație delicată, amuzantă numai pentru un observator imparțial. Pentru că oamenii ignorați, crezând că dacă puțină apă era un lucru bun pentru suflet, mai multă apă va fi un lucru și mai bun, urmau adesea pe omul cu un singur ochi, spre furia tot mai înverșunată a lui Andrew. Ceva mai mult, se pare că erau anumite pasagii din Noul Testament care susțineau, din păcate, teoria misionarului cu un singur ochi, anume că Isus cufunda pe oameni cu totul sub apă. Singurul lucru care îl ajuta cu adevărat pe Andrew era faptul că la foarte mulți chinezi le plăcea să se ude în întregime, mai ales iarna, așa că imersiunea nu avea succes decât în anotimpul cald.

Războiul se prelungea an după an și era cu atât mai greu cu cât Carie se împrietenise cu soția, agreabilă, a baptistului. De câte ori stam tăcuți în timpul mesei în timp ce Andrew vorbea încontinuu despre celelalte biserici, în special despre nebunia imersiunii și mai ales despre demența de a spune oamenilor ignorați că trebuie să intre cu totul în apă! Întru apărarea sa trebuie spus că era desigur extrem de obositor pentru el ca să muncească să scoată un bun convertit presbiterian, un anotimp întreg, și să descopere în vizita următoare că fusese botezat baptist. Era ca și cum ar fi clocit ouă de cuc. Învăța, muncea și suferea ca să infiltreze dogmele fundamentale într-un păgîn. Și nu era decât un furt religios când membrul acela sa adăoga gloriei baptiste.

După treizeci de ani de război încordat, situația a fost limpezită într-o dimineață prin faptul că misionarul cu un singur ochi a fost găsit în patul său, mort de inimă. Andrew s-a simțit complet răzbunat. Se afla la breakfast când vestea i-a fost adusă de portarul misiunii. Și-a pus smînîună în cafea și a mai adăugat puțin zahăr, înainte de a răspunde. În taină, îi plăcea zahărul și își instrunea aspru această slăbiciune. Dar în acea dimineață a mestecat liniștit zahărul în cafea. Apoi ne-a privit pe rînd și a rostit, cu un glas în care răzbătea liniștea triumfului:

- Știam că Dumnezeu nu va îngădui ca un asemenea lucru să meargă la infinit!

După aceea, a fost un avocat neobosit și total al cauzei unirii bisericilor. Dar asta este povestea unui alt război.

Adevărul este că misionarii dinainte vreme erau războinici înăscuți, oameni cu adevărat mari, pentru că în acele zile religia încă era un steag, sub care se putea lupta. Nici un suflet slab sau timid n-ar fi străbătut mările spre țările străine și n-ar fi înfruntat primejdii și moartea, dacă nu și-ar fi purtat religia ca un steag sub care chiar moartea era un sfârșit glorios. Misionarii de atunci credeau în cauza lor cum oamenii zilelor noastre nu pot crede în nimic. Cerul exista în realitate, un spațiu plin cu bunătăți solide. Iadul ardea, nu numai pentru necredincioșii păcătoși, ci și mai înspăimântător pentru acei ce mureau în ignoranță. Să umbli, să strigi, să vestești, să mîntuești pe alții, toate acestea erau imbolduri urgente pentru sufletele deja mîntuite. Bîntuia o nebunie a urgenței, o agonie a mîntuirii. Acei misionari de pe vremuri luptau pentru o cauză disperată - să mîntuiască cît de repede pe cei care se nășteau. Și totuși, aceștia mureau mai repede decît se cerea ca să poată fi mîntuiți. Făceau planuri vaste, începeau campanii pe sute de mii de mile, alergau în goană de la suflet la suflet. Ajunseseră chiar să creadă că două minute sînt de ajuns unui suflet ca să-i arate calea mîntuirii. „Crezi în Domnul nostru Isus Hristos! Crezi? Ești mîntuit, mîntuit!”.

Nu e un lucru de zîmbit, nici chiar pentru acele zile bîntuite de necredință. Era un lucru teribil, o strivitoare oroare, nu pentru fericirii ignoranți care mureau liniștiți și se duceau în iad fără să știe, ci pentru acei frenetici disperați, bărbați și femei, care simțeau asupra lor răspunderea de a mîntui sufletele. Numai cei tari puteau îndura o asemenea povară - numai cei puternici și cu nădejde oarbă puteau să mănînce, să doarmă, să facă copii și să-și trăiască zilele sub această apăsare.

Dar erau puternici. N-am văzut nicăieri oameni asemenea lui Andrew și ai generației sale. Nu erau din acei blînzi oameni așezați, fermieri care trăiau confortabil. Dacă nu plecau ca misionari, se duceau să caute aur, să exploreze polii, sau se îmbarcau pe corăbii de piraj. Ar fi stăpînit altfel, cu alte mijloace, pe indigeni în țările străine, dacă Dumnezeu nu le-ar fi prins sufletele atît de tineri. Erau mîndri, certăreți, intoleranți și pasionați. Nu era nici

un om slab printre ei. Mergeau pe străzile chinezești siguri pe dreptul lor de a alerga după treburi. Nici o întrebare nu-i tulbura, nici o îndoială nu le slăbea puterile. Erau drepti în tot ce făceau și purtau războaiele lui Dumnezeu, siguri de biruință.

Ah, toți aceștia s-au dus acum! N-a mai rămas nici unul asemenea lor. Cei care le iau locul în timpurile noastre moderne sînt străbătuți de sus pînă jos de îndoială, și n-au încredere nici în ei nici în mesajul lor. Vorbesc de toleranță și stimă mutuală, de educație liberală și de relații prietenești și alte asemenea lucruri fragile. Văd în toate religiile ceva bun, nu se mai războiesc și-și cheltuiesc viețile pentru ca să-și dobîndească o biată siguranță în ziua de mîine. N-au nici un gust. Parcă îl aud pe Andrew citind sever din cartea Apocalipsei: „Și pentru că ești călduț, nici rece și nici fierbinte, te voi scuipa afară din gura mea!”. Uriașii s-au dus, toți.

Amintirile mele despre acel cerc, alcătuit dintr-o jumătate de duzină de oameni sobru îmbrăcați, sînt întunecate. Acum desigur, după ce au trecut aștia ani, cînd știu cum sînt oamenii din celelalte locuri, normale, îmi dau seama cît de chinuite le erau sufletele. Adevărata poveste într-o stațiune misionară n-a fost însă spusă. Cînd se va povesti, dacă e vorba să se spună adevărul întreg, trebuie istorisită cu o atît de vastă înțelegere, delicatețe și brutalitate încît e probabil că niciodată nu se va ajunge să fie desăvîrșit spusă. Drama de acolo este înspăimîntătoare. Închipuți-vă doi, patru, cinci, șase - rareori mai mulți - bărbați și femei albe, unii căsătoriți între ei, alții suferind cumplit fără să aibă compensația de a fi fost consacrați celibatului, închipuți-i adunați lalolaltă, potrivindu-se sau nepotrivindu-se, fără să se țină seama de vreo afinitate, într-un oraș în interiorul Chinei, trăind împreună ani de zile de-a-rîndul, fără să fie înlocuiți, în intimitatea forțată a curții misiunii, siliți să lucreze împreună și incapabili - din cauza îngustimii lor mentale și spirituale - să afle scăpare și alinare în civilizația din jurul lor. Între zidurile misiunii se află întreaga lor lume reală. Adevărata lor tovărășie și-o găsesc între ei, altminteri trăiesc într-o amară singurătate. Foarte rareori stăpînesc dăstul de

bine limba chineză ca să se bucure de societatea sau literatura chineză, chiar dacă prejudecățile lor nu i-ar opri de la o asemenea îndeletnicire. Stau acolo, luptînd ca să păstreze frățietatea creștină, luptînd împotriva antipatiilor și dorințelor lor firești, cheltuindu-și viața spirituală în încercări de a se împăca cu ceea ce nu poate fi împăcat între ei.

Și ce povești de necrezut, ce povești patetice, umane inevitabile! Sînt toate dosite, păzite, ținute secrete, pentru bunul renume al misiunii și al „bisericii de acasă”, de rușine, de teama lui Dumnezeu - dar ce povești!

Era acel bătrîn, cu părul alb care a lucrat credincios atîția ani, ca în cele din urmă să înebunească atît de straniu și atît de liniștit, protejat de loiala și nefericita sa soție. Povestea a răzbit, ca întotdeauna, prin servitori. El avea o concubină - o fată de la țară, o chinezoaică cu fața proaspătă. Și soția lui știa asta. S-au rugat atîta împreună, dar în el setea nu putea fi stinsă, setea pentru lucrurile acestea. Și atunci soția s-a gîndit la bătrînul Avraam topindu-se de dorul tinerei Agar și i s-a părut că ea e întocmai cu Sara, și Sara dăduse pe Agar lui Avraam. Și Dumnezeu n-a fost mînios - Dumnezeu înțelegea. Dar împlinirea aceasta s-a aflat și bătrîna pereche cu părul alb a fost rechemată în grabă.

Și era apoi acel curios copil palid, cu ochii cenușii și părul cafeniu, printre copiii unui pastor chinez. Și era acel misionar înalt, singuratec, a cărui soție lipsea cu anii, educîndu-și copiii în patrie. Nimeni nu știe cum s-a strecurat povestea aceea dintr-un mic sat. Un dușman, desigur. Nimeni nu trăiește fără dușmani, în China. Dar cînd pastorul chinez a fost întrebat cum se face că printre copiii săi este și unul atît de palid, cu ochii străini, el a răspuns candid:

- Omul alb care este șeful meu trăește o viață foarte singuratecă. Ori, David n-a luat nevasta altuia și totuși el a fost iubit de Dumnezeu?

Și mai erau doi bătrîni misionari, soț și soție de patruzeci de ani, trăind o viață primejdioasă, bravă, plină de jertfe. Și apoi deodată totul s-a sfărîmat, la bătrînețe. Bărbatul, sensibil și obosit

pînă la măduvă, striga în gura mare că ani de zile și-a urît nevasta, că trupul lui s-a cutremurat alături de al ei, că a trăit într-o deznădăjduită nefericire. Tipa neconținut același și același lucru, tremurînd:

- Nu mai vreau să-i mai aud vreodată glasul! Nu vreau să mă mai atingă cu mîna!

Și mai era povestea celui frumos misionar, suferind ani de zile de nervi; cînd își închipuia că soția cu ochi negri îi e necredincioasă, punea mîna pe cuțitul de pe masă încercînd s-o omoare. Patru copii au crescut cu această oribilă taină, dar nici unul din ei n-a trădat-o, pentru că mama lor, după ce trecea criza și soțul o punea să-și ceară iertare umblînd în jurul lui în genunchi, își silea copiii să jure că niciodată nu vor povesti ceva. Așa că n-au vorbit. Au crescut cu o stranie intensitate în priviri, dar n-a ghicit nimeni. Apoi soția credincioasă a murit și misionarul s-a recăsătorit, cu o blîndă fată bătrînă. Nici ea n-a destăinuit și așa au trecut anii pînă cînd în cele din urmă, a povestit el totul într-o criză. Toți acei ani de tortură au înviat în cuvintele cutremurate ale copiilor, care puteau, în sfîrșit, vorbi.

Și nimeni n-a scris istoria acelor fete bătrîne pentru Hristos, femei care în dulcele lor idealism al tinereții se duc în stațiunile misionare izolate. An după an devin mai palide și mai tăcute, mai ofilite și mai seci, ajungînd uneori severe și crude cu tovarășii lor bărbați, iar cîteodată ajungînd un miracol de pură și grațioasă generozitate. Cele mai multe dintre ele nu se căsătoresc niciodată, pentru că nu le cere nimeni - nu e nimeni care să le ceară. Cîteodată se mărită cu un om inferior, vreun văduv bătrîn, un vulgar căpitan de marină fluvială. Uneori, deși asta nu se spune, chiar cu un coleg chinez. Dar asta se întîmplă atît de rar încît cu adevărat nu trebuie spus...

Și acei misionari văduvi, recăsătorindu-se atît de curînd după moartea soțiilor, încît se minunează chiar chinezii, care sînt poligami! Cimitirele misionarilor sînt pline de soții. Mă gîndesc în clipa asta la o lespede dintr-un anumit loc din valea lui Yang tze, unde un bătrîn fiu al lui Dumnezeu zace îngropat acolo cu trei soții

și cu șapte dintre copiii lui alături. Dar lespedea îi e ridicată numai lui. Da, sângele albilor curge mai fierbinte decât sângele păgînilor, deși sînt oamenii lui Dumnezeu.

Și totuși înțelegînd strîmtimea imposibilă a acelei vieți de misiune, ierți totul. În climatul acela străin și fierbinte, în vijeliile de vînt și praf, în inundații, războaie și în ridicarea mulțimilor împotriva lor, în viața aceea atît de grea, simțind că le este peste putință să împlinească cea ce și-au propus, în amara lor izolare față de semenii, în apăsarea interioară, pe care o simt în suflet, - acea apăsare care te privește din ochii lor și răsună în glasurile lor, apatic dacă nu sînt mîniați - nu e de mirare că oamenii lui Dumnezeu se ceartă atît de des unii cu alții, ci de mirare este, într-adevăr, că nu se omoară între ei sau că nu se sinucid mai des decît se întîmplă lucrul acesta

Cîteodată se sinucid. Era acea soție de misionar care a plecat din patul soțului ei, după ce i-a dăruit opt copii și a străbătut, alergînd în capotul ei alb, noaptea unei străzi chineze azvîrlindu-se de pe o stîncă în fluviul Yangtze. Și era apoi fata aceea veselă și drăguță, din sud, care s-a deșteptat într-altă noapte și s-a strecurat pe scări în bucătărie, încercînd cu un cuțit de bucătărie să-și taie beregata, fără să poată muri; s-a întors, s-a suit în pod - soțul ei și cei patru copilași continuau să doarmă - a căutat o frînghie și s-a spînzurat.

S-a zvîrlit pe fereastră și frînghia s-a rupt și tot n-a putut să moară. Atunci s-a uîrit încă o dată, plină de sânge, pînă sus, în baie, și acolo a găsit otravă și în cele din urmă a murit. Sînt destule asemenea întîmplări, dar nimeni nu vrea să le povestească, pentru că Misiunea trebuie să meargă înainte. Spunem că minunea nu este că se întîmplă asemenea lucruri - și cîte altele la fel - ci că se întîmplă totuși atît de puține. Convertirea nu schimbă cu adevărat nevoile inimii omenești.

Dar, firește, toate acestea le-am aflat în urmă. În acele zile ale copilăriei mele, trebuie să mărturisesc că mi-era teamă de Andrew și de toți ceilalți. Viața mea reală, personală, o trăiam în întregime aiurea, într-un loc unde Dumnezeu nu se afla de fel.

Erau dimineți, dimineți însorite, strălucitoare, de primăvară, când imaginația se trezea. De obicei, era una din zilele când Andrew pleca în călătorie. Aș putea spune adevărul: simțeam cu toții o anumită ușurare când el pleca într-una din călătoriile sale misionare. Servitorii alergau însuflețiți să aducă și să împacheteze lucrurile. Era întotdeauna de făcut ceva: să pregătească salteaua potrivită, să aducă învelitoarea aceea mare, brună, din bumbac țesut cu mîna, în care puneau o pătură și o pernă. Andrew se temea de păduchi, în paturile din hanuri. Dacă pornea pe jos, balotul acesta era azvîrlit în spinarea măgarului său alb. Apoi, el, cu o cască colonială și îmbrăcat într-un costum de bumbac cenușiu deschis, sau, mai înainte, în roba sa chinezească, întotdeauna cu un baston sub braț ca să se apere de cîini, încăleca măgarul pe deasupra balotului, picioarele sale lungi deabia ridicîndu-se o palmă deasupra pămîntului. Întotdeauna ne spunea că dacă măgarul ar fi încercat să-l zvîrle, el și-ar fi pus pur și simplu picioarele pe pămînt. Dar era un animal robust și mergea la trap cu o persistentă voioșie, cu urechile vicios ridicate și coada zgomotoasă. Priveam figura aceea slabă, nebiruită, dispărînd pe drumul pietruit, în timp ce o neașteptată liniște ne învăluia pe toți. Servitorii trîndăveau. Carie se ducea la orgă și cînta mult timp, sau citea o carte, iar eu, eu rămîneam în grădină toată ziua și mă jucam jocul fără Dumnezeu. Și Carie adesea mă ajuta, fără să-și dea seama, spunînd la apusul soarelui:

- Nu mai facem rugăciunile în seara asta, mai bine ne plimbăm. Pentru o singură dată Dumnezeu are să ne ierte!

Dumnezeu! Dar Dumnezeu nu fusese nicăieri prezent în toată ziua aceea.

Într-o asemenea seară, m-am lăsat dusă de imaginație pînă la o graniță primejdioasă. M-am hotărît să nu-mi mai spun rugăciunile deloc. N-am putut dormi multă vreme, temîndu-mă de întuneric. Pentru că în întuneric știam, desigur, că într-adevăr era un Dumnezeu. Ochiul acela care vedea totul. Dar m-am ținut tare în infamia mea și am adormit, ca să mă trezesc, spre marea mea mirare, neatinsă, cu lumina liniștită de vară năvălind pe

fereastră. Niciodată, de atunci, nu mi-a mai fost atât de frică de Andrew. Dumnezeu nu-mi făcuse nimic.

Acum, cînd nu mai sînt tînăra, ştiu că Andrew nu avusese niciodată de gînd să-şi sperie copiii şi nici nu bănuia că a făcut vreodată așa ceva. Erau zile, îmi amintesc, cînd se întorcea dintr-una din lungile sale călătorii, obosit, dar glorios de mulțumit; îşi împlinise bine munca, Dumnezeu fusese bine slujit. Foarte rareori vedea frumuseţea şi totuşi erau zile cînd spunea la masă:

- Munţii erau frumoşi astăzi, acoperiţi peste tot cu azalee roşii şi galbene.

Cîteodată aducea chiar un braţ întreg de flori, dacă se întîmpla ca inima să-i fie mulțumită de tot ce făcuse. Cîteodată ne spunea ce făcuse; o mică panteră de munte îi ieşise înainte pe drum şi el nu ştia ce să facă, să înainteze sau să se întoarcă; dar făgăduise că va veni într-un anumit sat la amiază, unde erau oameni care-l aşteptau. Aşa că a mers înainte ca şi cum n-ar fi băgat nimic de seamă, iar pantera n-a sărit să-l sfîşie. Lupi vedea adesea în timpul iernii, uneori alergînd pe cîmp, goniţi de fermieri. Dar am fost dezamăgită cînd am văzut şi eu înţia oară un lupt, căci semăna cu un cîine mare de sat, ceva mai mare, de un cenuşiu mai întunecat.

Primăvara, Andrew era întotdeauna plecat. Începea să devină nerăbdător cum se apropia iarna de sfîrşit şi îndată ce creşteau apele de primăvară în canale, amestecate cu zăpadă pe jumătate topită, începea şi el să planuiască lunga sa călătorie misionară cu şlepul sau pe măgăruşul alb. Cînd Carie trăgea să moară, mi-a şoptit, dîndu-şi seama că o femeie tot trebuie să aibă grijă de Andrew.

- Fii atentă primăvara! Pe la 1 aprilie e greu de stăpînit. N-are nici o importanţă că a împlinit 70 de ani; are să vrea să plece la ţară şi peste munţi, ca să predice.

A fost mare noroc pe el că avea ce să predice: cuvîntul Evangheliei. Aşa că a putut să meargă pretutindeni în lumea largă şi a fost întotdeauna fericit, ştiind că-şi face datoria. Nu oricine are un asemenea noroc. Dar am spus întotdeauna că Andrew a trăit o viaţă fericită. S-ar părea că Dumnezeu îi spunea întotdeauna să facă ceea ce el ar fi făcut şi fără acest îndemn.

În toată viața mea am auzit pe Andrew vorbind numai despre doi oameni cu nemăsurată mândrie. Și deși nu i-am văzut nici-odată - pentru că mă născusem prea târziu - i-am socotit întotdeauna ca pe niște uriași. După câte știu, poate că erau oameni de statură mijlocie, dar întotdeauna eu i-am socotit înalți ca zcii. Își aveau locul alături de Goliat și David, iar în ceea ce privește bunătatea lor, se aflau printre profeții de frunte. Altminteri, nu i-ar fi lăudat Andrew. Pentru că dăruia aurul și argintul fără să țină seama, dar niciodată nu dăruia lauda sa. Am așteptat ani de zile ca să aud un cuvânt de aprobare de pe buzele sale, iar când cuvântul acesta a fost rostit am știut că-l merit. Altminteri nu mi l-ar fi spus.

Se pare că Andrew nu era deloc mulțumit cu planurile de expansiune ale micului grup misionar în care lucra.

- Să te strecuri din sat în sat! exclama el. Să te mulțumești cu o capelă sau două într-un oraș! Dar, pentru Dumnezeu, trebuie să gîndim pe planul unui continent și în cifre de milioane.

Începu să alcătuiască planul unei campanii de expansiune spre Nord, care a fost considerată de către tovarășii săi de misiune de-a-dreptul dementă. Dar împotrivirea întărea pe Andrew.

Asta s-a întîmplat cînd Carie se îmbolnăvise de tuberculoză și plecaseră pe coasta mării, spre Nord, ca să se vindece. În timp ce ea își vedea de boală, Andrew cerceta în amănunțime - îndată ce și-a început călătoriile sale - metodele misionarilor din acea provincie, o regiune care aparținea altor secte creștine. Așa a întîlnit pe cei doi uriași, cu numele de Corbett și Nevius. Ei nu lucrau împreună. De fapt, cred că erau dușmani de moarte. Dar amîndoi aveau atîtea geniu politic și planuri atît de vaste, încît Andrew i-a admirat pe amîndoi, în întregime. A umblat cu ei, ascultînd, observînd, învășînd. Ani de zile a discutat meritele respective ale celor două sisteme, contrarii, de a răspîndi cuvîntul Evangheliei. Unul dintre uriași lucra în întindere, pe arii vaste, folosind orice șanșă, mulțumindu-se chiar cu rezultate mai puțin decît satisfăcătoare, numai ca să păstreze constantă expansiunea. Celălalt lucra în adîncime, perfecționînd și completînd fiecare centru înainte de a deschide un altul, alcătuiind o catenă de capele

și biserici, în loc de a le risipi pe arii vaste. Amîndoi erau bărbați cu mintea strălucită, cu voință năpraznică și cu o energie fizică vulcanică. Dar unul era fiu aspru și crud de fermier american, iar celălalt un gentleman politicos și civilizat. Din asemenea extremități pogoară fiii lui Dumnezeu.

Andrew, cu extravaganța nemărginită a ambiției sale, se hotărîse să adopte ce era mai bun din ambele metode. Ceva mai mult, se hotărîse să le lărgească și să le perfecționeze. „Lunile acelea au fost cele mai folositoare din viața mea”, scria el. „Acei doi mari misionari au pus temelie propriei mele cariere de misionar”. Cînd Carie s-a însănătoșit și s-au reîntors în China Centrală, el era nerăbdător să-și înceapă adevărata lui muncă. Se afla deja de cinci ani în China, dar simțea că de abia atunci începe lucrul. Și-a lăsat familia într-o casă închiriată și s-a îmbarcat în grabă pe Marele Canal, singur.

V

Uit mereu, scriind această povestire, să spun ceva și despre nașterea copiilor lui Andrew. Sînt stăpînită numai de Andrew. Îl văd, așa cum l-am văzut de atîtea ori, grăbit să pomească într-o nouă călătorie. Îl aud, bătrîn, povestindu-și viața în felul său fragme, iar de a istorisi și niciodată totuși nu mi-a spus ceva despre copiii lui. Nu mă născusem încă, astfel că nu pot spune propria mea poveste despre el, așa cum era pe atunci. Dar cînd s-a îmbarcat pe Marele Canal ca să-și înceapă lucrul făcîndu-și drum în noi teritorii, avea un băiat care îi trăia, o fată care tocmai murise, și aștepta un al treilea copil. Carie mi-a spus toate acestea.

El nu mi-a vorbit niciodată nimic despre nașterea sau moartea copiilor săi. Mi-a spus, însă, stăpînindu-și rîsul, că într-un oraș de pe Canal, unde se hotărîse să-și facă cel dintîi centru, închiriasse o - ceea ce numea el - „splendidă casă” aproape pe nimic. Nici un chinez nu voia s-o locuiască pentru că era stăpînită de duhul unei vulpi.

- Nu era altceva decît o nevăstuică, mi-a spus, cu rîsul lui uscat, fără să-și dea seama cît semăna spaima chinezilor cu suferințele lui secrete cînd asculta poveștile cu fantome.

A pîș să se curețe și să se vîruiască locul, apoi a plecat să-și aducă familia. A lăsat pe Carie să aranjeze în timp ce el s-a îndreptat din nou spre Nord. Dar întotdeauna a vorbit cu o oarecare dragoste de casa aceea. Se mîndrea că a găsit-o și se gîndea cu căldură la confortul ei nepretențios cînd se afla într-una din prodigioasele lui călătorii. Nu mi-a descris-o, pentru că niciodată n-ar fi vorbit de asemenea lucruri. Dar cumpăraseră o sobă din Shanghai și iarna era cald. Avea un birou numai al lui, în care-și putea așeza cărțile. Avea o bună lampă de studiu pe o masă mare, chinezească, și un fotoliu. Erau lucruri de care-și amintea, cînd sta trînit pe vreun pat de cărămidă într-un han, sau sălta pe măgar pe unul din acele îngrozitor de aspre drumuri de țară.

Ca să poată călători mai repede, a plănuit și a executat cu ajutorul unui tîmplar chinez un fel de vagonet cu arcuri foarte rudimentare. A stat chiar el alături de fierar în timp ce le bătea pe nicovală, iar în jurul lui se adunase o mare mulțime, privind uimită, minunîndu-se de fiarele acelea enorme. Oare nu făceau parte din vreo sabie străină? Apoi a cumpărat un cățăr și l-a înhamat la vagonet, călătorind foarte mulțumit în toată regiunea, spre uluita curiozitate a celor care-l întîmpinau.

Așa de mare era, totuși, invidia pentru vagonetul acesta al său încît în cele din urmă au auzit de el cîțiva tîlhari și au venit și i l-au luat. Au luat și tot ce avea asupra-i, afară de broșurile și de Biblia lui, pe care i le-au aruncat într-un șanț. Și Andrew a mers treizeci de mile în picioarele goale și în izmene, avînd în spate trei mari răni deschise. Pentru că, așa cum a descoperit Carie descoperindu-l, s-a apărut viguros. Ea a aflat toată petrecania fărîmă cu fărîmă. Da, desigur, el le-a spus că nu vrea să-și dea vagonetul. De ce să-l dea? Și ce-a făcut? Ei, ce să facă - i-a lovit cu biciul pînă ce l-au dat jos de pe capră, și atunci a sărit în sus și le-a spart capetele, la cîți a putut! Era mult mai înalt, așa că făcuse lucrul acesta cu oarecare ușurință, dar ei erau atîția încît n-a putut să-i

doboare pe toți, repede. Carie i-a spălat rănilor și i le-a legat. El se plîngea cu amărăciune că va trebui să doarmă pe pîntec săptămîni de zile de acum înainte. Și mai mult de iritare decît din altceva, s-a dus la magistratul local și și-a cerut înapoi vagonetul și cafîrul. Magistratul era un bătrîn savant iubitor de pace și de opium și i-a răspuns că lucrul acesta e imposibil; mai bine îi dă lui Andrew bani. Dar Andrew a insistat: vagonetul și cafîrul lui. A amenințat cu complicații internaționale dacă nu i se vor înapoia. Andrew se folosea întotdeauna de tratatele internaționale și de extrateritoriale. Nu avea el oare dreptul să predice Evanghelia? Magistratul a suspinat și a făgăduit. Cafîrul nu s-a mai întors niciodată acasă. Magistratul și-a cerut din abundență scuze și a marturisit că fusese din nefericire mîncat. Vagonetul însă s-a întors, aproape ruinat. Andrew îl privea cu oarecare severitate dar totuși satisfăcut. Cel puțin, era sigur că nu-l întrebunțează nimeni. S-a reîntors la măgărușul lui; în cele din urmă, era și mai sigur și mai potrivit pentru un om al lui Dumnezeu.

Andrew proceda astfel în zilele sale de expansiune militantă. Călărea pînă într-un sat mai mare sau într-un oraș pe care îl alegea ca primul centru apropiat, iar acolo căuta cea mai frecventată ceainărie. Își lega măgarul de unul din stîlpii de bambus și se ducea să-și găsească loc la o masă aproape de stradă. Înălțimea sa excepțională, nasul lui enorm, ochii lui albaștri, strălucitori, fața lui care arăta atît de străină, făcea să se adune într-un sfert de ceas o adevărată mulțime în jurul lui. Într-un ceas, sau atît cît trebuia să se răspîndească, din gură în gură, cu repeziciune telegrafică, mesajul: „Un diavol străin se află în ceainăria de pe Podul Mare” - toată lumea din oraș se afla acolo, în afară de cei care zăceau bolnavi în pat. Stăpînul ceainăriei nu știa niciodată dacă trebuie să fie mulțumit sau înspăimîntat față de o atare mulțime. Fără îndoială că niciodată pînă atunci nu avusese un client asemenea acestui uriaș.

Dar Andrew zîmbea politicos și înghițea căni cu ceai, punea întrebări despre oraș: cîte familii trăiesc aici, care e negoțul principal, cine era magistratul? Cîțiva dintre cei mai dezghețați

din mulțimea îngrămădită în jur, răspundeau, cu oarecare teamă, pentru că, la drept vorbind, ce-l interesa pe diavolul străin să afle toate lucrurile acestea despre ei?

Apoi, cel mai îndrăzneț îi punea o întrebare:

- Care este prea onorata d-tale patrie, Diavol străin?

- Umila mea țară? America!

Mulțimea răsufla ușurată. Ah, America. America era un lucru bun. Îl priveau tăcuți, atenți, fără să clipească. Asadar astfel arăta un american! Îl examinau cu minuțiozitate, apoi treceau la altă întrebare.

- Care este ocupația d-tale, domn străin?

- Sînt un om al bisericii lui Isus.

Din nou îl priveau oamenii, clătînînd din cap unul la altul. Biserica lui Isus - au mai auzit cuvîntul acesta. Dar era un lucru bun; toate religiile erau bune; toți zeii erau buni. Se simțeau acum mai bine, după ce-au aflat unde să-l plaseze.

Dar Andrew dădea din cap. Nu toți zeii sînt buni, spunea el cu tărie. Sînt și zei falși - zei de pămînt și de piatră - dar al lui era unul Dumnezeu adevărat. Îl ascultau, amuzați. În sîrșit, era un străin și anevoie te poți aștepta ca un străin să știe cum să se poarte.

Începea să împartă broșuri, dar ei clătinau din cap.

- Niciunul dintre noi nu știe să citească, spuneau, scuzîndu-se.

Era mai bine să nu ia nimic de la el, nici un fel de hîrtie ciudată, cu desene.

- Am de asemenea și cîteva cărți, spunea. Le vînd cu un penny bucata.

Ah, vînzarea era cu totul altceva. Asta era ușor de înțeles. Cîțiva din curiozitate, vreo doi, trei, căutau în chimire gologanii și luau cărțuliile acelea cu coperte de hîrtie. Andrew stătea acolo un ceas sau două și apoi pleca. Înapoia lui, mulțimea își rostea sumar părerea: un om bun, nevătămător, care fără îndoială că practică o asceză religioasă. A făgăduit vreunui zeu să facă o faptă bună; altminteri de ce și-ar lăsa căminul ca să rătăcească pe fața pămîntului? Adună fapte bune în Ceruri, asta trebuie să fie. Poate

că a săvârșit vreo crimă în țara lui. În sfârșit, este un om urât, cu minile și picioarele atât de mari și cu un nas ca un plug, cu ochi ca de demon - dar e om bun, fără îndoială, așa cum își vinde cărțuliile lui ca să-și cumpere orez pentru drum. Dar s-a făcut timpul să mergem acasă...

Cîteva zile în urmă, Andrew se reîntorcea. Se aduna din nou mulțimea, desigur nu atât de mare, dar prietenoasă și familiară .

- Din nou aici, străinule! Îți place satul nostru!

- Da, e un sat bun. Aș vrea să predic aici.

- Predică, predică ce vrei, te ascultăm! îi spuneau rîzînd.

Astfel că Andrew se ridica în ceinărie și începea să predice.

„Căci Dumnezeu atât a iubit lumea, încît El și-a dat pe singurul Lui Fiu, pentru ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică”.

Din aceste cuvinte, solemn repetate, Andrew alcătuiuse o expunere scurtă și compactă a întregii probleme a mîntuirii. Dumnezeu - Fiul Său - crede - nu piere - viață veșnică. Crezul lui se afla, în întregime, în cuvintele acestea. „Am alcătuit o mică predică, scrie el cu gravitate, mulți ani în urmă, care cuprindea toată esența Mîntuirii, astfel ca un suflet nemîntuit, auzind-o poate o singură dată, să poată înțelege și să-și capete propria sa responsabilitate”.

Andrew revenea mereu în acel loc, pînă ce figura lui le ajungea familiară. Atunci începea să caute cu chirie o odaie, deschisă spre stradă. După ce o găsea, puneă de vîră odaia, cumpăra cîteva bănci de lemn ieftin, o masă grosolană de unde să predice. Un text era „pictat” pe peretele din spatele ei. Înapoia mesei predica Andrew regulat de două ori pe săptămînă, uneori de trei ori, de cîte ori putea, iar mulțimea venea și pleca. Fermieri obosiți înapoiați de la tîrg, își puneau jos coșurile, îl ascultau în timp ce se odihneau. Tîrgoveți curioși veneau și se așezau o clipă, să audă un lucru nou. Mamele intrau acolo ca să scape de arșița soarelui și se așezau pe bănci alăptîndu-și copiii.

Dar, pentru Andrew, femeile erau nesuferite.

- Nu ascultă niciodată cu adevărat, se plîngea el. Se cheamă una pe alta în mijlocul camerei punîndu-și întrebări stupide despre copii și bucătărie. Nu înțeleg niciodată nimic, așa că nu face să-ți pierzi timpul cu ele.

- Oricum, bănuiesc că și ele au suflete, spunea întotdeauna Carie cu aprindere.

Dar Andrew nu răspundea niciodată. Era evident că se îndoia de acest adevăr. Oricum, sufletul unei femei anevoie putea fi socotit un suflet întreg. În însemnările sale despre convertirii le nota întotdeauna: „Anul acesta au fost primiți șaptezeci și trei (cincisprezece femei)”. Un an cu adevărat plin de succes era atunci cînd procentul de femei era scăzut. Cînd ele veneau la examenul prin care puteau intra între membrii bisericii, nu le trata niciodată ca pe bărbați.

- Nu prea au idee despre cele ce fac, spunea. Le depășește.

Îndată ce se făcea un mic grup - doi, trei, patru convertiți - trecea mai departe în alt sat, lăsînd în locul lui un convertit mai vechi dintr-un alt centru, pe care îl pregătise pentru a fi predicator. De două ori pe an, în lungile sale călătorii de primăvară și toamnă, vizita fiecare sat, examina noii convertiți, boteza pe acei care i se păreau sinceri, asculta plîngerile și certurile și stropea cu apă capetele copiilor ai căror părinți se convertiseră. Una din dovezile asupra căreia insista, ca să arate stupiditatea femeilor, era că mamele acelor prunci stropiți nu puteau niciodată înțelege de ce noii născuți nu deveneau membri ai bisericii. De multe ori, la împărtășanie, i-am văzut fața înțepenindu-i-se de teroare, observînd cum o inocentă mamă chineză îndeasă anafura în gura micuțului și picură vin. Întotdeauna se auzeau protestele zgomotoase ale copilului; niciunul nu părea bucuros că devine creștin! Andrew „vorbea” întotdeauna mamelor. Îl priveau speriate de fața lui serioasă, insultată.

- Are să moară din asta? șoptea vreuna.

- Nu, nu e vorba de așa ceva, le lămuria. „Nu vedeți că...” își continua explicația.

Ele îl ascultau, încercînd să-l înțeleagă. Îl ascultau cu toți, bărbați și femei, cum predica, încercînd să înțeleagă.

Era ceva în cârurile acestea de converțiți care-mi strînge și acum inima, după atîția ani. Erau, întrun anumit fel, nesfîrșit de patetici. De ce-au ieșit din rîndurile neamurilor lor ca să asculte pe acest străin? De ce-au părăsit certitudinile neamului lor ca să-l creadă pe el? Semănau toți între ei, acești converțiți, în toate satele; priveai și vedeai aceleași tipuri, bătrîna a cărei fața era săpată și sculptată de deznădejde, adîncă și lungă. Viața se afla pe sfîrșite, iar apoi ce se va întîmpla? Ochii ei erau întotdeauna prea inteligenți, profunzi. Se născuse cu mai multă înțelepciune decît tovarășii ei. Nu o mulțumise viața aceea comună, căsătoria și copiii. Cunoscuse îndeajuns asta, se săturase. Dacă o întrebai de ce era acolo, răspundea cu oarecare suferință.

- Am încercat toate celelalte căi ca să găsesc liniștea, dar n-am găsit-o.

- Ce căi doamnă?

- M-am rugat la mulți zei. Am ascultat la mulți preoți, dar asta mă doare, înlăuntru.

Își punea delicat, o mîină fină, bătrîină, pe piept.

- Ce te doare acolo?

- Nu știu.

- Ai fii?

- Da, am fii, am trei fii, dar nu e asta.

- Ai toate celelalte?

- Tot, dar n-am liniște.

- Cum de știi că n-ai liniște?

- Mă minunez atît de mult, zi și noapte nu am odihnă minunîndu-mă.

- În ce fel?

- Mă întreb de ce trăiesc? De ce trăiesc toți aceștia din jurul meu? Ce preț mai are nașterea, și căsătoria, și din nou nașterea, dacă la urmă nu e decît moartea? Ce înseamnă toate astea?

- Și nădăjduiești că vei găsi liniștea aici?

- Nu știu, dar aici e un Zeu pe care nu-l cunosc, și aici e un preot straniu pe care nu l-am auzit.

- Crezi în ce spune el?

- Nu știu, dar simt cel puțin că trebuie crezut pentru că așa

crede el. Tot e ceva cînd un preot crede în ce spune. Așa că am să încerc...

Mai e o femeie bătrînă care stă alături, o biată figură comună cu obrazul tăbăcit, dormind în timp ce Andrew predică, falca de jos atîrnîndu-i.

- Bună mamă, de ce-ai venit aici?

Mîrîie, își deschide ochii, și rîde, și-și freacă fruntea ca să se trezească.

- Vezi, iată ce se întîmplă. Nu am nici un fiu, blestemată ce sînt, ci numai două fiice, care-s acum măritate. Sînt bătrînă. Și bătrîn e și bărbatul meu, care e numai o mîină de lut; nu mi-a dat să mănînc de zece ani și fac treabă pe unde pot. Cîrlesc ciorapi pentru soldați sau clătesc legumele la vreun hangiu, sau duc oalele de noapte pentru slugile bogășilor, care se simt prea boeri ca să facă asta pentru nevestele lor, muncesc orice mi se dă de lucru, pentru că nu mă pot duce întotdeauna la ușa fetelor mele cu strachina goală, căci apoi le-ar chinui bărbații lor. Așa că trebuie să mă zbat singură. Venii și eu aici să văd dacă nu cumva străinul acesta are să-mi dea ceva de lucru.

- Dar spuneai că crezi în cuvintele lui! L-ai lăsat să te stropească pe cap cu apă!

- Ei, da, puțină apă, l-am lăsat să-și facă treaba. M-am gîndit că poate asta îl bucură și are să mă ajute. Îl cunoști? Vrei să pui o vorbă bună pentru mine? Spune-i că...

De cealaltă parte a capelei, unde stau bărbații, se află un băetan palid, cu picioarele încrucișate. Bate neconștient cu piciorul podeaua de cărămidă, ascultînd și neascultînd pe Andrew. Cîteodată deschide nervos o carte de imnuri, altădată privește neatent pe fereștriuca murdar zugrăvită.

- De ce-ai venit aici, tinere domn?

- Vreau să învăț englezește.

- De ce?

- Vreau să scap de satul acesta mizerabil. Vreau să găsesc un post într-un oraș mare, la Shanghai. Dacă ași putea vorbi englezește, ași putea găsi un post într-un mare oficiu străin.

- Cine ți-a spus asta?
- Am auzit spunându-se.
- Dar nu crezi în ce spune el?
- Străinul acela înalt? Nu cred în nici o religie. Nu vreau

religie. Vreau bani. Vreau să văd lumea.

Mai e un bătrîn; întotdeauna e un bătrîn.

- Bătrîne domn, de ce-ai luat împărtășania cu pîine și vin?
- Religia e bună. Orice religie e bună. Aduce liniște.
- Mai crezi și în alți zei în afară de Zeul omului acesta?

Zîmbește voios, desfătîndu-se; fața îi e tot atît de calmă ca a unui Buddha.

- Cred în toți zeii. Toți zeii sînt buni.

Este și un mahomedan înalt. Are sînge de arab. Se vede din linia uscată a obrazilor, în curba nărilor, în arcu subțire al buzelor.

- Ai părăsit pe Allah?
- Am văzut că Allah pe care-l căutam este Dumnezeuul omului acesta. El m-a silit să cred.

- Cum te-a silit?

- Are foc în el. Și este foc și în mine. Flacăra din sufletul lui a trecut pe dinafară și s-a prins de flacăra din mine, și m-a silit.

- N-ai fost renegat de prietenii d-tale, de familia d-tale?
- Da, am fost renegat. Nu mai am prieteni, nu mai am familie. Numele meu e scos dintre celelalte nume ale familiei.

L-am smuls în ziua cînd le-am spus că sînt creștin.

- Ce-ai să faci acum?
- Urmez pe omul acesta.
- Și apoi?
- Am să-l urmez pe el.

Bărbatul acesta l-a urmat într-adevăr pe Andrew toată viața, iar Andrew a făcut din el un mare predicator. Parcă ar fi fost fratele lui Andrew, atît de mult se asemănau; amîndoi erau înalți și slabi, cu fața macră și nasul mare. Andrew era bălai, iar vîntul și soarele îi pîrlise obrazul roșu întunecat. Același vînt și soare pîrliseră fața mahomedanului, făcînd-o arămie întunecată. Dar sufletele lor erau asemenea.

Aşa veneau convertiții, unii pentru un lucru, alții pentru altul. Cei care veniseră numai ca să vadă și să audă un lucru nou, au dispărut repede. Dar era întotdeauna o mînă de oameni care rămîneau să asculte, să învețe, să mănînce la urmă pîine și să bea din vin. Apoi, după ce au mîncat și au băut, se apucau strîns de Andrew. Pentru că după aceea erau pierduți. Se despărțiseră de semenii lor și nu mai puteau fi vreodată ceea ce fuseseră. Creștin! Culoarea sufletelor lor se schimbase. Luaseră o substanță străină întrînsii. Nu se mai puteau înapoia în viața strînsă, certăreață, veselă a străzilor, a ceainăriilor și a piețelor. Și nici nu se mai puteau întoarce la vechii lor zei. Frații, tovarășii lor n-ar mai fi avut încredere în ei. Mîncaseră din trupul și băuseră din sîngele unui zeu nou.

În acel timp s-a născut Comfort, dar aceasta n-a avut nici o semnificație pentru Andrew, mai ales că se născuse o fată. Totuși, trebuia să fie recunoscător pentru că ea îi fusese de ajutor, prin simplul fapt că se născuse. Lucrurile s-au întîmplat așa. Carie pierduse doi copii la scurt interval și se prăbușise deodată. Ea, pe care Andrew o crezuse întotdeauna de neînfrînt. Se prăbușise și se rugă de el să o ducă acasă.

Nu că Andrew ar fi rămas neatins. Carie mi-a spus odată că n-a zărit niciodată lacrimi în ochii lui Andrew, dar tot a văzut umezindu-se albastrul acela clar, strălucitor, cînd i-a murit băiatul Arthur. În acea noapte, în timp ce micul trup alb zăcea așteptîndu-și înmormîntarea, Andrew și Carie au citit împreună obișnuita lor Scriptură înainte de a se culca. Andrew a ales povestea Regelui David jelindu-se deasupra fiului său pe moarte. „O! fiul meu Absalom, fiul meu, fiul meu Absalom!”.

- Se înecase pușin, îmi spunea Carie. Dar a continuat, citind restul textului cu glasul lui ferm, obișnuit. „Dacă ar fi voit Dumnezeu să mor pentru tine. O Absalom, fiul meu, fiule!”. A închis Biblia; era din nou el însuși.

Pentru că Andrew credea atît de mult în Dumnezeu și în Providența divină încît nu avea de ce să se îndurereze. „Domnul a dat, Domnul a luat. Fie numele Domnului binecuvîntat!”. Pentru el, seninătatea aceasta vastă acoperea universul.

Dar cînd al doilea copil, o fată, a murit, Carie aproape că a înebunit de durere. Ani după aceea, Andrew îmi spunea cu glas mirat.

- Niciodată n-am văzut o inimă mai împietrită, o minte atît de irațională, cum era ea în acele zile! Orice i-ai fi spus, nu o mișcai. Doctorul, în Shanghai, spunea că dacă nu se distrează își va pierde mințile. Așa că am cumpărat bilete pentru o călătorie în Europa. Aș fi preferat Țara Sfîntă, dar ea nu voia să meargă acolo pentru că cineva îi spusese că dulăii din sate sînt întocmai ca cei din China, iar oamenii foarte săraci. Așa că am debarcat la Brindisi. Mi-amintesc că la Lucerna am avut foarte bună miere la break fest. În Roma erau enorm de multe statui goale. Pare straniu, cînd gîndești că Roma e centrul religiei creștine. Pentru că bănuiesc că, deși papistaș, catolicismul este totuși o formă a creștinismului. M-am plictisit repede de Europa.

Adevărul era, desigur, că pe Andrew îl plictisea repede orice altceva în afară de munca lui. Făcuse planuri atît de colosale încît orice viață i-ar fi fost prea scurtă. Continentul Chinei sta întreg în fața lui. Numai printr-un marș continuu, neobișnuit, ar fi izbutit să desăvîrșească, înainte de a muri, campania pe care o avea atît de limpede în minte. Carie ne spunea adesea, că după credința ei, creierul lui Andrew trebuie să fie o hartă a Chinei. Cunoștea orice provincie, orice oraș, orice fluviu și tîrg. Și le însemna drept ale lui locurile în care își ridicase micile lui capele. Odată stabilită una, și adăogată catenei sale de centru, pleca în alt teritoriu.

În această zeloasă și neodihnită predică, în această disperată luptă pentru mîntuirea altora, aducea o adîncă, lăuntrică tensiune emoțională care îl devora, trup și suflet. Ardea în el ca febra, sub aparențele lui senine. Cînd vizita catedralele în Roma și Florența, el se afla încă, real, în China, plănuiind, gîndind, chinuindu-se dacă nu cumva apostolul Chang era prea slab pentru a putea fi lăsat singur, dacă nu cumva Li se va purta prea tiranic cu sufletele lăsate în sarcina sa.

Dar se temea mai mult decît orice de tovarășii săi misionari, nu cumva să-i schimbe planurile, să concedieze sau să-i înlocuiască prelații, să se amestece, tulburîndu-i-se, în complicațiile sale companii. Cînd se întorcea în camera lui de hotel, lua o foaie de hîrtie și începea să scrie în litere chinezești limpezi, pătrate, chemările, instrucțiunile și sfaturile lui. „Să nu asculți, scria în repetate rînduri tovarășului lui, Ma, cîndva Ma mahomedanul, acum Ma creștinul, să nu asculți pe nimeni altul, ci numai pe mine care-ți sînt fratele tău de duh. Amintește-ți planul pe care l-am făcut împreună; urmează-l pînă mă întorc”. Privea afară, pe strada romană, și vedea lumina căzînd puternică, pe o biserică de marmură. „Roma e plină de chipuri cioplite, spunea el, infinit mai păcătoase în goliciunea lor decît zeii păgînilor”. Își punea mîna la frunte, cu un gest agitat. „Ar fi trebuit să fiu la munca Tatălui meu, murmura, ar fi trebuit să mă aflu la munca Tatălui meu!”.

A trecut prin Europa ca un leu certăreț și pus în lanțuri, intolerant față de toate obiceiurile locale. Era îndeosebi furios pe bacșișurile care i se cereau încontinuu. Cum să dea unui tip pe care nu-l văzuse niciodată o sumă de bani suficientă ca să acopere o săptămînă de predicarea Evangheliei, suficientă ca să cumpere un Vechi și Nou Testament. Și asta numai pentru ca să-i ducă bagajele? Le purta singur, suind cu pași mari scările hotelului, apărîndu-se de lachei ca de muște. Numai odată a trebuit să se dea bătut. Suise pe Carie și pe Edwin într-un tren pentru Franța și apoi, pentru că mai erau zece minute pînă la plecare, s-a dus într-un lavatoriu din gară. Acolo a privit cu dispreț pe îngrijitorul care întinsese mîna și a trecut mai departe. Dar de data aceasta a pățit-o rău. Îngrijitorul l-a închis înăuntru și a ascultat calm toate bătăile zgomotoase și strigătele lui Andrew. Nimeni nu știe ce-a spus Andrew, pentru că îngrijitorul nu vorbea englezește și Andrew nu mărturisit nimic altceva decît pur și simplu cum se petrecuseră lucrurile. A ajuns pleoștit la tren în ultimul minut, spre marea ușurare a lui Carie și Edwin.

- Am fost închis înăuntru, murmură el, de abia trăgîndu-și răsuflarea.

Carie înțelese într-o clipă ce se întâmplase.

- Trebuia să-i dai ceva, spuse.

- Nu i-ași fi dat dacă nu pleca trenul, vorbi Andrew cu fermitate, regăsindu-și răsuflarea.

- De fapt, e țara lor, spuse Carie cu blîndețe. Noi sîntem străini aici.

- Asta nu scuză tîlhăria, spuse Andrew.

S-au auzit semnalele de plecare și, așa cum prevăzuse Andrew, trenul se puse în mișcare. Singurul efect pe care această întîmplare l-a avut asupra lui a fost că l-a făcut și mai încăpățînat. A triumfat îndeosebi asupra francezilor și a fost poate americanul care a dat cele mai puține bacșișuri în Franța. Și cu toate acestea, pe Andrew nu-l interesau banii; îi risipea cu o generozitate nebună cînd era vorba să cumpere Testamente și broșuri și cărți de cercetări biblice, ori dacă trebuia să ajute pe vreun student în teologie să-și dea examenele de seminar. Dar ca să-i dea, pur și simplu - asta era, pentru el, tot atît de absurd ca și cînd ar fi fost silit să-și risipească timpul închinat Misiunii. Simțea că păcatul e același. Și el era întotdeauna intolerant față de păcat. Ani în urmă, prea sensibilii săi copii sufereau și intrau în pămînt de rușine văzînd disprețul lacheilor în timp ce Andrew urca încărcat cu bagaje și colete.

- Ceilalți nu fac așa, murmurau în adolescența lor umilită.

Dar Andrew strîngea puternic fălcile. Ceilalți! El asculta numai de Dumnezeu.

După Europa, aștepta cu nerăbdare să ajungă în patria lui. Asta era cel puțin o nație creștină, unde oamenii sînt cinstiți și nu caută numai și numai banii. Tremura de bucurie abia stăpînită în ziua cînd, înfirșit, vaporul ancoră la New-York. Își cără bagajele pe chei și le depuse repede în cea mai apropiată trăsură.

- Du-mă la un hotel curat și modest, comandă el vizitiului.

Carie, care avea memoria taxelor în Europa, spuse cu o neobișnuită precauție.

- N-ar fi mai bine să-l întrebi cît costă cursa? Dar Andrew, neobișnuit de nepăsător, spuse.

- Sîntem într-o țară creștină, slavă Domnului! Mergeau la trap pe străzi pe care nu le cunoșteau.

- E cam departe, spuse Carie.

- Sst, Carie! omul știe ce face, răspunse Andrew.

Calul se opri la o scuturare a hanului în fața unui hotel modest.

- Cît? întrebă Andrew.

Cinci dolari, spuse birjarul.

Andrew rămase trăznit. Cinci dolari! O groază de bani. Dar fusese o cursă lungă. Plăti, păstrînduși totuși buna dispoziție.

- Sîntem în sfîrșit în țara noastră, spuse, urcînd scările cu Carie și Edwin.

Intrară în camera pe care o luaseră. Carie se îndreptă direct spre fereastră, cum făcea întotdeauna cînd pătrundea într-o odaie necunoscută. Rămase cu gura deschisă.

- Dar... dar... Andrew, ia vino încoace! strigă ea și izbucni în hohote.

- Ce e? întrebă el alarmat.

Se apropie, și cu privirea urmări degetul ei. Acolo două corpuri de casă mai sus, se afla vaporul pe care îl părăsiseră aproape cu un ceas în urmă.

- Și de ce rîzi? întrebă Andrew, cu oarecare severitate.

Cinci dolari!

- Pentru că, pentru că e o țară atît de creștină!...

S-au dus acasă cu trenul, străbătînd statele, străbătînd munții împăduriți care păreau stranii și îmblăniți după ațîția munți chinezi pleșuvi, trecînd peste fluvii care păreau albi pe jumătate secate după revărsările Yangtzeului și ale Fluviului Galben, printre case care păreau nefirești, atît erau de ordonate și de curate pe lîngă confuzia de lut îngrămădit a satelor chineze. Zece ani, în China, Andrew nici nu văzuse măcar trenul și a găsit o inocentă plăcere în rapiditatea și confortul lui, deși nu se simțea încă prea bine. Socotea că un misionar n-ar trebui să călătorească într-un Pullman. Cum, să iei banii pe care Biserica i-a adunat ca să se poată răspîndi Evanghelia în țările păgîne și să-i cheltuiești pe un

pat mai moale pentru trupul tău și pentru trupurile soției și ale copiilor tăi! Asta îl făcea să sufere. Călătoreau în tourist-class sau chiar în vagoanele fără paturi de dormit și tot se întreba dacă nu face lux. În ceea ce privește vagonul restaurant, îl socotea o extravaganță vicioasă. Să plătești atât de mult, pur și simplu pentru hrană! A cumpărat sandwichuri și le-a savurat de două ori mai mult; și ca hrană, și ca sacrificiu.

Întoarcerea acasă a fost o stranie dezamăgire. Când pleaseră, zece ani în urmă, el și cu Carie au simțit într-adevăr că-și părăsesc căminul, că-și părăsesc părinții, ca să fie vrednici de cauza lor. Bătrîna și lăbărțata fermă era, fără îndoială, adevăratul cămin pe acest pămînt, după cum cerul de deasupra era adevăratul cămin al sufletului. Părinții lui păreau că au o viață nesfîrșită, stăpîni pe țarina lor. Dar acum, întorcîndu-se, află ferma, căminul, asemenea unui șantier ruinat. Ochii lui văzuseră lucruri stranii. Piciorul străbătuse multe mile pe alt tărîm. Zămislise copii sub alt acoperiș și trei dintre ei zăceau îngropați în pămînt străin. Casa aceasta de fermier era pipernicită și îmbătrînită, începca să se ruineze. Ceea ce i se păruse atât de vast și solid în tinerețea lui era acum o biată casă avînd urgentă nevoie de reparații. Stîlpii de lemn ai porticului se cocoșaseră, acoprișul picura și gardul era destul de zdrențuit ca porcii să se poată strecura cu ușurință. În casă, bătrînul trăia încă, dar flacăra lui se înăbușise. Cearta dintre ei și nevastă-sa nu se încheiase. În fiecare noapte sta pe podea în fața focului, așa cum stătuse întotdeauna, privind fix tăciunii - iar ea îl cicălea, cum făcuse întotdeauna, pentru că nu se așeza decent pe un fotoliu alături de fotoliul ei.

- Prostii... Ai îmbătrînit... Îți cauți moartea....

E adevărat ca, dintre ei doi, ea era cea mai tare, mai iute, mai frumoasă. Dar nici nu se agita cum se agita el. Nu făcea nimic altceva decît să stea sub portic sau la fereastră și să se distreze. La răstimpuri scurte se furișa în bucătărie și căuta ceva de mîncare, o bucată de plăcintă, o felie de pîine sărată cu unt, un picior de pui fript, rece, o bucată de șuncă - și cu asta se întorcea la locul ei, să-și priască mai bine distracția.

- Înghite! mîrîia bătrînul. Înghite zi și noapte!

Dar ea rămăsese slabă și putnică asemenea plopului, și a trăit multă vreme după el.

Toți copiii părăsiseră de mult casa în afară de cel mai tînăr, care crescuse și el și era nerăbdător să plece. Fecior după fecior s-au dus în lumea largă să predice, iar el i-a lăsat bucuros să se ducă, pentru că și el avusese chemarea misionară. Dar unul dintre fii tot trebuia să rămînă lîngă pămînt. Așa că cel mai tînăr fecior înalt și cu aceeași ochi deschis-albaștri, cum îi aveau toți - a luat plugul, rebel, gîndindu-se cum, îndată după moartea bătrînului, va ajunge și el asemenea fraților săi. Are să se ducă la școală și la seminar și are să stea în fața oamenilor, îndreptîndu-i și spunîndu-le care este voința lui Dumnezeu. Între timp s-a căsătorit cu o irlandeză plinuță, cu ochi negri scăpărători, gospodină care știa să gătească de minune. Ea era cea care spăla și călca, făcea mîncare și cîrpea în casă, care vorbea, alături de bătrîni. Avea o limbă a ei și temperament irlandez - așa cum au irlandezii bruni, cu ochii negri. Obrajii-i erau roșii și gura ei neiertătoare. Dar avea inimă bună; la masa ei încărcată oricine era binevenit.

Dar ceilalți frați și soriile lor se risipiseră prin toată America. David cel învățat era de mult preot în satul unde trăise Carie. Hiram, frumosul, se căsătorise cu o tînără frumoasă și cultă și-și dădea seama ce lucru rar înfăptuise. Predica în Sud. Isaac se afla în Missouri, slăbit încă de pe urma anilor de închisoare. Cristopher, methodistul, făcea ceea ce ceilalți numeau, în batjocoră, zgomot în jurul bisericii methodiste, John, prudentul, se însurase cu văduva sa bogată, îi administra averea, trăia în casa ei enormă și confortabilă, de cărămidă, în mijlocul unei proprietăți vaste și fertile, fiind eligibil și ales în legistatură. Casa se golise de toți copiii.

Nici Andrew n-a putut rămîne acolo. Cînd a venit acasă, vechile munci au căzut asupra-i; vaci de muls, fin de cosit, nutreț pentru cai. A alunecat din nou în acea muncă distrugătoare care îi era atît de nesuferită. Se gîndea într-una că în China sînt milioane care mor fără să cunoască pe Dumnezeu adevărat și că, în acest

timp, el mulge vacile aici și întoarce finul! Vechea, teribila lui nerăbdare îl cuprinse din nou.

Și totuși era din nou Andrew flăcăul. În clipa când a intrat în casă a încetat să se mai simtă alesul lui Dumnezeu. Devenise fiul cel mai tânăr, mai puțin favorizat ca ceilalți. Maică-sa, privindu-l lung, observă că era galben. Tată-său izbucni:

- Climă păgânească și mâncare de păgîni!

Mîinile prinseră bătăături și unghiile din nou i se rupseră. Ani de zile își îngrijise mîinile cu multă atenție, în taină, de cînd unul din frații lui - poate, Hiram - se amuzase de lungimea lor osoasă.

- Parc-ar fi mîini de bătrîn, spunea.

Și maică-sa, auzind, remarcă întotdeauna cu placiditate.

- Andy a avut de la început mîini de bătrîn, chiar cînd era copil.

La bătrînețe, mîinile sale se făcuseră extraordinar de frumoase, mari și scheletice, dar delicate și pline de grație. Andrew ura munca manuală, deși o făcea conștiincios, cum făcea orice.

Ani după aceea, marea sa durere, pe care o păstra amintindu-și prima lor vizită acasă, a fost că nimeni nu l-a întrebat nimic despre viața sau activitatea lui.

- Nu puteam înțelege, spunea cu sinceritate. (Ochii îi erau plini de durere și mirare). Nu m-au întrebat nimic despre China.

A fost o lovitură care nu s-a mai vindecat și a purtat-o cu el în toți acei ani. Pentru că se întorsese acasă, bărbat matur, vast în statură și înțelepciune, îmbogățit cu o experiență care întrecea cu mult pe a celorlalți. Fusesse dincolo de orizontul munților și cîmpurilor, dincolo chiar de Vestul care părea atît de departe, dincolo de mări. Mîncase mîncări strănii, umblase pe străzile altor țări și învășase să vorbească o limbă străină. Dar acolo nu era altceva decît Andrew care se întorsese acasă. Nimănu-i păsă că vorbea, citea și scria excelent chinezește; nimeni nu-l întrebase: „Ce se mănîncă acolo și cum sînt îmbrăcați oamenii aceia?”. Au cercetat în grabă cele cîteva daruri aduse de Carie. Dar bătrînul

se arătase mai mulțumit cînd ea i-a luat vechea lui haină și i-a întors-o pe dos, a cîrpl-o și a făcut-o să pară nouă.

Andrew, amintindu-și toate acestea cînd era bătrîn, spunea, cu obrajii îmbujorîndu-i-se brusc.

- Ei se plîngeau că sînt foarte tăcut și că nu vorbesc deloc. Dar dacă nu mă întrebau nimic? De ce să le fi vorbit, cînd ei îmi dădeau a înțelege că nu-i interesează?

Erau cu toți un clan nedemonstrativ. Carie spunea odată, rîzînd, cu o urmă de tristețe în glasul ei:

- Bietul bunic de stîncă! Bănuiesc că nimeni nu-l mai sărutase, de ani de zile. Îmi amintesc că în prima noapte cînd am ajuns, Edwin ne-a spus noapte bună și ne-a sărutat, cum făcea întotdeauna. Și în căldura inimii sale de copil s-a dus și a sărutat și pe bunic pe obraji. Bătrînul a părut atît de surprins încît mi-a fost teamă că are să se sperie băiatul. A rămas nemișcat, fără să scoată o vorbă. Nici un mușchi nu-i tresărea pe față, iar Edwin s-a dat înapoi, împietrit. Mi-a părut atît de rău, atît de rău pentru amîndoi...

Așa că șederea acasă nu era confortabilă pentru Andrew. Se întorsese de fapt, la vechile lui infirmități. Totuși, Andrew a fost acela - dintre toți frații - care în „vacanța” sa, și-a ajutat părintele să adune arende de la arendașii leneși din partea locului, l-a ajutat să-și pună catastifele în ordine; și tot el a reparat acoperișul casei, a zugrăvit încăperile și înnoit scările. Datoria îl mîna, după cum ambiția, sau iubirea, sau plăcerea mîna pe alții. Niciodată n-a dat înapoi din fața unei munci pe care o ura, dacă se convingea că e o datorie a lui s-o împlinească. Pentru că Dumnezeu spusese: „Cinstește pe tatăl și pe maica ta”. Cu dinții încheștați și cu dureroasă răbdare, îi cinstea.

Dar erau și ceasuri cînd Andrew găsea mulțumirea după care îi era însetat sufletul. A fost trimis să predice în bisericile misiunilor. Nu predica de obicei în bisericile din orașe, în fața

oamenilor mîndri, eleganți îmbrăcați, care cereau să li se condenseze nevoile Chinei într-o jumătate de oră. Andrew se ducea în biserici de țară, unde oamenii nu sînt grăbiți și, dimpotrivă, se așteaptă la o predică destul de lungă, care să merite oboseala de a se îmbrăca în haine de Duminică și a străbate cu trăsura distanțe lungi pe drumuri aspre și murdare. Fermierii și soțiile lor ascultau liniștiți poveștile pe care le spunea Andrew despre păcat și suferință, confortabil conștienți că ei nu suferă nici de păcate, nici de mizerie. După ce sfîrșea, nu se uitau la ceas, ci dădeau ceva la colectă și se găsea întotdeauna cineva care să-l invite la cină.

Mesele acelea! Amintindu-și-le, după ani de zile, Andrew exclama cu un fel ciudat de plăcere vinovată.

-Atîta risipă! Pui fripi și șuncă rece, patru cinci feluri de legume și cartofi, salate, conserve, kilograme de tort, budincă și înghețata care nu se mai isprăvea! Ar fi slujit mai bine pe Dumnezeu dacă ar fi pus mai mult în farfuria de colectă și mai puțin în stomacurile lor!

Dar Andrew a trăit cu oroarea că e lacom. Îi plăceau mîncărurile bune ca și oricărui om, dar n-ar fi mîncat mai mult decît socotea el că e necesar ca să-și păstreze puterea de a munci pentru Dumnezeu. Cu cît era mai prețioasă mîncarea, cu atît refuza să mănînce, sau să se servească mai mult decît o lingură. Mîncarea simplă, mîncată încet și cu economie, era regula vieții sale. Și totuși plăcerea lui inocentă în fața unei cești de ceai, într-o după amiază friguroasă, a unei farfurii cu supă la cină, cînd sfîrșise munca - era tot atît de aprinsă ca și a unui mîncăcios rafinat în fața icrelor negre sau a oricărei alte trufandale inutile și delicioase. rezultatul acestei lupte aspre cu datoria a fost, firește, că a trăit pînă la optzeci de ani tot atît de sănătos și înalt ca un stejar, și cînd trupul i-a fost îmbăiat pentru înmormîntare, era neted și cu pielea întinsă, în afară de fața și grumazul ars de soare, tot atît de întinsă ca a unui copil.

Își amintea puține lucruri din acești doi ani petrecuți în patrie. Au rămas doi ani împotriva voinței lui, numai pentru că

Carie era însărcinată și a refuzat să se întoarcă înainte de a naște. Ar fi persistat, totuși, și ar fi învins pînă la urmă, dacă tatăl lui Carie, un bărbat mic de statură, dar cu suflet de Hercule, și pe deasupra, deștept, nu i-ar fi amintit de cei trei copii morți.

- Copilul acesta se va naște sub acoperămîntul casei mele, a hotărît el.

Așa că Andrew a așteptat cu Carie în casa ei, nerăbdător să mintuiască alte suflete născute, pînă cînd va apare acest nou suflet. A fost o fată; nu meritase să aștepte atîta pentru ea. Andrew n-a prea făcut caz de ea. Mulți ani în urmă, cînd copilul crescuse și începuse să scrie cărți, Andrew nu s-a impresionat. Romane - astea nu sînt de nici un folos; risipești timpul lui Dumnezeu chiar cetindu-le, dar încă scriindu-le. A luat odată unul, de-al fiicei lui, în mîină, un volum gros, și-a aruncat ochii pe el, a întors o filă, două, și l-a închis.

- Cred că n-am să-l citesc, observă el cu obișnuita lui vagă blîndețe, neavînd deloc intenția să jignească.

Odată spusese, făcîndu-și datoria.

- Sper că nu vei scrie niciodată ceva care să nu fie adevărat, fata mea.

Dar n-a așteptat răspunsul. Nu-l interesa răspunsul. Dacă vorbise, datoria lui era oarecum sfîrșită.

Andrew n-a pretins niciodată că-și iubește fetele întocmai ca și pe băieți. Fetele lui existau, ca și Carie, ca să aibă grijă de el. Dacă și-ar fi dat seama de egoismul lui, i-ar fi fost greu să-l îndure. Căci era mișcător de egoist, egoist ca un copil mic. Aștepta de la soție și de la fiicele lui, naiv, toate lucrurile materiale, neîndoindu-se vreodată că nu are dreptul să fie hrănit, îmbrăcat, îngrijit. Odată, cînd era bătrîn, sau aproape bătrîn, cînd Carie murise, și el depindea de una din fiicele lui - ea însăși mamă, soție și avînd, peste toate celelalte, de susținut și o familie - Andrew s-a îmbolnăvit greu. După cîteva zile de neconținută îngrijire, cînd nu avea pe nimeni altcineva lîngă el decît pe această fiică, doctorul l-a hotărît, după multe insistențe, să intre într-un spital. Era foarte amărît și deprimat, pentru că nu avea nici o încredere în femei

străine.

- Vreau să mă duc acasă, spuse după trei zile. Am o fată acasă, care n-are nimic de făcut decît să-mi poarte de grijă.

De aceea existau fetele...

Încă o dată și-a luat rămas bun de la casa și de la părinții săi. Dar de data aceasta nu mai avea vreo îndoială despre cele ce-l așteaptă. Era în plină putere a maturității și încrederii sale. Știa unde merge, și era sigur de sine acum, tot atît cît era de sigur de misiunea sa.

Nu i-a fost scris să-și mai vadă vreodată căminul și părinții. Cînd, cu mulți ani în urmă, s-a mai întors odată în patrie, bătrînii muriseră. Murise încăpățînata și placida femeie, murise și bătrînul atît de iubitor de stăpînire, mărturisind înainte de a-și da sufletul: „Dumnezeu m-a tras pe sfoară! Am făcut șapte fii și nu am nici unul care să trăiască pe pămîntul meu!”. Și așa, mîrîind, a răzbit în eternitate. În privința casei și a pămîntului, ele au fost vîndute pe nimica toată. Iar cînd prețul s-a împărțit la șapte fii și două fiice, de abia le-au revenit cîțiva dolari de fiecare. Aleseseră un frate ca să încheie vînzarea și după ce a încheiat-o, l-au certat toți că fusese un prost negustor. Toți în afară de Andrew, căruia, la zece mii de mile depărtare, nu-i păsa de nimic. A luat cecul și l-a pus în exemplarul său din Noul Testament. Dar și Andrew, ca și ceilalți frați ai săi, fiii lui Dumnezeu, era un foarte prost negustor.

VI

Cînd Andrew a pus piciorul pe pămîntul chinezesc, s-a schimbat la față pe dată. Oricine l-a văzut în patrie, nu l-ar fi recunoscut în China. În patrie, părea puțin ridicol; un bărbat înalt, uscat, îmbrăcat în haine prost croite de un meșter chinez, cu capul lui profetic gîrbovit pe umerii osoși, cu ochii plini de îndoială și înspăimîntați. Pe bord părea celorlalți pasageri, mai eleganți, întocmai ca misionarul din cărți, absorbit de misiunea lui, neîntîrind în vorbă cu nimeni. Dar puțin îi păsa ce credeau despre el! Umbla printre ei fără să-i bage în seamă. Nu-i trecea prin minte, cred, că pasagerii de pe un vapor au și ei suflete. În orice caz, e

dezaprobat. Dar era un om pe care nici o femeie nu putea să-l fleteze. Odată, stătea pe un scaun, pe covetă, citind o carte chineză și nevăzînd nimic din cele ce se petrec în jurul lui. S-a întîmplat că tocmai se făcea o colecție printre pasageri, ca să se cumpere premii pentru niște jocuri și se alcătuiseră un comitet de femei frumoase. Evident, ele îl considerau pe Andrew un subiect dificil. Parcă le văd discutînd între ele, aruncînd priviri către el - care, de altfel, nici nu bănuia că sînt acolo. Deodată, cea mai frumoasă și mai veselă, exclamă:

- Am s-o fac! N-am întîlnit niciodată un bărbat care să-mi spună nu!

Se îndreptă spre el și sigură de zîmbetul ei vrăjitoresc, se așeză pe rezemătoare scaunului lui Andrew și începu convingător.

Ce i-a spus, n-a aflat nimeni, niciodată. Pentru că Andrew îi aruncă o privire asemenea miniei lui Dumnezeu și cu formidabilă demnitate se sculă și porni în partea opusă a covertei, filîindu-și cozile redingotei. De altfel, el nu privea niciodată vre-o femeie. Mă plîngeam că nu-mi recunoaște niciodată prietenele și de fapt trecea pe lîngă fîcele lui pe stradă fără să le vorbească. El îmi răspundea, gentil dar hotărît:

- Niciodată nu privesc o femeie în față. Socotesc că asta ar fi o lipsă de bună creștere.

Ridicolul și disprețul îl lăsau cu totul indiferent, pentru simplul motiv că nici nu-i trece prin minte să se întrebe ce-ar gîndi oamenii despre el. Dacă i se atrăgea atenția asupra rîsetelor din spatele lui, nu-i păsa.

- Ce-mi pot face mie oamenii?

Pentru el, lumea se împărțea în două: cei care se vor mîntui și cei ce nu se vor mîntui. Aceștia din urmă erau deja pierduți, nu mai puteau fi numărați printre cei vii.

Trebuie să mărturisesc că așeza în această categorie majoritatea bărbaților albi și a femeilor albe.

- Au mijloacele mîntuirii, repeta adesea, dar nu le folosesc. Se gîndea la bisericile din fiecare oraș și sat din țara lui. Dar

cred că avea pentru suflete aceeași slăbiciune pe care unii oameni o au față de ouă: preferă ouăle cafenii; un ou cafeniu prețuiește, pentru ei, un număr infinit de ouă albe. După câte știu, n-a încercat niciodată să salveze sufletul unui bărbat sau femei albe, nici măcar sufletele copiilor săi. Sînt sigură că niciodată nu ne-a adresat un singur cuvînt privitor la religie. Noaptea și dimineața ținea un fel de rugăciune simplă în casă, pentru noi, pe care nu o desăvîrșea cu nici o predică. Citea un capitol din Biblie, ne asculta - cînd eram mici - recitînd fiecare cîte un verset, apoi se ruga.

Cînd se ruga, devena transfigurat de propria lui credință. Am auzit mulți oameni rugîndu-se la împlinire, sau cu multă îngrijire, sau pentru urechile oamenilor mai mult decît pentru Dumnezeu. I-am văzut citind rugăciuni cu glas tare, spunînd rugăciuni pregătute în ascuns sau pe față. Dar Andrew, cînd se ruga, făcea asta cu o extrem de intensă sinceritate. Niciodată nu deschidea gura începînd imediat să vorbească. Începea întotdeauna printr-o tăcere; o clipă, două clipe, aștepta cîte îi trebuia ca să se simtă în prezența lui Dumnezeu. Pe figura lui se așeza o adîncă și solemnă liniște. Nu-l mai simțeam printre noi. Și atunci, deodată, schimbîndu-i-se chiar și glasul, devenit profund, plin de reverență, se adresa lui Dumnezeu, Trăgîndu-ne și pe noi după sine. Niciodată - de cîte mii de ori l-am auzit - nu cerea un ajutor material, în afară de cazurile de boală, cînd se ruga pentru vindecare, dacă aceasta era voința lui Dumnezeu. Rugăciunile lui erau întotdeauna pentru suflet, pentru o mai mare înțelegere a lui Dumnezeu și a datoriei, pentru tăria de a împlini voința lui Dumnezeu. Chiar scurta rugăciunea înainte de mese și încheia, după mulțumiri, cu cuvintele: „Binecuvîntaază hrana aceasta a noastră, pentru folosința noastră, pe noi pentru folosința ta, acum și în vecii vecilor, amin”.

Așa că Andrew nu auzea rîsul și nu vedea ridicolul. El se simțea sigur în santuarul propriului său suflet.

Dar cînd a pășit pe pămîntul chinez, nu mai avea aerul unui străin, așa cum fusese în propria sa patrie. Era din nou acasă, nu acasă în înțelesul fizic, cît mai mult în sensul că se afla la locul lui,

la munca lui, în desăvîrșirea vieții lui. Fericirea îi strălucea în ochi, în nesilita plinătate a pasului și glasului său, în nerăbdarea sa de a părăsi Shanghaiul și a ajunge din nou în interior, printre oamenii simpli pe care venise să-i mîntuiască. Toate instinctele paterne care-i încălzeau inima se îndreptau către cei din turma sa. Copiii lui nu simțiseră niciodată căldura aceea, dar ea exista. Dar orice suflet de chinez în căutarea lui Dumnezeu putea simți acea sacerdotală iubire de toate în Andrew. Putea fi tot atît de drăguț, de convingător, de ocrotitor față de un suflet, cum e un tată față de un copil în carne și oase. S-a înapoiat la ei cu bucurie, iar ei l-au cinstit așa cum nu fusese niciodată cinstit în patrie.

Nu se mai simțea deci străin, de data aceasta. A cumpărat bilete pe un vapor de pe fluviul Yangtze. Pe covertă a îngrămădit lada cu cărți cumpărate, lăzile cu broșuri proaspete și cutiile cu hîrtie ieftină de scris, pentru că avea deja în minte o nouă întreprindere care trebuia să-l ocupe tot restul vieții. Printre lăzi era și acel geamantan cu fundul rotund, în care soția sa, Carie, își împachetase trusoul cu zece ani în urmă. Dar geamantanul lui Carie era acum plin cu haine pentru copii și o mică provizie de ace, cîrlige și ghemuri de ață, fișii de dantelă, lînă, toate acele nimicuri de care au nevoie femeile ca să facă mici podoabe și care nu puteau fi cumpărate pe străzile unui oraș chinezesc. Se plimbau cu toții pe coverta îngustă, Andrew și fiul său Edwin, iar Carie purtîndu-și fetița, care nu avea atunci decît patru luni. Și astfel înaintau încăodată în inima Chinei.

Cîteva dintre cele mai aprige lupte pe care le-a purtat Andrew au avut loc pe vapoarele de pe fluviul Yangtze. Erau vase mici, îndesate, solid construite - în majoritatea lor construite în Anglia - și echipajul lor poliglot era condus de bătrîni căpitani englezi, zgomotoși, roșii la față, înjurînd la tot pasul, căpitani care rătăciseră ani de zile de-a-lungul coastelor chineze și se retrăseseră în relativa securitate a comerțului fluvial. Toți acești căpitani erau plini de poveștile piraiilor din golful Bias și a bandiților de pe malurile fluviului. Și toți aveau aceeași pasiune și aceeași repulsie. Le plăceau whiskyul scoțian și nu puteau suferi

pe misionari. Andrew era cu mîndrie și precizie un misionar, întreprinzător în independența lui, netemător de nici un om pe pămînt, și, ca atare, o admirabilă pradă pentru orice căpitan care se respectă. Cearta începea de obicei cu vreo insultă zvîrlită de căpitan, pentru că Andrew era întotdeauna liniștit și în aparență blînd în purtări. Insulta favorită se referea la obscenitățile Bibliei. Căpitanul proclama cu vocea puternică și teribilă, adresîndu-se tovarășului de alături:

- Fapt este, că nu pot înțelege cum au curajul acești misionari să umble cu o carte ca Biblia. Găsești mai multe porcării aici decît în oricare altă carte. Corup păgînii, asta este.

- Pare-se că cunoști foarte bine anumite părți din Biblie, căpitane, remarcă el.

- Poți să negi asta, poți d-ta? îi întorcea vorba căpitanul.

Andrew, ridicîndu-și ochii lui albaștri pătrunzători către fața căpitanului, răspundea cu acea imensă seninătate care ne înspăimînta pe toți cînd o simțeam.

- Biblia, e adevărat, cuprinde anumite fapte ale oamenilor păcătoși, dar mai spune, de asemenea, cum s-a purtat Dumnezeu cu ei. Au fost toți pedepsiți pentru păcatele lor. Cel care citește cum trebuie, citește pentru mîntuirea sufletului său. Dar sînt și din aceia care citesc pentru blestemul sufletului lor.

Și se servea senin cu budincă de orez și mîncarea de prune, inevitabile în dejunul de pe vapoare.

Uneori, lupta nu se mai continua dincolo de mîrșitul căpitanului. Dar dacă întîmplător se prelungea, Andrew lupta pînă la capăt cu o mare plăcere și fără pică. Numai în anii care au început puțin timp în urmă, ani grei, cînd tipărirea traducerii sale a Noului Testament înghițea tot ce aveam, a scăpat de luptele cu căpitanii fluviali. Și asta pentru că nu ne puteam permite să călătorim sus, cu pasagerii albi. Îmbrăcam haine chinezești și călătoream pe coverta inferioară, alături cu chinezii. Andrew profita de această forțată înînlire și umbla printre ei cu broșuri, predicînd și vorbind. Îl ascultau de voie bună, acei care nu fumau opium sau nu jucau jocuri de noroc - pentru că nu aveau nimic

opium sau nu jucau jocuri de noroc - pentru că nu aveau nimic altceva de făcut. Îl ascultau, căscînd zgomotos de plictiseală, cînd le povestea cu fervoare cum Hristos a murit pentru păcatele lor. Ei nu ştiau ce înţelege el prin păcate, nici cine era omul acesta care voia să-i mîntuiască, nici de ce făcea asta. Îl priveau fix, ascultîndu-l numai pe jumătate, adormind în alitudini groteşti pe covertă, unde stăteau rezemaţi de bocceluţele lor.

În ceea ce mă priveşte pe mine, începînd atunci să văd şi să simt, să percep fără să cunosc, nu voi putea niciodată uita mirosul acelor vapoare. Pentru că de anii de sărăcie se leagă cele dintîi amintiri ale mele. Îmi amintesc bine saloanele pătrate, scunde. Erau întotdeauna la fel. Într-o parte se afla enorma sofa de lemn pentru fumătorii de opium şi o masă lungă. Erau acolo întotdeauna două figuri adormite, cu lămpile fumegînd pe masă. Nori groşi de fum dulceag şi de fum dulceag şi putred se ridicau şi pătrundeau în orice crăpătură. Pe uşile întredeschise ale micilor cabine venea acelaşi miros, aşa că aerul închis era încărcat de el.

Aproape tot atît de enormă cît şi sofaua era o mare masă rotundă, pe care se servea de două ori pe zi mîncarea, iar tot restul timpului era folosită pentru jocurile de noroc. Disdedimineată începea tăcînitul dominourilor de bambus. Şi asta dura toată ziua şi toată noaptea, pînă în zori. Masa era întotdeauna încărcată de jucători, iar figurile lor erau concentrate cu o intensă atenţie asupra jocului. În mijlocul mesei sta grămăjoara cu dolari de argint, pe care o priveau toţi, de aproape, cu o teribilă poftă. Grămada scădea şi creştea, dar uneori era culeasă de o singură mînă, uscată, întunecată. Atunci un murmur straniu străbătea mulţimea jucătorilor şi a privirilor şi toţi se împingeau unul pe altul în jurul mesei. N-ar fi întrerupt jocul nici măcar pentru ca să mănînce, dacă stewarzii murdari nu ar fi zvîrlit brutal dominourile pe podea şi n-ar fi aşezat căldări de lemn cu orez pe masă şi n-ar fi adus patru sau cinci castroane cu varză, cu peşte şi carne, căni şi lemnişoare de bambus. În aceeaşi severă tăcere cu care jucaseră, mîncau acum, castron după castron, căutînd în tăcere cele mai bune bucăţi de carne şi legume. După ce pasagerii se ridicau

mulțumiți de la masă, stewardezii și băieții care îngrijau cabinele, toți murdari, insolenți, se așezau ca să înghită lacom rămășițele.

Dar Andrew era netulburat. Își lua castronul, îl umplea frugal cu orez și varză, se ducea pe covetă și mînca în picioare, privind pe deasupra mulțimii severe, peste înalurile verzi și netede ale fluviului. Avea un fel al lui de a se păstra intact oriunde ar fi fost. Oamenii îi făceau loc surprinși pentru că se afla neconținut în locuri în care nimeni nu se aștepta să întâlnească o asemenea figură, mișcîndu-se cu demnitate printre cei sărmani.

Dar se simțea aproape oriunde ca la el acasă. Nici o magnificență nu-l stingherea și nici o sărăcie nu-l speria. Dormea liniștit în paturile murdare din acele mici cabine spurcate. În patul de jos, cu Carie, îmi amintesc că vedeam picioarele sale mari, goale, atîrnînd pe deasupra patului de sus.

Erau întotdeauna prea scurte pentru el paturile acelea și obișnuia să-și odihnească pe rînd picioarele și capul pentru că, așa cum observa el, nu putea adormi cu ambele extremități deodată. Dar nu se plîngea niciodată, pentru că el singur își alesese ceea ce îi plăcuse să facă.

În privința lui Carie, ea își trecea vremea păstrîndu-și copiii cît putea mai antiseptic și veghind să nu li se șterpelească avutul. Pentru că vasele fluviale erau pline de pungași de meserie. Cînd ajunseseră un flagel atît de cumplit încît afacerile nu mai mergeau din cauza lor, proprietarii vaselor plăteau o anumită sumă de bani hoșilor ca să nu mai frecventeze vaporul o bucată de vreme. Dar se găseau întotdeauna cîțiva, și erau destul de abili ca să subtilizeze ceea ce le plăcea. Odată întorcîndu-se Andrew în cabină, ochiul pătrunzător al lui Carie observă imediat că-i lipsea ceva la vastă.

- Ți-a luat ceasul! exclamă ea.

Așa era, într-adevăr, și cînd, cîteva minute în urmă, Andrew avu nevoie de stiloul lui, nu-l mai găsi, și pipăindu-și punga, află că nu mai era nici ea. În timp ce se găsea predicînd în salonul tixit, un hoț de buzunare mare meșter, apropiindu-se cu un aparent zel ca să-l asculte, i-a luat totul. Andrew a rămas o clipă înmărmurit, mai ales că ținea mult la stiloul lui, scump, pe care îl primise în dar și pe care-l folosea mereu.

- Pfuah! exclamă el.

Asta era exclamație care se apropia, pentru el, cel mai mult de „ducă-se la dracul!” - și întotdeauna se simțea mai bine după ce o rostea. Dar nimic nu izbutea să-l întristeze pentru mai multă vreme. Era un optimist nebiruit fiind întotdeauna sigur că face voința lui Dumnezeu și că, deci, totul se va sfârși cu bine, la urmă.

Ajungând înapoi, în orașul în care trăiseră pînă atunci, Andrew n-a întâmpinat o prea bună primire din partea tovarășilor săi misionari. Își găsi mobila zvîrlită afară din casa pe care Carie o îngrijise cu atîta iubire. Totul fusese pus într-o magazie iar furnicile albe au prefăcut totul în pulbere.

- Am luat lada mea cu cărți, spunea Andrew solemn, și mi s-a fărîmat în mîini, pulbere.

Lucru mai grav, pușinele sale cărți prețioase, erau distruse de ciuperci.

- Aveam un bun comentator al Bibliei, repeta el adesea amintindu-și cu durere. Am încercat să lipesc pe foi separate de hîrtie paginile care nu erau în întregime distruse.

A fost oarecare ceartă pe casă, ocupată acum de alți locatari.

- Credeam că nu mai veniți înapoi, le spunea celălalt misionar, scuzîndu-se.

- Să nu mai viu înapoi?! exclama Andrew. Nu-mi vine a crede !...

Apoi s-a aflat povestea întreagă, bucată cu bucată. Cică el avea, i s-a spus, opinii eretice. Credea prea mult în cunoașterea omenească, altminteri de ce și-ar fi pierdut timpul cu educația pasto-
rilor? De ce nu se încredea, ca ceilalți misionari, în inspirația Duhului Sfînt? Hristos a adunat oameni ignoranți și a făcut din ei apostolii săi de frunte. De fapt, ceilalți simțeau cu ațîta tărie erezia lui Andrew, încît scriseseră în patrie, administrației centrale eclesiastice, cerînd să fie reținut acolo din cauza opiniilor sale nesperioase. Andrew i-a ascultat cu severitate să spună tot ce aveau de spus. Apoi le-a mărturisit și el ce credea despre ei toți.

- Ce le-ai spus? întrebam noi, mulți ani după aceea.

- Le-am spus că sînt leneși. Le-am spus că le place să trăiască în case confortabile, să-și îngrijească familiile și să-și umplă pîntecele. Le-am spus că nu sînt vrednici de înalta lor chemare. Pe scurt, le-am spus că sînt ipocriți.

- Tată! exclamam noi pierzîndu-ne răsuflarea.

- Oh, le-am spus asta foarte blînd, ne liniștea el.

Dar culmea acestei întîmplări a fost că i-au spus lui Andrew să meargă unde-i place și că vor trece hotărîrea pe care o vor lua prin vot. Andrew își sfîrșea întotdeauna povestea spunînd triumfător:

- Mi-au dat un vot de încredere și mi-au dat și bani să înființez o nouă misiune oriunde îmi va place.

Era un suflet prea nevionat ca să înțeleagă ce-i făcuseră. Ei doreau să scape de el cu orice preț, să scape de neobosita lui energie, să scape de hotărîrea lui acerbă de a se face vrednic de chemarea pe care o socotea sfîntă, să scape de ferocitatea cu care-și făcea datoria. Cei mai mulți dintre ei voiau să scape de simpatia pe care Andrew o arăta față de aceia care veneau la el să le mîntuiască sufletele. Ajunsese să iubească mult pe chinezi. Unii misionari îl învinuiau că dacă i s-ar fi spus să aleagă între mărturia unui alb și a unui chinez, el ar fi ales întotdeauna pe a chinezului.

- Am învățat, cu amărăciune, că mă pot încrede mai mult într-un chinez, replica el sever.

Era răsplătit prin devoția pe care i-o dovedeau chinezii, și asta nu-l făcea prea iubit de tovarășii săi misionari. Adevărul era că Andrew nu tolera întru nimic politica misionarilor. Și politica misionarilor era să rămînă uniți laolaltă, cu orice preț, împotriva „indigenilor”. Dacă vreun misionar avusese vreo ceartă cu un convertit sau un predicator chinez, toți misionarii susțineau pe alb, chiar dacă vina fusese a lui.

- Nu trebuie, se spunea adesea, nu trebuie să îngăduim indigenilor să mineze autoritatea misionarului.

Pentru că, în acest caz, ce-ar fi devenit autoritatea bisericii?

Dar Andrew întrerupea asemenea discuții cu un singur

gest al mâinii sale mari. „Oh, pfuah”, exclama. Nu arăta nici o reverență față de nici o autoritate omenească.

- Un lucru drept e un lucru drept, obișnuia să le spună.

Și mulți umili pastori chinezi, luptându-se într-o biserică mărunță de sat cu zece dolari pe lună, aveau de mulțumit lui Andrew chiar pentru postul acesta atât de umil. Salariul acela de mizerie! Andrew s-a luptat toată viața pentru salarii, deși niciodată pentru al său. Și când nu putea dobîndi nimic, rupea un dolar sau doi din leafa lui, pentru omul căruia i se refuzase urcarea salariului.

Da, voiau toți să scape de intoleranța pe care o arătase Andrew față de superioritatea rasială și autoritatea eclesiastică.

- Un prinț al bisericii! îi plăcea adesea să repete. Oh! pfuah! - prostiile astea nu sînt cu puțință!

Așa că și-a împachetat pușinele cărți care îi rămăseseră, Carie a împachetat restul de lucruri și au pornit din nou spre miazănoapte, într-un nou oraș.

Nu se gasea casă de închiriat în orașul acela. Nimeni nu voia să închirieze camere la „diavoli străini”. Tot ce-a putut obține Andrew a fost să i se cedeze trei mici încăperi într-un han atât de sărac încît stăpînul, un opioman chinuit de nevoia de a-și cumpăra droguri, i le-a lăsat cu o chirie ridicolă, pentru că tot nu găseau clienți. Odăile aveau pămînt pe jos și ferestrele erau atât de mici încît păreau mai de grabă găuri făcute în zidurile de lut. Dar odată ce a găsit un acoperămint pentru familia sa, oricum ar fi fost el, Andrew l-a acceptat și a plecat să-și vadă de treabă.

Și i se părea că niciodată nu avusese un prilej mai bun ca acum. Sute de mile, de jur împrejurul lui, era singurul misionar, singurul alb. Nu se afla nici o altă biserică creștină care să i se amestece în treabă. Avea pentru el singur o arie tot atât de mare cu Statul Texas, plină cu suflete care nu auziseră niciodată Evanghelia. Era intoxicat de măreția acestui prilej cu care se înfîlнисe.

Dar nu venise singur. Acum, oriunde ar fi mers, erau cîțiva care-l urmau, predicatorii chinezi care îl aleseseră pe el și felul lui de a fi. Cel mai însemnat dintre ei era tot Ma, mahomedanul, al

cărui sînge arab se trăda atît de limpede în chipul lui nobil și în purtarea sa mîndră. Cu acest bărbal și cu ceilalți cîțiva, plănuia Andrew noua sa campanie. Cîmpul - el numea întotdeauna aria de care se simțea responsabil, „cîmpul” lui - a fost indicat pe o hartă, iar o anumită porțiune încredințată fiecăruia pentru supravegherea îndeaproape. Pentru că Andrew trebuia întotdeauna să cunoască aspectele materiale ale cîmpurilor sale; cîte cetăți cu ziduri se aflau, cîte suflete trăiau între ziduri, cîte temple erau acolo și căror religii aparțineau ele, care erau principalele afaceri ale fiecărei cetăți, dacă oamenii trăiau bine sau erau săraci. Aceste cetăți cu ziduri aveau să devină centrele de expansiune. Apoi trebuia să știe cîte sate erau, cîte tîrguri, care erau principalele ceainării unde se strîng fermierii din alte sate mai mărunte după ce și-au vîndut recolta și au timp să lenevească și să asculte. Scopul lui era să înființeze o biserică în fiecare cetate și o capelă în fiecare tîrg. Dar nu era nimic obligatoriu în planul acesta. Îi plăcea de multe ori să spună, cu mîndrie:

- Niciodată n-am întemeiat o biserică sau o capelă într-un loc în care oamenii nu voiau să le întemeieze.

- De unde știai dacă voiau sau nu? îl întrebam noi, cînd crescuserăm destul de mari ca să fim isteți.

- Îmi mărturiseau întotdeauna că voiesc, după ce le vorbeam și le arătam ce înseamnă să refuzi pe Dumnezeu, spunea el.

Andrew n-a înțeles niciodată că o religie mai mult sau mai puțin nu înseamnă nimic pentru chinezi. E întotdeauna cu puțință să mai fie undeva vreun extra-zeu de care ei nu auzisră și către care se pot ruga pentru buna lor stare. Adăugarea zeului unui om alb nu putea face nici un rău. Și Buddha a fost un străin, deși negru. Numai cînd Andrew predica robust că zeul acesta este singurul Dumnezeu adevărat, numai atunci începeau ostilitățile. Numai cînd Andrew spunea oamenilor că trebuie să părăsească cultul strămoșilor - pe care-l împlinea fiecare acasă la el - pentru că cine se prosternază în fața unui om face un gest care nu se cuvine decît lui Dumnezeu, numai atunci plecau mulți oameni și încetau să-l mai urmeze. Dar Andrew nu se descuraja niciodată. Avea credința

că cei pe care i-a chemat Dumnezeu vor rămâne, iar cei predestinați să nu rămână vor pleca. Și el îi lăsa să plece, calm.

Totuși, în această parte a vieții sale Andrew s-a trudit cu siguranță să câștige suflete. Atunci a îmbrăcat el costumul chinezesc, și-a lăsat părul să crească și l-a împletit în coadă. Asta, pentru că statura lui imensă și figura lui străină înspăimîntau pe oamenii de la țară. Cîteodată, cînd intra într-un sat, întreaga populație fugea peste cîmpuri, lăsînd numai cîinii galbeni să-l latre. Dar nu s-a simțit nici odată comod în hainele chinezești. I se încurcau mereu picioarele sale lungi și-și pierdea repede răbdarea. „Oh, pfiu!” murmura, și-și ridica roba și și-o prindea sub curea, așa cum fac hamalii. Părul lung era în special insuportabil. Și după multe sfaturi și multă suferință și l-a tăiat și și-a cumpărat o coadă falsă pe care Carie i-a cusut-o bine de fundul tichiei sale chinezești de mătase neagră. Nu era o imitație proastă atît timp cît nu-și scotea tichia, cum făcea pretutindeni, și nu o așeza în cuier. Atunci efectul cozii acesteia era straniu, ca să nu spun mai mult.

Dar costumul chinezesc n-a durat mult. Mînecele largi și poalele bătute de vînt au devenit curînd insuportabile. Lui Andrew îi plăceau hainele bine strînse și încheiate, și, înainte de toate, îi plăceau să fie simple. Nu putea purta mătăsurile unei gentleman chinez pentru că erau prea fine, iar vestimentele de bumbac ale săracului erau atît de moi și atîrnau atît de grotesc pe statura lui colosală încît Carie nu i-a îngăduit să le poarte. Așa că s-a întors la hainele sale.

Andrew nu putea suferi nimic pretențios sau straniu în portul lui. Își bătea joc necruțător de sutanele preoților profesioniști, nimic nu-l înfuria mai mult decît costumul unui episcop și rîdea îndeosebi de gulerul eclesiastic.

- Nimeni nu știe unde se încheie un asemenea guler, îi plăcea să repete. Poate că se pune pe deasupra, ca un lanț.

Și apoi adăoga, cu o nuanță de severitate, atît de caracteristică lui:

-Omul n-ar trebui să aibă nevoie de o uniformă ca să arate că slujește pe Dumnezeu. Lucrul acesta ar trebui să fie evident în tot ce spune și face el.

A refuzat cu fermitate să poarte altceva decît un simplu costum civil. Avea și un frac, cumpărat împotriva voinței sale de nuntă. Multe scene dintre el și Carie au început în legătură cu fracul acesta pe care nu voia să-l poarte. Carie învingea uneori prin persuasiune și printr-o ușoară măgulire:

- Ești destul de înalt, Andy, ca să porți o haină lungă. Oamenilor înalți le stă bine în frac.

Andrew era mai susceptibil ca alți bărbați la măgulirea lui Carie - niciodată n-a putut uita cu desăvîrșire pe doamna Pettibrew - și de multe ori capitula, ca să se întoarcă acasă plîngîndu-se amar cît de puțin confortabil este să te așezi pe coadă.

- Dar nu trebuie să stai pe ea, spunea Carie. Desfă-o în două și stai între părți.

Dar Andrew pocnea din buze:

- Nu mă pot gândi la asemenea lucruri în prezența Dumnezeului Atotputernic, răspundea.

Așa că fracul s-a înverzit cu timpul și el nu și-a mai cumpărat altul. Umbla îmbrăcat în acele costume ieftine pe care i le făceau croitorii chinezi. Și cu toate acestea avea unele formalități curioase. Nu și-ar fi scos niciodată haină în prezența unei doamne, nici chiar în cea mai fierbinte zi nu se așeza la masă fără haină. Purta numai cămăși albe și gulere tari, cu colțurile larg despărțite, întotdeauna foarte curate. Nu semăna cu el însuși fără un ase. nenea guler. Dacă l-ar fi surprins cineva fără guler, în halatul ăsta, ieșind de la baie sau îndreptîndu-se spre hol, observa că gîtul se înălța prea subțire pentru un cap atît de vast și atît de nobil sculptat. Așteptai să-și pună gulerul la loc, pentru că fără guler figura aceea copilărească nu era a lui.

Și avea calitatea de a fi rămas copil. Era oricînd ușor de păcălit. Nu avea nimic viclean în el. Bunăoară, credea, fericit, pe oricine venea la el și îi spunea că vrea să se creștineze. Andrew era incapabil să se îndoiască de vreun convertit, sau să pună întrebări cuiva care îi spunea că crede în Domnul Isus Hristos. Asta ar fi însemnat să n-ai încredere în Hristos, pentru că el știa că cineva care crede era predestinat să fie mîntuit. Astfel că primea orice

suflet nou care făcea profesiune de credință cu o adîncă și mișcătoare încredere.

La o slujbă de botez, Andrew era o experiență uluitoare pentru oricine îl vedea. De patru ori pe an primea noii convertiți. Se adunau în centrul fixat, venind de departe, peste cîmpuri, alcătuiind o mică adunare, majoritatea oameni simpli de la țară, cîțiva tîrgoveți și, rareori, unul care părea om învățat sau bărbat de seamă. Andrew nu-i primea ușor și nici nu-i boteza repede. Uneori ședea acolo cîte o săptămîină în timp ce el îi învăța și apoi le făcea un examen ca să-și dea seama în ce măsură cunoștea noua religie. Săptămîni și chiar luni înainte, asistenții lui îi învățaseră, pe cei care știau carte, să citească broșurile simple pe care Andrew le pregătise pentru ei, iar pe ceilalți, să citească Scriptura. Cînd veneau să se boteze, Andrew îi întreba pe fiecare cu atenție, cercetîndu-le atît cunoașterea principiilor creștinismului cît și experiența lor spirituală. Cîteodată, cînd ignoranța era prea masivă, el îndemna pe om, cu părere de rău, să se ducă acasă, să se pregătească mai serios și să vină din nou altădată. Dar pe cei care făceau o sinceră profesiune de credință, îi primea. În biserică, în fața congregației, veneau unul cîte unul, și el îi chema pe numele lor. Afundîndu-și degetele în oala de lut pe care o ținea, le stropea creștetele rugîndu-se și mulțumind lui Dumnezeu pentru fiecare suflet pe care îl primea.

Expresia de pe fețele celor botezați varia de la teroare la nădejde. Adesea înțîlneai privirea celor care căutau cu sinceritate pe Dumnezeu. Dar tot atît de des înțîlneai privirea indiferentului sau a tîlharului evlavios. Cu toate acestea, Andrew îi primea pe toți cu aceeași prețuire și după ce îi boteza le da împărtășania. Ceea ce credeau ei despre toate acestea varia în conformitate cu sinceritatea țelului pe care îl urmăreau. Erau unii care declarau public că îndată ce apa le-a atins creștetele au simțit cum li s-a luat o piatră de pe inimă. Erau alții care spuneau în taină că n-au simțit nimic și că nu observă nici o schimbare în viața lor, că totul este o înșelăciune.

Dar nu asta interesa. Ceea ce interesa era faptul că, în acele

zile, sufletul lui Andrew realiza extazul. Era literalmente transfigurat de o bucurie care nu mai aparținea acestui pământ. Venea acasă duminica la cină și părea că o lampă arde strălucitor întrînsul. Nu era vesel; bucuria lui era prea adîncă pentru asta. Sta liniștit, mîncînd sobru, în felul său, neauzind nimic din cele ce se vorbea la masă, dar parcă era o boare luminoasă în jurul lui. Îmi plăcea să-l privesc și eram sigură că văd o lumină pură, palidă, lîngă el, ca și cum ar fi izvorît din trupul lui. Ochii erau extrem de transparenți și albaștri. După cină se închidea întotdeauna în biroul lui, ceasuri întregi, ca să se predea în sfîrșit unei beatifice extenuări.

Din cauza acestor ceasuri, pe care nu le împărtășea cu nimeni dintre noi, și pe care de fapt, nici nu le putea împărtăși cu cineva, biroul acesta nu era, pentru noi, la fel cu celelalte odăi ale casei. Nici nu ne-a trecut vreodată prin minte să ne jucăm acolo, nici măcar să intrăm înăuntru dacă nu aveam de transmis vreo vorbă. Mai tîrziu trebuia să mă duc în birou ca să mă asculte la latină. Niciodată nu i-am recitat - în picioare, firește, pentru că era de neînchipuit că s-ar putea sta jos, acolo - fără ca să nu simt că mă ascultă cineva care nu e om.

În acest nou cîmp converțiții veneau ca păsările care se întorc acasă. Era o regiune extrem de săracă, bîntuită de foamete, pentru că Fluviul Galben își făcea drum cum îi plăcea prin cîmpurile acestea, schimbîndu-și albia, secînd într-o parte ca să se reverse într-alta. Oamenii erau mîniați pe proprii lor zei, obosiți de suferință și adesea auzeai spunîndu-se:

- Nu poate fi un Zeu mai rău ca al nostru! Să încercăm Zeul străin și să vedem dacă ne aduce vreun bine!

Unii dintre ei, puțini, se alegeau cu ceva, pentru că Andrew și Carie adunau hrană, cerșind bani din casă în casă și de la bisericile din America și astfel ajutau cum puteau. Oameni, sperînd sincer în ceva mai mult decît sta în puterile lui Andrew să dea, se îngrămădeau în capele, strigînd că vor să fie mîntuiți. Cînd au observat că nu va fi destul ca să apuce toți, mulți au plecat, dar totuși au rămas cîțiva. Și asta l-a încurajat mult pe Andrew.

Era întotdeauna plecat de acasă, predicînd și învășînd. Umbla împreună cu el grupul de discipoli, pe care îi pregătea pentru sutană. În fiecare centru pe care-l stabilea, punea unul bine pregătît să predice și să conducă o școală. Pentru că Andrew iubea învățătura și oriunde întemeia o biserică, făcea și o școală, unde pentru o mică sumă copiii membrilor congregațiunii sau oricare alții puteau să învețe să citească și să scrie, să-și însușească temeiurile religiei creștine. Dacă citeau, la ora de lectură, scrierile clasice ale lui Confucius, asta nu-l tulbura pe Andrew. Era un fel de magie a Scripturii pe care nici o literatură păgînă n-o putea răpune. Așa credea el.

În mijlocul acestor succese și uluitoare creșteri, a primit o lovitură. A venit din partea celui la care se aștepta mai puțin. A sosit într-o zi acasă înapoiindu-se dintr-o lungă călătorie misionară. Începuse primăvara și el lipsise săptămîni de zile de acasă. Simțea acum că are dreptul să rămîină locului o săptămîină, lîngă cămin. A fost o călătorie uluitoare de bogată. Pretutindeni a fost ascultat cu pasiune, mulți dorind chiar să se boteze. Acum, fericit pînă în fundul inimii, plin de izbînda dobîndită în activitatea lui și de conștiința că e binecuvîntat de Dumnezeu, se gîndea cu plăcere de la o baie caldă și un pat curat, la o masă bună, la plăcerea de a vorbi limba lui - nu mai auzise de mult englezește - și de a-și vedea familia. Merita o vacanță. Putea să se desfete puțin fără să aibă sentimentul vinei în bucuria lui.

Dar cînd a intrat în curtea hanului și a descălecat de pe măgar, iată pe Carie, așteptîndu-l; și nu era numai Carie, ci și cei trei copii ai lui (căpătase un fiu cu puține luni în urmă) și doica. Erau îmbrăcați pentru călătorie. Toate lucrurile casei erau împachetate în baloturi, gata să fie luate de oameni care așteptau în preajmă.

- Cum? cum? se înneacă Andrew, bîlbîindu-se. Ce înseamnă asta Carie?

- Înseamnă, răspunse ea, că eu și cu copiii plecăm să ne găsim un loc unde să putem trăi. Poți predica de la Peking la Canton, dar eu și cu copilașii aceștia nu voi mai merge niciodată cu tine.

Cunosc pe dinafară vorbele acestea ale ei, pentru că mi le spusese de nenumărate ori. Și ea le cunoștea pe dinafară pentru că le repetase tot de atâtea ori în săptămânile cît lipsise Andrew. Le repetase neconținut alăptîndu-și pruncul bolnav de pneumonie, cu apa năvălind în camere, încît mobila trebuia pusă pe cărămizi. Ei umblau pe scînduri, așezate ca o punte din odaie în odaie. Ea nu avusese bucuria să salveze suflete și să predice mulțumitor. Bucăpică cu bucăpică salvase o viață, viața plăpîndă a pruncului ei. Dacă într-adevăr îl salvase, pentru că era încă destul de fraged.

Nu știu exact ce s-a întîmplat în curte. Andrew se întuneca de cîte ori își amintea scena aceasta.

- Își pierduse cu desăvîrșire mințile, spunea.

Căci, pentru niciunul din ei, nu mai era o luptă între un bărbat și o femeie. Era o femeie provocînd pe Dumnezeu. Ea lupta împotriva lui Dumnezeu, împotriva chemării lui Andrew, împotriva izbîndei activității sale, împotriva făgăduelilor pe care i le făcuse viitorul.

- Nu-i păsa nici cît negru sub unghie de toate sufletele care trebuiau salvate, spunea odată Andrew cu amărăciune, amintindu-și întîmplările acelea. Era ca un vînt sălbatec, nimic nu o putea opri.

În cele din urmă învinse Carie, așa cum hotărîse și plănuise să facă. Odăile erau goale, proprietarul plătit, căruțele tocmite și gata să-i ducă la șlepul pentru care își cumpărase bilete. Toate podurile din urma ei le zvîrlise în aer. Nu era nevoie să vină și el, i-a spus lui Andrew, poate să meargă și singură. Dar a mers și el, împietrit, mîniat, protestînd. S-a întors o clipă către tovarășul său Ma, i-a făgăduit în grabă că se va întoarce în clipa cînd își va putea așeza undeva familia. Dar era amețit. Fusese lovit puternic și lovitura pornise chiar din casa lui. Aproape niciodată n-a iertat cu totul pe Carie pentru asta, iar din acea zi deveni și mai singuratic de cît fusese pînă atunci.

Dar Andrew era născut singuratic. N-a avut niciodată un prieten intim. Cînd era tînar, nu avea nevoie de prieteni. Avea visurile lui de evadare din turma pe care o ura, avea planuri de

învățătură, avea gîndul la misiunea sa. Chiar după ce s-a căsătorit, nu²-a gîndit la tovarășie, pentru că nu văzuse vreodată o femeie tovarășă unui bărbat. Printre bărbați auzise batjocorindu-se vulgar femeile, ca fiind niște creaturi pline de fumuri și capricii, necesare bărbatului și respectabile numai în simpla lor funcțiune de a face copii și a ține casa. Neglijase disprețul acesta numai în scurtul răstimp, o adevărată aberație, în care făcuse și el curte, dar apoi se reîntoarce la el pentru totdeauna. Nu-i trecea prin minte că ar putea căuta tovarășie intelectuală sau înțelegere spirituală într-o femeie. Cîteodată, e adevărat, o femeie se lăsa păcălită de o anumită bunătate din privirile lui Andrew și de liniștita siguranță a conduitei sale. Se apropia de el, dovedindu-i printr-un semn oarecare că o interesează. Nimic nu putea deprima mai adînc pe Andrew și nimic nu-l putea sîtîjeni mai penibil. Era odată la breakfast cînd, cercetîndu-și corespondența, fața i se zdruncină de surpriză citind o scrisoare pe care tocmai o deschisese. I-o întinse imediat lui Carie. Ea o citi într-o clipă și ochii săi negri se aprinseră de mînie.

• - Femeia asta e nebună! vorbi Carie brutal, așa cum obișnuia. Las-o pe seama mea. Am să răspund eu la scrisoarea asta, Andrew!

O împături și o puse în buzunar. Apoi îl privi atentă.

- Nu cumva i-ai vorbit cînd era singură sau i-ai spus ceva care să-i bage ideile astea în cap?

Broboane limpezi de sudoare acopereau fruntea înaltă, frumoasă a lui Andrew. Dădu din cap; era prea agitat ca să poată vorbi. Apoi tuși, ca să-și limpezească glasul.

- Stai o clipă, începu gros. M-arugat să vorbesc cu ea cîteva minute într-o noapte; îmi amintesc, Mr. Jones tocmai fusese chemat afară. Ea nu înțelegea prea bine semnificația concepției Sfintului Pavel asupra salvării prin Grație și i-am explicat-o.

- Și atunci ți-a mulțumit și ți-a spus că niciodată n-a înțeles mai clar un lucru, nu e așa?!

- De unde știi? întrebă el, mirat.

- Știu cum se învîrtesc femeile în jurul bărbaților. Încep întotdeauna prin a le cere un sfat sau rugîndu-se să li se explice ceva. Nu-ți bate capul cu asta. O lămuresc eu.

Andrew își sfârși breakfastul în tăcere și se ridică ușurat și totodată încurcat. Îndată după breakfast, Carie s-a așezat la biroul ei și a scris repede, câteva clipe.

- Așa! exclamă ea, scriind adresa pe plic. Biata toantă.

Începu să ridă, căci își căpătase buna dispoziție. Apoi adăogă.

- Desigur, știam că Andrew e nevinovat ca un miel! Dar oamenii ăștia se lasă prinși întotdeauna în cursă.

Nu cred că l-a lăsat vreodată pe Andrew printre femei, tocmai pentru că era atât de nevinovat. Când zăcea pe patul ei de moarte, neliniștită și mîniată - pentru că iubea viața - i-a spus ceva amar despre căsătoria lui. Și Andrew a plecat, mîhnit.

- I se pare că sînt, că sînt bătrînul Avraam! l-am auzit murmurînd jos, în hol.

Dar nu era asta. Cred că ea își da seama că nu pătrunsese niciodată în inima aceea închisă a lui, unde trăia singur, și atunci se întreba, jumătate cu amărăciune, jumătate cu tristețe, dacă o altă femeie ar fi putut intra acolo unde ea nu izbutise să pătrundă.

Ceea ce n-a înțeles niciodată Carie era faptul că nimeni nu putea intra acolo. Andrew nu știa cum să deschidă poarta aceea vreunui om. Cînd ajunsese bătrîn, ar fi vrut uneori să aibă pe cineva, acolo, în inimă, căci dorea să simtă pe cineva aproape de el, dar nici unul nu se mai putea apropia, pentru că el nu știa cum să lase oamenii să se apropie. Și-a păstrat sufletul păzit și inima sa închisă. Mîngîierea, chiar venită de la copiii lui, îl rușina, și nu putea răspunde, așa că ei încetau să-l mai mîngîe. Crescuseră mai înainte de a înțelege că, în taină, îl bucurau asemenea semne de afecțiune și că un cuvînt de laudă sau de aprobare îi aducea uneori lacrimile în ochi. Dar oamenii nu-l lăudau adesea pentru că el era prea timid ca să laude pe alții și se temea mereu să nu pară excesiv. În casa copilăriei sale se făceau glume aspre și brutale de către toți. Numai el era destul de simțitor ca să sufere. Apoi, acolo, nimănui nu-i trecea prin cap să laude pe altul. Asta ar fi condus, credeau ei, la o îngîmfare plină de păcat. Așa că au crescut cu o limbă care putea să critice dar nu putea, oricît i-ar fi dat brînci inima, să se

îndulcească lăudînd pe cineva. Cînd copiii săi erau mici nu-l iubeau tocmai din această pricină, dar cînd au crescut și el a îmbătrînit, dobîndind transparența vîrstei, au văzut că dacă s-ar fi nimerit să aibă o altă, mai blîndă credință, sufletul acesta ar fi înflorit de bunătate și glumă. Iubea afecțiunea și o iubea ca un copil, păstrînd-o ascunsă de-a-lungul anilor, dorind să fie mîngîiat și înțeles. Dar nu putea exprima nimic din toate acestea.

Așa că a simțit că niciodată nu l-a înțeles Carie (nici nu i-a trecut prin minte dacă el a înțeles-o sau ba) și nu i-a spus nimic. A luat-o, pe ea și pe copii, pe canal pînă la fluviu, acolo a găsit o casă goală pe o colină, i-a lăsat acolo și s-a reîntors din nou în viața sa solitară.

Dar l-a întărit și l-a alinat Dumnezeu îndeajuns.

VII

Acei opt ani dinaintea Revoltei Boxerilor au fost anii cei mai primejdioși din cariera lui Andrew. Pentru că el nu rămînea niciodată într-un singur loc, ci străbătea mereu locuri noi și necunoscute, găsindu-se adesea printre oameni ostili. Chinezii s-au arătat întotdeauna neîncredători față de străini, nu numai străini din alte țări, dar chiar oameni de-ai lor care veneau din alte provincii sau alte regiuni. Poate din cauza aceasta fiecare sat și oraș s-a păstrat sute de ani, ca o localitate separată. Aproape că nu se poate vorbi de o guvernare din afară sau de sus, sentimentul de calm fiind foarte puternic. În unele locuri era obiceiul să fie omorît orice străin care sosea pe neașteptate, înmormîntîndu-l de viu. Era un lucru foarte obișnuit în sate, cum este și astăzi, să se asmuțească acei cîini pe jumătate sălbateci asupra oricărui nou venit. Andrew umbla fără nimic altceva decît un baston gros cu care se apăra de cîini. Și cîinii, descoperind repede că nu se teme de ei nici de amenințarea lor că-i sfișie pantalonii, s-au învățat să-l lase în pace atîta timp cît Andrew nu încerca să pătrundă în locuri și mai ciudate. Erau niște lași, cîinii aceia!

Nimeni n-a știut vreodată exact ce primejdii a întâmpinat Andrew, pentru că nu vorbea niciodată despre așa ceva, dacă nu era întrebat insistent și cu multă abilitate. Atunci, povestea în câteva fraze o împlinire pe care altul ar fi povestit-o o zi întreagă.

Odată dormea pe patul de cărămidă al unui han și, simțind alături de el o lumină, s-a deșteptat, ca să găscască pe proprietarul hanului în fața lui, cu lampa de ulei în mîna stîngă și ținînd în mîna dreaptă un satîr de bucătărie. Andrew, deschizînd ochii, i-a fixat puternic asupra hangiuului și a strigat tare către Dumnezeu.

- Scapă-mă, Doamne!

A spus asta în englezește, și omul s-a speriat.

- Ce-ai spus? îl întreabă.

- Chemam pe Dumnezeul meu, spuse Andrew, fără să-și ia ochii săi albaștrii de pe fața hangiuului.

Acesta își înalță cu putere satîrul și-l clătină în aer, pregătindu-se să lovească.

- Nu ți-e frică? strigă.

- Nu, răspunse Andrew liniștit. De ce să-mi fie frică? Nu poți să-mi faci altceva decît să-mi omori trupul, și Dumnezeul meu te va pedepsi.

- Cum? întreabă omul, oprindu-se din nou.

- Vei trăi în tortură, spuse Andrew cu o aît de calmă siguranță încît omul rămăsese câteva clipe privindu-l fix, apoi plecă murmurînd.

- Și ce-ai făcut atunci? îl întrebarăm pe Andrew, ținîndu-ne răsufarea.

- M-am întors pe partea cealaltă și m-am culcat iar, răspunse.

- Dar ar fi putut să se întoarcă!

- Aveam un păzitor deasupra mea, rosti el cu simplitate.

Odată a fost zvîrlit dintr-un șlep supraîncărcat de către un tip brutal, care la început l-a înjurat și văzînd că asta nu-l mișcă, s-a luptat cu el și l-a repezit peste bord. Dar Andrew a ieșit din apa murdară și a apucat un capăt de funie, ținîndu-se strîns de ea. Mulțimea privea de sus la el, dar nimeni nu-i întindea mîna. Dar nici el nu cerea o mînă. S-a ținut pînă ce a simțit malul sub

picioarele sale și atunci a ieșit, ud pînă la piele dar imperturbabil, și s-a dus să-și caute lădița pe vapor. Nu o mai găsisese; o luase omul acela.

Mulțimea rîdea.

- Era plină cu dolari de argint, strigau. Toți străinii călătoresc cu lădițe pline cu dolari de argint!

Andrew a zîmbit și și-a văzut de treabă, mulțumit. Pușinii săi dolari de argint erau la adăpost, în buzunarul său, iar lădița fusese plină numai cu broșuri și pagini din Evanghelie.

- Dumnezeu are multe căi ca să se facă cunoscut, spunea el povestindu-ne împlinirea, convins fiind că sufletul omului aceuia va fi mîntuit.

De multe ori a fost doborît la pămînt și bătut, cînd își făcea apariția în vreun oraș ciudat. Îl băteau, pare-se, fără nici un motiv în afară de faptul că nu mai văzuseră pînă atunci un om ca el, întocmai cum cîinii se reped întotdeauna să sfișie un cîine străin.

Dar lucrurile care-l făceau mai mult să sufere nu erau astea. Era, fizicește, un sfînt căruia i se făcea ușor greață, și adesea venea acasă aproape bolnav de cîtă murdărie fusese silit să îndure. Odată se întorsese verde de scîrbă.

- Ce e? țipă Carie.

- Am mîncat azi un șarpe, spuse el cu o voce înspăimîntată. Am mîncat într-un han, și n-am știut decît după aceea.

Și i s-a făcut rău imediat, numai amintindu-și.

Obiceiul comun de a-și curăța gîtul de flegmă și de a scuipa, nu-l putea suferi. Cît de răbdător era cu sufletele oamenilor, pe atît era de nerăbdător cu trupurile lor. Cînd s-au introdus la început trenurile, exulta în fața avizurilor care interziceau scuipatul în altă parte decît în scuipător. Dar nimeni nu dădea nici o atenție în fața acestor avizuri. Chinezii erau obișnuiți să scuipe unde le plăcea. Cei mai mulți dintre ei nu știau să citească, iar celor care știau nu le păsa. Confortul fizic este legea vieții, în China. Andrew s-a întors acasă într-o seară de vară arătînd foarte mulțumit.

- Era un tip enorm și gros, azi, în tren, spuse el brusc la masă.

L-am privit cu toții, așteptînd.

- Și-a scos cămașa și a rămas numai în izmene. Avea o burtă ca de broască, continuă el, dezgustat. Scuipa pretutindeni în afară de scuipătoare. N-am mai putut suporta și i-am arătat afișul.

- Cred că asta l-a potolot, șopti Carie, cu scepticism.

- Nu l-a potolot deloc, și atunci i-am spus ce cred despre el, ne lămuri Andrew.

- Ce i-ai spus? l-am întrebat.

- l-am spus că e mai murdar decît un animal, vorbi Andrew cu blîndețe.

- Tată! piparăm noi.

- Oh, i-am spus asta foarte blînd și fără să-l supăr, răspunse el cu aceeași voce moale, neizbutind să înțeleagă de ce rîdeam.

Avea, firește, dușmani. Majoritatea, e adevărat, se numărau printre tovarășii săi misionari, dar pe aceștia el îi considera dușmanii lui firești. Pe misionari și pe magistrați îi așeza în aceeași categorie: dușmanii lui, adică persoane desemnate de Diavol ca să împiedice voința lui Dumnezeu sau ceea ce el, Andrew, voia să facă. Se purta brutal cu magistrații și aproape că se folosea pe față de toate tratatele internaționale ca să le dovedească și să obțină dreptul lui de a închiria case pentru capele. Pentru că, deși nu deschidea niciodată o capelă, dacă nu era nimeni să o dorească, totuși se găseau întotdeauna grupuri adverse care nu vroiau să primească religia străinului în orașul lor. Pe aceștia Andrew nici nu-i lua în seamă. Dacă era un singur suflet care vroia să asculte cuvîntul lui Dumnezeu, avea dreptul să-l audă, chiar dacă erau alți o sută care se împotriveau. Așa că se ducea cu fermitate la Curțile magistraților prezentîndu-se de nenumărate ori, așteptînd ceasuri întregi, fără să-l exaspereze toanele lor. Uneori, vreun magistrat care nu avea deloc de gînd să-l primească, îl amîna zi după zi cu un motiv sau altul. Și zi după zi Andrew se prezenta în zori ca să aștepte pînă noaptea. Revenea mereu, pînă ce se săturau toți de el. Nu vroia deloc să folosească bacșișul. Știa foarte bine că banii deschid orice ușă, dar el nu avea bani și nu vroia să cheltuiască banii bisericii, care trebuiau

întrebuințați numai pentru răspîndirea Evangheliei. În cele din urmă, dacă magistratul se dovedea încăpățînat, Andrew uza forța - adică forța tratatelor semnate după Războiul Opiumului, prin care cetățenii chinzei aveau dreptul să devină creștini, dacă le plăcea și misionarii aveau dreptul să predice. Dacă magistratul se arăta totuși un suflet vajnic, netemător de tratate chiar cînd acestea erau torpiloare înapoia lor, atunci Andrew se adresa consulului american, care oricît ar fi blestemat el pe misionari - și cîți dintre ei nu blesteamă pe misionari și bănuiesc că murmură, pe bună dreptate, că viața ar fi simplă fără ei! - era totuși silit să trimită magistratului o scrisoare oficială. Această scrisoare, scrisă pe o hîrtie oficială purtînd ștampila enormă a necunoscutelor Stat-Unita, obținea întotdeauna ceea ce vroia Andrew. Împotriva voinței sale, în termeni disprețuitori bine meditați, magistratul îi dădea învoire. Dar lui Andrew nu-i păsa de disprețul oamenilor. El pleca să predice triumfător. Pentru că era cel mai încăpățînat dintre toți fiii încăpățînați ai lui Dumnezeu.

În tot cursul acelor ani aproape că nu-l vedeam pe Andrew. El era un străin pentru copiii săi, pentru că venea acasă foarte rar, iar cînd se întîmpla asta, nu părea că se întoarce acasă, ca să rămîină, ci numai ca să se odihnească o noapte înainte de a pleca din nou. Copiii și-au construit viața fără el, zilele lor fiind pline de o altă prezență decît a tatălui. Erau orfani de tată, pentru că el își închinase viața altora, dar ei nici nu-l cunoșteau atît de bine să-i simtă lipsa. Simțea și el asta, vag, cîteodată, cînd venea acasă și își vedea fiul bine crescut, și observa că fiica lui nu mai e copil, și vedea pruncul care se născuse la han. Dar acesta a murit cînd împlinise cinci ani, pușin înainte de a se naște ultimul copil, o fată.

Uneori, încerca să pătrundă în viețile lor. De două ori pe an copiii și-l aminteau nu ca un înger călător care petrecea cu ei o noapte, ci ca un om care lua parte la viața lor. Asta se întîmpla odată la Crăciun, și altădată cînd soseau lăzile de la Montgomery Ward. Acest din urmă eveniment era așteptat cu mai multă nerăbdare chiar decît Crăciunul.

Pentru că Crăciunul, pe care Carie îl făcea atît de extraor-

dinar pentru copii, era un eveniment oarecum dubios pentru Andrew. Acasă, în copilăria lui, nu se sărbătorea altfel Crăciunul decât mergînd la biserică și luînd parte la o masă copioasă. Nu se împărțeau daruri, nu venea Moș Crăciun. Ideile sale despre cadouri erau, de asemenea, curioase. Nici nu-i putea trece prin minte că ar putea dăruii copiilor săi altfel de lucruri decât acelea pe care le dorise el cînd era copil, și pe care ei nu le doreau. Dar dacă nu știa cum să împartă cadouri copiilor săi, cu atît mai puțin știa ce să-i dea lui Carie. Chiar și copiii simțeau durerea unui dar care nu i se potrivea, și știau destule lucruri ca să li se strîngă inima pentru ea în diminețile de Crăciun, cînd Carie deschidea un pachet în hîrtie cafenie și-l punea repede alături fără să scoată o vorbă. Dar ochii îi erau plini de tristețe. Totuși știam că el nu se gîndise să o jignească - numai că nu o cunoștea, nu știa ce-i place, sau ce poartă sau de ce are nevoie. Copiii, care o adora cu pasiune, se trudeau să-i dea ce puteau, pierzînd săptămîni întregi înainte de Crăciun ca să facă „ceva frumos pentru mama”. Cunoșteau slăbiciunea ei secretă pentru lucrurile frumoase.

Dar, desigur, Andrew, în afară de toate acestea, nu putea suferi să risipiească banii pentru orice altceva care nu era cauza vieții sale. Banii erau forța prin care se puteau salva sufletele - bani pentru închiriat capele, pentru deschidere de școli, pentru cumpărat Biblii.

Nu dorea nimic pentru sine. Așa că suferea întotdeauna cînd venea Crăciunul și trebuia să cheltuiască. Și murmură, cu în-doială.

- Nimeni nu știe data autentică a nașterii lui Hristos. Și apoi, este evident că sărbătoarea e amestecată cu tradiții păgînești. Nu știam exact ceea ce celebrăm - poate chiar ziua de naștere a unui străvechi zeu păgîn!

- Vorbești prostii, Andrew, exclama Carie. Totul este să le dăm copiilor prilej să se amuze!

Dar nimeni nu-și bătuse capul să dea lui Andrew, cînd era copil, vreun prilej să se amuze, și el își păstra îndoielile. Adevărul este că niciodată nu se simțea eliberat de greutatea misiunii sale.

Fericirea sa se măsura cu izbînda pe care o dobîndea acolo, și numai acolo. Dumnezeu îl avea, El singur, întreg.

Dar cu lăzile de la Montgomery Ward era altă poveste. Erau lucruri necesare, comandate cu luni înainte, plătite și sosite cu bine. Copiii așteptau săptămîni întregi acea dimineață cînd Andrew, la breakfast, examinînd scrisorile primite, spunea cu solemnitate.

- Au sosit lăzile!

Dacă nu era acasă, era îngrozitor de suportat, pentru că Carie nu vroia să le deschidă pînă ce nu se întorcea. Dar se întîmpla aproape întotdeauna să fie acasă, la începutul iernii. Era o adevărată operație de împlinit și asta așîta mai mult curiozitatea. Andrew trebuia să se ducă la Vama Poștei și să predea chitanța de primire, să vămuiască lăzile. Copiii, acasă, le așteptau la poarta curții, dacă era senin, urcîndu-se cît mai sus ca să observe de departe apariția lui Andrew, la colțul vechiului templu budhist din vale. Dacă ploua, îl așteptau la poarta din față, cu nasurile strivite de geamuri. În timpul acesta, Carie pregătea un loc pentru lăzi în sala din fund.

Nu exista extaz mai mare decît clipa cînd Andrew apărea lîngă templu, urmat de patru, cinci coolies purtînd pe umeri parii de care atîrnau, prinse în frînghii, lăzile. Strigătele lor ritmice, pluteau către deal și se auzeau tot mai aproape: „Hei-hul! hei-hol!...”. Curînd, curînd, lăzile erau depuse în sală și oamenii se învîrteau zgomotoși pe lîngă ele. Andrew ducea un adevărat război pentru bacșișurile pe care le cereau, strigînd, hamalii, lovindu-și piepturile lor asudate, arătînd vînatăile pe umerii lor bătătoriți.

- Lăzile acestea străine sînt pline cu plumb! strigau ei. Sînt făcute ca să ne omoare pe noi, am urcat un deal și ce înseamnă paraua aceasta din palmă!

Zvîrleau gologanii și scuiپau pe ei, iar Carie implora:

- Dă-le ceva mai mult, Andrew, te rog, numai de data aceasta!

Și atunci, împotriva voinței sale, le mai dădea ceva, iar ei murmurau protestând și plecau.

Un copil avea întotdeauna la îndemână ciocanul și cleștele mare de cuie pe care Andrew îl cumpărase pentru asemenea ocazii. Ținându-și răsuflarea, toți priveau cum se înfige în lemn colțul de fier, cum apare cuiul, cum răsare mereu, opintindu-se, scîrțîind.

Fiecare scîndură era pusă bine, îndată ce era scoasă, pentru că era din brad american, uscat cum nu se găsea nici un lemn în China. Toate rafturile noastre de cărți și birourile și cuferele din pod erau făcute din lăzile de la Montgomery Ward. Sub capac era hîrtie tare cafenie. Carie o dădea la o parte, și iată lucrurile din America! Era cel mai real, cel mai tangibil contact al nostru cu patria.

Acum, cînd privesc înapoi, lucrurile par foarte simple, lucruri de felul acelor pe care americanii le comandă în fiecare zi de la magazinele lor, și nu le privesc altfel decît drept necesități. Dar pentru noi ele erau cele mai scumpe lucruri care nu puteau fi cumpărate nicăieri în jurul nostru, mîncăruri care erau gustate și savurate ca extrem de prețioase, obiecte care păreau magice în complexitatea lor, haine făcute și gata de purtat, minuni ale modei.

Dar, de fapt, erau cutii cu cafea și pungi cu zahăr, bucăți de săpun și maiă, o cutie rotundă cu melasă pentru celebra turtă-dulce a lui Carie, și mirodenii care parte crescuseră în Orient și acum erau din nou gata de a fi folosite. Erau ace și cîrlige, ace de păr și mosoare de ață, toate acele lucrușoare care nu se puteau găsi în dughenele chinezești - cîteva panglici în culori vii, care serveau să adune părul fetelor în creștet în zilele de duminică (căci erau panglici colorate întunecat, în celelalte zile) și alte mici luxuri - ceai de saxafras, care îi plăcea mult lui Andrew, la cină, în nopțile reci de iarnă, și un kilogram de zahăr candel de mentă, pachete cu gelatină și oalele pentru fructele pe care le conserva Carie pentru iarnă. Se aflau apoi nenumărte gheme și jurubițe, din care făcea Carie flanele pentru iernile calde chineze, petrecute în case prost

încălzite. Și, în sfârșit, erau întotdeauna obiectele speciale pe care fiecare copil și le alesese din fabulosul catalog. Oh, acele ceasuri desfătătoare petrecute deasupra catalogului, căutînd un obiect care să nu coste mai mult de un dolar, căci atîta ni se îngăduise; șovăiala aceea care ne sfîșia inimile, înainte de a ne hotărî dacă e mai bine să alegem mai multe lucruri mărunte și ieftine, sau un singur obiect costînd un dolar întreg! Și agonia pe care o înduram cînd obiectul dorit costa un dolar și 19 cenți! Era inutil să mergem la Andrew, - nici unui copil nu-i trecea prin cap asta - dar Carie, cu inima ei întodeauna prea bună, putea fi convinsă, ne bizuiam pe ea să ne ajute, cînd socoteala era prezentată în fața ochilor severi ai lui Andrew, spunînd:

- I-am dat voie să și-l alegă, Andrew, am să scot din altă parte diferența, sau am s-o economisesc de la coșniță.

Așa că Andrew accepta, deși, ca să fim drepti, el o accepta uneori chiar fără să intervină Carie, dacă activitatea misionară mergea bine și el era bine dispus.

Fiecare copil își avea, atunci, micul său pachet, pe care-l primea, îl desfăcea ca pe un lucru scump, îl privea și se juca cu el, iar noaptea îl punea sub pernă. Dar catalogul era totuși o carte care ne frigea mîinile. Atît de multe lucruri costau mai mult de un dolar! Una din fetele lui Andrew, bunăoară, a tînjit amar, ani de-a rîndul, după o păpușă ceva mai mare. Nici astăzi n-a uitat ea păpușa aceea. În catalog scria: „mărime naturală”. Asta însemna că era tot atît de mare cît o fetiță vie. Își amintește și acum fața ei rotundă, mată, cu bonets de dantelă, mîinile ei durdulii, rochia ei lungă și o mică jachetă cu creșuri. Dar costa trei dolari și 98 de cenți și era, fără îndoială, inaccesibilă. A cumpărat o păpușă, două, mai mici - dar nici vorbă de asemănare. S-a rugat cu hotărîre cîțiva ani de-a rîndul, că poate, la un Crăciun... Dar acel Crăciun nu a venit niciodată. Avea numai păpuși mici și ieftine, îmbrăcate cu gust și în întregime de Carie. Dar nu erau „mărime naturală”. În fiecare noapte de Crăciun, după ce spusese sute de rugăciuni, adormea cu inima năpădită de nădejde. Dar cea dintîi privire, a doua zi de dimineață, aruncată asupra ciorapilor de lîngă pat sau

asupra micului pachet de lângă ea, îi alunga nădejdea pentru încă un an. Dacă ar fi înțeles Carie, fără îndoială ca ar fi potrivit într-un fel sau altul, printr-un prodigios sacrificiu, ca inima aceea mică să-și aibă dorința împlinită. Dar ea n-a aflat niciodată nimic pentru că nici copilul nu i-a spus nimic, nici prin vis nevenindu-i să creadă că suma aceea fabuloasă se afla în posibilitatea părinților săi. Moș Crăciun - sau Dumnezeu - ar fi putut să i-o dea, dar nu Andrew care avea nevoie de atîția bani. Iar Carie nu avea banii ei. Așa că păpușa a rămas pe paginile catalogului să viseze mai departe și, în cele din urmă, să dispară. Copilul de atunci, ajuns acum la maturitate, nu poate trece nici azi prin fața unui magazin de jucării fără să nu simtă din nou tristețea că nu îi e dat să aibă, de data aceasta, copii adevărați.

În acest timp, furtuna se ridica treptat din adîncimile Chinei. Nici unul din noi nu o bănuia, în nici un caz atunci cînd trăiam, copil mic, în casa lui Andrew. Totuși îmi amintesc că mi-a fost teamă într-o noapte, ascultînd cele ce vorbeau împreună Andrew și Carie. Se părea că oamenii nu mai vroiau să-l asculte pe Andrew predicînd, ca pînă atunci. El venea acasă mai des decît obișnuia și de multe ori era deprimat și închis în sine. Așa că înainte de a sosi Carie, nu uita să ne dea instrucțiuni cerîndu-ne să fim cît se poate de cuminți, să ne purtăm dragostea cu el și să nu uităm că e foarte obosit.

- Voi, copii, nu înțelegeți cîte lucruri grele are el de îndurat în timp ce voi trăiți aici în siguranță...

Se întrerupea, ca și cum ar fi ascultat ceva, întrebîndu-se, poate, în ce măsură mai sînt copiii ei în siguranță.

Dar aceștia erau plozi înflăcărați și alergau repede să pregătească sosirea lui Andrew, culegînd florile, pe care el nu le observa niciodată și așezîndu-i vechii lui papuci de piele la ușa, ca să-i ia îndată ce intra în casă. Un amănunt pe care el îl observa întotdeauna, și care-i făcea deosebită plăcere. Era un fel de simbolism în acești mari papuci de piele, uzați, modelați de vreme în forma picioarelor lui Andrew. Pentru un copil mic, așa cum îi purta cîte unul în fiecare mîină, păreau tot atît de enormi ca și

ghetele unui uriaș. Posedau, de asemenea, o anumită magie, pentru că îndată ce-i încălța Andrew, fața îi era luminată de o privire cu totul deosebită. Era privirea lui de acasă, o deznădăjduită oboseală a trupului, o luminare a inimii și o anumită foamete în ochi. Dar poate nu era decît dorința de casă și de ai lui, dorința pe care nu se pricepea s-o mărturisească în cuvinte.

Cu cît treceau anii care au condus la Revolta Boxerilor, cu atît se întorcea mai scîrbit acasă. Petrecea ceasuri întregi în biroul lui, în aparență nefăcînd nimic. Îl vedeam adeseori acolo, așezat în fotoliul vechi, o imitație de piele, pe care îl cumpărase dintr-un magazin de vechituri din Shanghai. Avea fotoliul acesta, după cîte îmi amintesc, smocuri de talaș ieșite afară prin găuri, iar acolo unde corpul lui apăsase mai tare, lăsase urme, îndeosebi acolo unde își înfigea coatele în timpul rugăciunii.

Andrew și Carie nu ascundeau niciodată copiilor realitățile vieților lor. Adesea Andrew spunea, brusc, la masă:

- A trebuit să închid încă trei capele luna trecută. Proprietarii nu mai vroiau să mă lase. Nu pot găsi un alt loc; nimeni nu vrea să-mi închirieze acum un loc unde să predic. Se înfîmblă ceva rău...

Sau spunea:

- Avem înîlnirile în casele cîtorva membri ai Bisericii. Și le avem ca pe vremea vechilor creștini, la miezul nopții, în ascuns, cum putem.

În multe nopți se deșteptau copiii la zgomotul porții din curte. Vedeau lumina lanternei mari cu kerosen pe care Andrew o purta noaptea, lanternă pe care o curăța chiar el; era una din micile sale manii să aibă lanterna întotdeauna curată, iar acasă o lampă bine îngrijită. În acele zile întrebuițam lămpi cu petrol și petrol kerosen american. Cînd vedeam licărind o lumină pe zidul vărui, știam că se întoarce Andrew de la vreo tainică înîlnire de creștini.

Casa întreagă era copleșită oarecum nu de spaimă, ci de un fel de solemnă așteptare. Unul cîte unul, sub un pretext sau altul,

servitorii au plecat cu toți, afară de doică și de fiul ei. Iar Andrew sta tot mai mult acasă, iar fața lui era tot mai întunecată. S-a dus de mai multe ori să vadă pe consulul american, și spunea lui Carie, la întoarcere:

- Nu poate face nici el nimic. Așteaptă...

Și într-o noapte nu s-a mai întors deloc acasă! De abia a doua zi la amiază s-a înapoiat. Încheieturile mâinilor îi sîngerau, acolo unde îi încheștasera cătușele.

Cînd Carie a pipat, înnebunită de neliniște, el a răspuns sobru:

- Mulțumește lui Dumnezeu că sînt în viață. Eram la Lin Meng, să împărtășesc pe mama lui care trăgea să moară, și soldații au intrat deodată în casă. L-au luat pe Lin și l-au torturat pînă și-a dat duhul. Dar el n-a tăgăduit. L-au luat și pe copilul lui, de zece ani, dar i-au dat drumul azi dimineață. El s-a întors să-mi povestească tot ce s-a întîmplat, și tot el m-a eliberat. Pe mine m-au lăsat legat, iar bătrîna a murit în timp ce eram acolo, legat de un stîlp.

Fața i s-a înăsprit și s-a așezat, răsuffind anevoie. Și-apoi ne-a privit deodată straniu, cu ochii săi de culoarea gheții, strălucitori, cu vocea sa solemnă și triumfătoare.

- Lin Meng s-a dus alături de Mîntuitorul nostru, martir intrat în oastea glorioasă a Domnului!...

S-a ridicat repede și s-a dus în biroul său, să poată rămîne cîtva timp singur.

Așa se petreceau lucrurile pretutindeni. Cufînd au început să sosească zvonuri de moarte. Într-un orașel din provincia Shantung fusese măcelărită întreaga comunitate misionară și nu scăpasera nici copiii. De multe ori, misionari pe care nu-i văzuserăm niciodată înainte ne erau aduși în taină de prietenii pe care îi aveau printre chinezi. Erau zdrențăroși, flămînzi și bolnavi. Carie îi îngrijea și îi trimetea la Shanghai, în siguranță. Aveau cu ei, uneori, copii de opt sau zece ani, foarte puțini de altfel; niciodată copii mai mici sau prunci. Aceștia muriseră de dizenterie, de febră, de suferințe prea înspăimîntătoare ca să poată fi povestite. Copiii lui Carie nu auzeau zvonurile acestea, dar o vedeau

pe ea plînsă și neliniștită, fiindu-i teamă de ai ei. Și furtuna creștea, creștea, pînă în ziua cînd s-a înălțat steagul american la un punct dinainte fixat, vestindu-ne că trebuie să plecăm imediat. Carie și-a luat copiii și a fugit. Dar Andrew a rămas, singur.

E peste puțină de știut ceea ce gîndea Andrew cînd s-a întors acasă, singurul om alb în întreaga regiune. Niciodată, atunci ca și în alte împrejurări care au urmat, nu și-a părăsit postul în fața primejdiei. S-a întors acasă liniștit. Pe drum, oamenii îl scuipaseră de mai multe ori, iar din urmă îl alungau înjurăturile. Dar fusese adesea înjurat și înainte, și nu-l mai emoționa. A intrat în casa pustie, și-a făcut baia, s-a îmbrăcat și apoi s-a așezat la masă. Un băiețuș, nepot al credincioasei doici, rămăsese să-l slujească.

Povestea Revoltei Boxerilor a fost de multe ori istorisită, n-are rost să mai fie spusă încă o dată. Ea rămîne, ca și Puțul Negru din Calcutta, una din petele însîngerate ale istoriei. Dacă numărul celor omorîți este mic, față de numărul celor care mor în zilele noastre în accidente și războaie, felul în care și-au găsit moartea, nevinovăția pruncilor și a copiilor uciși, face să se încrînceneze inima și te silește să osîndești chiar dacă mintea mai poate raționa și cîntări. Mintea poate înțelege dreptul chinezilor de a refuza străinii pe pămîntul lor, poate înțelege imperialismul neautorizat al unor oameni ca Andrew, cît ar fi fost ei de drepi, de bine intenționați și de sinceri. Mintea îți spune că poporul are dreptul să refuze imperialismul. Dar inima se încrîncenează. Pentru că acei care au fost martirizați, erau tocmai cei buni și nevinovați, întru nimic mai puțin buni și mai puțin nevinovați din pricina orbirii lor. Gloria lui Dumnezeu îi orbise. Erau beți de dragostea pentru Dumnezeu și nu mai puteau vedea nimic altceva în afară de gloria lui Dumnezeu. Nu vedeau decît urgența unui singur lucru: ca toți ceilalți să fie asemenea lor. Și astfel, lăsînd orice altceva la o parte, ei umblau cum umblă orbii; încrezători, incapabili să vadă primejdia, și, văzînd-o nedîndu-i crezare.

Mintea și inima nu se pot împăca. Mintea poate spune de o mie de ori, pe bună dreptate: „N-au nici un drept să fie aici. Au pățimit ce-au meritat”. Dar inima răspunde: „Erau nevinovați, pentru că credeau că tot ce fac ei, fac pentru Dumnezeu”.

Așa că nu se află răspuns, deci nici hotărîre dreaptă în această întîmplare. Fără îndoială că Andrew făcea parte dintre cei orbi. Tăria lui era în credința lui adîncă; credea în ceea ce îi spusese sufletul, anume că ochii trupului său nu s-au deschis niciodată, de la naștere pînă la moarte. Niciodată n-a văzut pe oameni altfel decît ca „arbori umblînd”. S-ar fi mirat dacă cineva i-ar fi spus că chinezii au dreptul să protesteze împotriva așezării misionarilor străini pe pămîntul lor. Intocmai ca și cum cineva ar fi avut dreptul să protesteze împotriva adevăratului Dumnezeu, al Dumnezeului său. Nici un om nu avea vreun drept împotriva lui Dumnezeu.

A rămas cu încăpăținare, toată vara aceea arzătoare, în casa pătrată a misiunii, singur cu băiețelul chinez. Rătăcind noaptea pe străzi, băiețelul îi aducea în fiecare zi zvonuri de noi masacre de albi în alte locuri. Andrew era singurul alb în toată regiunea aceea. Pleca și venea liniștit, predica pe față pe străzi pînă ce furia trecătorilor și strigătele lor ajunseseră prea amenințătoare ca să mai poată fi ascultat. Atunci, cu senina lui încăpăținare împărțea broșuri, vedea cum toate sînt rupte sau călcate în picioare și pornea să-și încerce norocul în altă stradă. Liniștea lui, extrema demnitate a staturii sale înalte, lipsa lui totală de teamă, se pare că toate acestea l-au scăpat. Știu asta de la Ma creștinul, care rămăsese încă lîngă el. Odată mi-a spus despre Andrew:

- Credeam de multe ori că va fi omorît. Adesea mă aflam lîngă el, gîndindu-mă asemenea lui Ștefan, voi fi martor la moartea unui martir. Zvîrleau cu pietre în el, și odată o piatră l-a lovit în obraz, dar el nici măcar nu și-a ridicat mîna să-și steargă singele. Nu părea că simte cu adevărat durerea.

- Nu ți-a fost frică? îl întrebam noi pe Andrew, cînd ajunsesse bătrîn.

Se concentra, să-și deslușească amintirile.

- Au fost împrejurări în viața mea cînd mi-a fost frică. Dar întotdeauna pentru lucruri mici.

Se gîndea la hoji, la zgomotele din mijlocul nopții, acele suiere în întuneric care deșteptau fricile din copilăria lui, ascunse atît de adînc în sine încît nu și le mai recunoștea.

- Dar nu mi-a fost niciodată frică atunci cînd mă aflam în slujba lui Dumnezeu, spunea.

- Și cu toate acestea, unii au fost omorîți, murmuram noi.

- Nu de moarte îi e frică omului, răspundea.

Era unul din lucrurile acelea simple în fața cărora nu se afla răspuns.

Dar a fost întărit în zilele acelea, așa că mai tîrziu nu-și amintea limpede nici primejdii, nici frici, nici întîmplări cu boală sau moarte - ci numai un fel de extaz. Ca și cum ar fi trăit în afară de el.

„Păream - scria el - fără trup. Pentru că eram conștient de prezența lui Dumnezeu lîngă mine, asemenea unei lumini puternice, strălucind ziua și noaptea. Toate fapăturile omenești se aflau departe de mine. Aproape că n-am avut relații cu oamenii, în afară de Ma, odată mahomedan, dar acum creștin. El a rămas credincios. Și în fiecare zi îl învățam exegeza Scripturii, plănuiam împreună să răspîndim și mai virtos Evanghelia, după ce va trece furtuna”.

Pentru că Andrew nu s-a îndoit niciodată că furtuna se va potoli, că răul va trebui să se prăvălească și binele să iasă biruitor. Se ruga cu glas tare în fiecare rugăciune a lui: „Păstrează-ne credincioși pînă în ziua aceea singură cînd răul va dispărea din lume și se va arăta biruința lui Dumnezeu”. Ziua aceea sigură! Pe asemenea certitudini și-a clădit viața și fiind fără îndoieli și ezitări, a trăit fericit în orice împrejurare. De ce are nevoie mai mult omul, într-adevăr, decît de certitudinea dorinței inimii sale?

Treceau lunile. S-a sfîrșit vara, s-a sfîrșit și rebeliunea. Cum știe toată lumea, printr-o expediție punitivă a acelor țări de unde veniseră misionarii măcelăriți. Armatele străine intrară în Peking. Împărăteasa mamă fugi cu întreaga Curte; scuze, indemnizații noi, concesiuni. Toate acestea au urmat ca de obicei. Dar poporul a rămas nemulțumit. Păstra același amenințător refuz de a asculta ceva despre un Dumnezeu străin. Andrew începu să-și piardă răbdarea. Venise anotimpul răcoros, timpul cînd el trebuia să fie afară, predicînd în tîrguri însoțite, oprindu-se în sate,

vorbind în fața țăranilor adunați pe prispele caselor. Dar nimeni nu vroia să-l asculte. Asmuțeau cîini răi asupra-i, refuzau să-i închirieze odăi și chiar locuri deschise. De două ori fusese arsă o capelă.

„Dumnezeu n-a dat încă semnalul că se poate începe lucrul”, scria Andrew lui Carie.

Își aminti atunci că nu-și mai văzuse țara de nouă ani și că avea dreptul la un concediu. Carie, care locuia în cîteva odăi ieftine din Shanghai, era de asemenea dispusă să-și îngăduie o vacanță. Va da lui Dumnezeu mai mult timp, după aceea. Un an de concediu, apoi se va întoarce și împreună cu Ma creștinul, va reîncepe campania. A închis casa misiunii și s-a dus la Shanghai. Copiii săi aproape îl uitaseră deși se rugau în fiecare noapte: „Doamne, apără pe tatăl nostru de Boxeri”.

Li s-a părut mai înalt ca de obicei, mai slab, ochii săi erau de un albastru prea deschis pe fața lui arsă aspru de soare. Și el era sfios cu ei, nu știa cum să le vorbească.

VIII

Despre această a doua vizită a lui Andrew în America pot scrie cu oarecare autoritate; mi-l amintesc și eu, în acea călătorie. Nu pot alcătui, e drept, o istorisire consecutivă, pentru că memoria mea nu e destul de desăvîrșită pentru asta. Nu-l văd, ca pe Carie, o figură neconținut în preajma mea. Zilele veneau și treceau, și prin ele Andrew apărea neregulat și cu violență. Fără îndoială că aparițiile lui provocau întotdeauna oarecare agitație, pentru că impresiile prezenței lui sînt mai vii decît orice altceva, deși cam tot ce vedeam și trăiam atunci era inedit; vedeam și trăiam, de fapt, America. Îmi amintesc, bunăoară, prima întîlnire cu Cornelius, fratele iubit al lui Carie. Ieșea din acea imensă casă albă în care ne povestise Carie că se născuse ea, și părul alb îi strălucea în soare. Părea cel mai bătrîn om din lume. Și crezînd că nu poate fi altul decît Hermanus, am strigat: „Bunicule”. Dar Cornelius a început să rîdă. Înapoia lui am zărit o față și mai bătrînă, cu părul și mai

alb, și acela era Hermanus. Și totuși, cu toate aceste emoționante întâmplări - jocuri cu veri și verișoare, o livadă despre care auzisem dar pe care niciodată nu o văzusem, vaci și cai, fineață neîngrădită - cât de ciudat m-am simțit la început. Ciudat pentru că nu vedeam ziduri care să cuprindă casa și grădina. Dar când m-am convins că bandiții nu ne vor ataca și nimeni nu va veni să ne fure lucrurile, Doamne cât m-am simțit de glorioasă și de liberă!

Și totuși, printre toate aceste amintiri, figura lui Andrew își face loc într-un fel surprinzător. Am stat în casa lui Carie toată vara și zi după zi trăim o extatică fericire. Andrew își vizita frații și surorile lui. Carie, bănuiesc, nu putea să-l întovărășească, pentru că cei doi copii aveau încă nevoie de doică. Iar Andrew predica în toate bisericile unde erau invitat. Îmi amintesc neliniștea pe care am îndurat-o când, cerîndu-i-se să vorbească în biserică din satul lui Carie, m-am temut că nu va fi în stare să vorbească în englezește. Dar n-am uitat nici mirarea mea nesfîrșită de atunci, văzîndu-l nu numai că predică, dar că predică foarte mult timp. Avea, îmi dădeam eu seama, cam prea multe de spus. În biserică aceea era pastor fratele său, David, care mă năucise prin asemănarea cu Andrew. Dar era mai liniștit decît Andrew, mai palid și mai blînd.

Andrew provocă o adevărată consternare în întreaga familie, ajungînd foarte tîrziu în ajunul duminicii când trebuia să predice. Sufeream cumplit și mă socoteam oarecum responsabilă de întâmplarea aceasta. Hermanus aștepta nerăbdător și întîrzierea, care se prelungea neconținut, îl scosese din sărite, iar Carie nu mai contenea cu scuzele. Pentru că Andrew era tatăl meu simțeam că este de datoria mea să fac ceva. Era o zi caldă de august și aproape toată după amiază am stat la umbră, pe trepte, scrutînd drumul plin de praf. În jurul mesei, mătușile și unchiile priveau sever pe Carie.

- Întotdeauna întîrzie așa? o întrebare.

- Nu, nu, răspundea ea repede. Nu-mi dau seama ce l-a putut face să întârzie. Mi-a scris că are să vină călare astăzi de la Lewisburg peste Droop Mountain.

- Are să fie extenuat dacă vine acum, vorbi întunecat Hermanus.

Și apoi adăogă:

- Nu e un predicator atât de bun încât să poată vorbi în orice împrejurări, fără sa ne facă de rușine.

Carie n-a răspuns, deși i-am zărit o licărire în ochi. Am simțit deodată o ciudată durere; mi se părea straniu că mama mea poate fi certată ca o fetiță de școală. Voiam să-i iau apărarea.

Atunci intră, pe neașteptate, Andrew, cu cufărul în mână, ou ghetete îngrozitor de prăfuite.

- În sfârșit, domnule! strigă Hermanus.

Calul a început să schipoteze după ce am mers vreo două mile, spuse Andrew, așa că am venit pe jos.

L-am privit toți, înmărmuriți.

- Pe jos! strigă Cornelius. Peste Droop Mountain pe jos? Și cu un cufăr în mână!

- N-aveam alt mijloc să ajung pînă aici, spuse Andrew. Îmi dați voie o clipă, să mă spăl!

Dispăru, și îmi amintesc încă și acum zarva și mirarea care au urmat. Umblase cincisprezece mile, peste un munte, purtîndu-și cufărul. M-am simțit deodată foarte mîndră de el și am șoptit:

- Poartă întotdeauna cărți cu el, în cufăr!

Dar Hermanus spuse sever:

- N-are să fie bun de nimic mîine!

Și cînd Andrew se reîntoarce bine spălat și cu hainele strălucitoare, Hermanus strigă către mătușa mea Dorothy:

- Du-te și adu ceva friptură caldă! Omul moare de foame!

Apoi a rămas acolo, bombănind din cînd în cînd, tot timpul cît a mîncat Andrew.

Dacă Andrew a fost sau nu bun de ceva a doua zi nu-mi mai amintesc, pentru că în dimineața aceea, după breakfast, am mărturisit deodată hotărîrea mea de a face parte din biserică. Nu mă gîndisem la asta pînă în clipa cînd am văzut pe verișoara mea favorită, puțin mai mare ca mine, încercînd o rochie nouă albă înainte de breakfast.

- Întru mîine în biserică, mi-a spus ea încîntată, învîrtindu-se în fața oglinzii.

Am privit-o lung, meditănd. Aveam și eu o rochie albă nouă, pregătită pentru vreun prilej solemn care încă nu se arătase. De fapt, fusese chiar o neînțelegere între Carie și mine că încă nu se ivise un prilej destul de solemn. Ideea îmi intrase în cap. Am alergat la Carie.

- Vreau și eu să intru în biserică.

Era în odaia ei, pieptănîndu-și părul castaniu. Își prinse cozile în mîină și mă privi prin oglindă, cu o față foarte solemnă.

- Nu poți intra în biserică așa, exclamă ea, jignită. E un pas foarte important. Trebuie să te gîndești bine înainte...

- M-am gîndit, am răspuns repede. M-am gîndit de nenumărate ori!

- Atunci de ce nu mi-ai spus pînă acum? întrebă Carie, cu viclenie.

Am început să-mi răsucesc un colț din rochie.

- Mi-a fost teamă să merg singură, spusei. Dar astăzi aș putea merge cu Hilda.

Carie mă privi gînditoare.

Nu știu, spuse în cele din urmă. Trebuie să întrebi și pe tata.

Andrew intră chiar atunci în odaie. Ochii îi erau liniștiți după rugăciunea de dimineață.

- Copilul ăsta vrea să facă parte din biserică, vorbi ea.

Am simțit că ochii lui se opresc asupra-mi cu un interes nemaiîntâlnit pînă atunci. De fapt, afară de cazurile cînd făcusem vreo greșală, nu-mi amintesc că privirile lui se opriseră vreodată asupra-mi. Dar pentru cel care greșise, ochii erau pătrunzători, înspăimîntători. Acum erau alți ochi. Erau calzi de interes, erau aproape, aproape, blînzi.

- Ce te face să crezi că vrei să te împărtășești întru Hristos? mă întreabă cu gravitate.

Mi-am apucat rochia și n-am răspuns nimic, neștiind ce să răspund. Amîndoi mă priveau atenți. Puteam simți cît de deosebite sînt privirile acestea. Ochii lui Carie trădau oarecare scepticism. Cîteva clipe mai mult, și era gata să pună capăt scenei acesteia, interzicîndu-mi să întovărășesc pe Hilda. Dar privirea lui Andrew se înmuia, se lărgea, devenea exaltată.

- Iubești pe Domnul nostru Iisus Hristos? mă cercetă el.

Deodată a încetat de a mai fi tată. Era un preot cercetînd un suflet. Chiar și eu m-am înspăimîntat și am tăcut o clipă ca să mă întreb. Oare iubeam pe Iisus? Niciodată nu mă gîndisem la asta; mi se părea un lucru evident. El era, mi se spusese, foarte blînd cu copiii.

- Da, Sir, am șoptit.

S-a întors solemn către Carie.

- Noi nu avem dreptul să împiedicăm profesiunea de credință a unui suflet, spuse.

- Dar copilul e prea crud ca să-și dea seama ce face! exclamă Carie.

N-aveam curajul să o privesc, cunocînd prea bine puterea ochilor săi negri și pătrunzători. Pe de altă parte, oare nu iubeam eu pe Domnul Iisus Hristos?

- Al acestora este Împărăția cerurilor, spuse simplu Andrew.

Cu asta s-a încheiat. Fără să spună un cuvînt, dar cu ochii tot atît de sceptici, Carie îmi aduse rochia albă; am îmbrăcat-o, ea mi-a potrivit pălăria și am pomic la biserică. Familia aflase de hotărîrea mea, și împreună cu verișoara mea am pășit una lîngă alta, în spatele lui Hermanus, simțindu-ne foarte mîndre.

- Are să trebuiască să răspunzi la întrebări, îmi șopti Hilda.

- Nu-mi pasă, răspunsei eu tot în șoaptă.

Nu crescusem oare cu Catehismul Copiilor și cu micul catehism și cu psalmi și imnuri? Este adevărat că oboseam de un milion de ori și mă plîngeam lui Carie: „Nu văd la ce-mi folosesc toate catehismele și versetele acestea!“. Carie îmi răspundea invariabil: „Are să vină un timp cînd ai să fii mulțumită că le știi“. Poate, meditam acum, a venit timpul, deși nu crezusem niciodată în cuvintele lui Carie.

De aceea mi se părușe predica lui Andrew atît de lungă. Nu-l ascultasem, pentru că nu ascultam nîci odată predicile lui, socotind că-l pot auzi vorbind ori de cîte ori voiam acasă la noi. Dar fiind un copil timid, începusem să regret că mă hotărîșem să intru în biserică. Acum cînd lucrul devenise inevitabil - pentru că îl anunțase unchiul David, și nu mai puteam da înapoi în fața întregii familii - inima mi se strîngea și-mi simțeam gîtlejul uscat. Numai gîndul rochiei pe care o purtam mă susținea. Era mult mai frumoasă decît a Hildei.

De rest îmi amintesc preapucîn. Înainte de binecuvîntare, unchiul David s-a ridicat și a vestit primirea a două membre și a invitat să rămînă pe oricine vrea, după încheierea slujbei. Au rămas toți. Carie mi-a scos pălăria de pe creștet. Împreună cu Hilda am pășit spre altar, drumul mi s-a părut nesfîrșit, deși după aceea Hilda mi-a spus că mergeam atît de repede încît a fost silită aproape să alerge în urma mea. Mi-aduc aminte că-mi simțeam buclele sălînd pe spate. A fost un moment de completă tăcere.

Apoi ochii albaștri-argintii ai unchiului David m-au privit. Mi-a pus o întrebare sau două, la care am răspuns șoptind. „Da”. Mi-a întins o farfurie veche de argint acoperită, pe care se aflau bucățele de pâine albă. Am luat una din ele. Apoi mi-a dat o cupă cu vin și m-a îndemnat să beau. Am mâncat și am băut. Dar pâinea era uscată și fără gust în gura mea, iar vinul mi-a ars limba. Nu mi-a plăcut deloc. Când totul s-a sfârșit, mă simțeam destul de dezamăgită.

Se pare că Andrew nu putea trăi în desăvârșită liniște nici chiar în America, unde nu erau misionari, și se presupunea că nu erau păgini. Altă amintire care mi-a rămas despre el este o casă veche închiriată într-un mic oraș din Virginia, unde ne duseserăm ca să fim împreună cu fratele meu Edwin, care se afla acolo la Universitate. Andrew nu înțelegea să rămână locului. Socotea că, deoarece America era plină de bani, era mai bine să obțină acum mijloacele pentru continuarea și desăvârșirea muncii sale. Așa că și-a depozitat familia sau mai bine zis a încercat să o facă. Dar erau anumite dificultăți în ceea ce privea casa. Era închiriată de la o bătrână și rigidă doamnă din Virginia, care trăia într-o vilă așezată pe dealul din apropiere și care, deși venea regulat la biserică și lăsa în fiecare duminică două monede în farfuria fondului pentru misiunile din străinătate, n-avea nici o încredere în misionari când venea vorba de afaceri personale. Nu știu dacă avusese sau nu o experiență neplăcută înainte. Dar Andrew nu putea suporta aroganța din partea nimănui, pentru că avea el destulă; nu o putea suporta mai ales din partea femeilor, pe care se aștepta să le verifice întotdeauna blinde și slabe. Dar de data aceasta se înfîlнисe cremene cu cremene. Așa că nenumărate insulte au fost primite și zvirlite înapoi.

Era peste putință pentru un copil să înțeleagă bine despre ce era vorba. Dar un lucru era limpede. Andrew nu voia să-i plătească chiria lunar așa cum cerea ea, iar când ea l-a întrebat ce garanție are că va primi chiria anual, Andrew i-a răspuns cu acea

furios de liniștită privire a sa: „Aceeași garanție, doamnă, pe care o am și eu, anume: că Domnul are grijă de ai săi!”. Evident, ea nu s-a simțit cu totul asigurată deși era creștină, pentru că Andrew, la cina de seară, și-a întrerupt câteva clipe sorbirea supei de cartofi, atât de plăcută lui, ca să remarce - așa cum spunea Carie - ”ca din seninul cerului”.

- Femeia aceea e o diavoliță, asta este!

- Vai, Andrew! exclamă Carie.

Așteptam toți să mai adauge ceva, dar Andrew se reîntorsese placid la supa lui și nu a mai scos un singur cuvânt. dar de câte ori vedeam pe d-na Estie plimbându-se în trăsură ei, sub o umbrelă de dantelă, cu vizitiul îmbrăcat în negru, conducând o pereche de cai suri, pe strada care trecea pe sub pomi ca pe sub o boltă, o priveam cu asprime. O diavoliță! Sta foarte mândră și rigidă, cu profilul său aristocratic de bătrână conștientă de superioritatea ei, cu părul ei alb ce îi filfia în aer. Fusesse pe vremuri o frumusețe din Sud și niciodată nu putuse uita asta. Dar boala aceasta are o stranie curiozitate. Îmbolnăvește aproape pînă la moarte pe toți cei din jurul ei, și rămîne robustă și incurabilă în femeia care o posedă.

Păstrez numai o amintire sau două în plus despre Andrew din timpul aceluia curios an petrecut în America. Era aproape întotdeauna plecat, adunînd bani și îndată ce venea acasă porneau cu toții la vreo vizită în familie. Mi-amintesc că odată tocmai pusesem pentru înfia oară o rochie de muslină albastră. Buclele mele lungi fuseseră de curînd pieptănate, de către Carie, iar de o panglică albastră, prinsă în creștet, îmi atîrna pălăria mea cea mare. Astfel împodobită și simțindu-mă foarte mulțumită de mine însămi, stăteam pe treptele care dădeau în stradă, așteptînd. Doi băiețași s-au oprit să mă privească. Mă prefăceam că nici nu-i bag în seamă, deși, firește eram pe deplin conștientă de prezența lor. De fapt, sufeream încă de pe urma unei recente experiențe cu un

băiat detestabil, cel mai leneș din clasa mea de-a treia, care mă alesese obiectul adorației sale, împotriva tuturor protestărilor mele furioase și zgomotoase.

Acești doi băieți necunoscuți care mă priveau uimiți mă consolau, deși aparent nu-i băgam în seamă. În cele din urmă unul din ei suspină și spuse către celălalt:

- Nu-i așa că e drăguță?

Dar înainte ca celălalt să poată răspunde, l-am auzit pe Andrew în prag.

- Oh, pfuah! exclamă el.

Tocmai ieșise gata de plecare și auzise cuvintele băiatului.

- Du-te și caută pe mama! îmi porunci.

Și când mă întorceam, în silă, pentru că nici prin vis nu i-ași fi nerespectat ordinele, am zărit pe cei doi băieți pornind repede pe stradă, urmăriți de privirile albastre și severe ale lui Andrew.

- Hm! l-am auzit strigând tare după ei.

Și a rămas acolo cu o expresie desgustată pe față, ca și cum ar fi mirosit de departe păcatul.

Răscolindu-mi amintirile, mi se pare că ne-am trezit brusc înapoi în casa pătrată a misiunii. După anul atât de bogat petrecut în America, locuința părea foarte liniștită, foarte solitară. Pentru noi, copiii lui Andrew, nu mai erau copii albi cu care să ne jucăm, iar zilele erau lungi și pline numai de ce puteam pune în ele.

Desigur că Andrew nu intra în ele. Pentru că acum începea cea mai prosperă epocă din cariera lui misionară.

Se întorsese cu o bună parte din banii pe care îi dorise și găsisse o Chină curios de liniștită, pacificată aproape în întregime. Se întâmplase ceva în timpul anului. În loc de ostilitate, întâlneau pretutindeni o mască de curtenie și bunăvoință. Putea închiria oriunde voia odăi pentru capele și școli iar oamenii se înghesuiau în ele. Este adevărat că păreau a fi oameni dintr-o nouă clasă

socială, oameni cu greutăți care trebuiau lămurite, cu procese, suferințe, ambiții. Andrew descoperi deodată, ca și ceilalți albi care se aflau atunci în China, că în stăpînirea lui are o putere de care nu-și dăduse încă seama.

Explicația se găsea, firește, în sancțiunile severe pe care albi le impuseseră Chinei în urma Revoltei Boxerilor. Zvonul se întinsese de-alungul întregului Imperiu chinez, zvonul acela care zbura ca vîntul din gură în gură, mai repede decît paginile scrise și telegramele în ziua de astăzi. Oamenii albi, fiind puternici, repezi și înspăimîntători în pedeapsă, ajunseseră să fie temuți, și pizmuiți, și admirați și folosiți. Orice om alb devenise un mic rege.

Andrew consideră schimbarea aceasta ca un triumf al lui Dumnezeu. Porni să cerceteze acea parte din China pe care o considera drept imperiul său spiritual. Împreună cu Ma creștinul, care-l ajuta, îl sfătuia și-l apăra de greșeli atunci cînd putea fi apărut, Andrew deschidea biserică după biserică, pregătea predicatori care nu erau responsabili numai de congregațiile lor, dar și de un anumit teritoriu din jurul lor. Fiecare biserică fusese înzestrată cu o școală. Într-un timp, Andrew avea mai mult de două sute de biserici și școli în parohia lui. De două ori pe an avea o adunare generală a tuturor colaboratorilor săi. Era un spectacol rar să vezi mulțimea aceea strînsă la un loc ca să facă rapoarte, să primească instrucțiuni și învățătură. Pentru că Andrew nu încetase să-i pregătească, să-i desăvîrșească, să-i învețe pe cei care se angajaseră să învețe pe alții. Iar Ma creștinul se afla neconținut alături de el, înalt și întotdeauna tăcut, în afară de șoapta pe care o strecura cîteodată către urechea repede plecată a lui Andrew.

Era ceva curios și imperial în toată această activitate, - și nu numai pentru că era un imperiu al spiritului, - deși Andrew era nevinovat pînă în fundul inimii și nu avusese niciodată asemenea visuri. Dar creștinii colorați aveau asemenea visuri și imperiul acela nu era în întregime al lui Dumnezeu. Erau dintre aceia care

foloseau puterea numelui omului alb și a religiei omului alb ca să-și ajungă propriile lor ținte. Pentru că pe acea vreme era destul ca cineva să strige în fața magistratului: „Aparțin bisericii omului alb și am protecția lui”, pentru ca magistratul să tacă și să îi facă pe plac, neținând seama de dreptate.

Dar Andrew nu credea că se pot întâmpla asemenea lucruri. Când i se spunea nu putea crede. Copiii lui, privind în trecut, își amintesc de câte ori Carie îi atrăsese atenția și-l îndemnase să fie mai prudent. Ea se afla mai aproape de oamenii cu picioarele pe pământ. Femeile nu se temeau de ea și pălăvrăgeau, îi povesteau întâmplări. Astfel auzise, de pildă, că predicatorul Li cerea trei dolari de argint pentru fiecare admitere în biserică, iar cine plătea cinci dolari era sigur de primire! Auzise de asemenea că T'ing cel mare avea în taină trei concubine și că predicatorul Rao fuma opium. Carie repeta toate acestea lui Andrew, dar el refuza să creadă. Era una din curiozitățile firii sale că nu putea crede decât cea ce voia să creadă.

Dacă ai încerca numai să vezi cu ochii tăi Andrew, exclama Carie. Nu te lăsa tras pe sfoară!

Dar Andrew se mulțumea să răspundă:

- Asta e treaba lui Dumnezeu. Și, apoi, a Lui e răspunderea sufletelor acestora, nu a mea. Eu mă mulțumesc să seamăn sămînța bună. El are să despartă neghina de grâu!

Nu era tulburat nici cînd vreo ipocrizie de a lor devenea cunoscută în toată lumea.

- Și Hristos a avut pe Iuda, spunea fără să se turbure.

Nu numai Carie se lupta cu el în această privință. Ceilalți misionari îl atacau în nenumărate rînduri și unii încercau chiar să-i discrediteze întreaga activitate, afirmînd că e preferabil să ai numai doi convertiți, dar în adevăratul înțeles al cuvîntului, decât să ai sutele lui Andrew. Dar Andrew se mulțumea să rîdă în felul său tăcut și uscat. Avea un rîs straniu; i se încrețea fața întreagă, îi sticleau deodată ochii, fără ca să se îmblînzească și izbucnea un

singur sunet: „Hal”. Apoi cu o nuanță de neobișnuită maliciozitate spunea:

- Polson și perechea lui de neprețuiți convertiți! Ca și cum unul din ei n-ar fi un ipocrit; asta înseamnă că 50 % din comunitatea lui e falsă. De aceea e mai sigur să ai 500 de convertiți.

Misionarii făceau tot felul de regulamente și reguli ca să împiedice felul de a lucra al lui Andrew, dar el nu se lăsa legat nici cît Gulliver de către liliputani. Își urma calea înainte, cu scîlnătate, ceilalți spumegau și urlau. Iar copiii lui Andrew au crescut cu sentimentul că miinile conaționalilor lor erau veșnic îndreptate împotriva părinților și deci împotriva lor. În urmă, cînd s-au făcut mari, au fost surprinși descoperind că oamenii aceia erau de treabă, oameni simpli și onești, care încercau să-și facă datoria în felul lor, întocmai cum se străduia și Andrew. Dar între ei și Dumnezeu mai erau șefii misiunii și regulamentele misiunii, în timp ce Andrew avea de-a-face numai cu Dumnezeu.

Este locul aici, poate, să povestească războiul în jurul Noului Testament, care a fost cea mai mare întreprindere și opera cea mai desăvîrșită a vieții lui Andrew. La începutul carierii sale el hotărî că actualele traduceri ale Bibliei erau detestabile. Tot felul de absurdități se întîlneau acolo; și asta pentru că, spunea Andrew, tîlmacii nu înțeleseseră îndestulător idiomele chineze. Carul lui Ilie, bunăoară, era tradus „vagon cu foc”, cuvînt folosit mai tîrziu pentru a indica trenul, așa că pasajul biblic făcea pe nevinovații păgîni să creadă că Ilie s-a ridicat la cer într-un vagon de cale ferată. Andrew se hotărî, așadar, că îndată ce va găsi timp, va întreprinde o nouă traducere a Bibliei, direct din ebraică și greacă, în chinezește. Cam în acel timp, misionarii însăși se convinseseră că e nevoie să se facă o nouă traducere și aleseră un comitet ca s-o împlinească. Dat fiind că erudiția lingvistică a lui Andrew era singurul lucru pentru care îl apreciau, a fost invitat să intre ca membru în comitet.

Planul era simplu. Noul Testament trebuia să fie cea

dintîl parte tradusă. Capitolele au fost împărțite comitetului în număr egal. Fiecare membru trebuia să-și lucreze partea lui acasă, cu ajutorul unui savant chinez aprobat de comitet, iar vara trebuiau să se întâlnească într-un loc anumit ca să compare, să critice și să decidă asupra lucrului fiecăruia.

Pentru Andrew era o muncă de cea mai sacră specie. Cu Ma alături, a lucrat nopțile o iarnă și o primăvară întregă. La începutul lui iulie s-a dus împreună cu Ma la locul de întâlnire, spre miez-noapte. A fost o anumită solcmnitate la plecare. Carie s-a străduit din răputeri să-i aranjeze hainele și după multă vorbă și oarecare măgulire l-a convins să-și cumpere un costum alb. Sfîntul ei trebuia să fie tot atît de prezentabil ca și oricare altul.

Trebuia să lipsească opt săptămîni. Ne pregăteam să petrecem lunga și fierbinte vară cu un sentiment de libertate. Odată cu plecarea lui Andrew, o ușurare se coborîse asupra casei întocmai ca o răcoare. Aveam fiecare de făcut lucruri pe care de mult doream să le facem. Carie trebuia să mă învețe în acea vară să cînt. Economisise, de asemenea, în taină o mică sumă din banii gospodăriei și cumpărase de la Shanghai patru cărți noi pe care trebuia să le citim cu glas tare. Două din ele erau romane. Și mai aveam de făcut perdele noi pentru hol. Iar Carie hotărîse să taie un arbore umbrelă din grădină. Pomii erau un motiv de continuă discuție între Andrew și Carie. Lui Carie îi plăcea soarele, iar în căldura văii fluviului Yangtse pomii se înălțau enormi și stufoși, făcînd umbră casei și ajutînd mucegaiului să crească într-o noapte pe ghetе și pe haine și pe rogojini. Dar Andrew nu voia să se taie nici un pom. Arborele-umbrelă fusese în deosebi prilej de discuție între ei. Andrew nici nu voia să audă de tăiere, deși frunzele lui enorme, în formă de evantai, acopereau aproape în întregime un colț al verandei și șerpilor de grădiună le plăcea să se încolăcească în ramurile lui umede. Carie nu putea suferi pomul acesta și imaginația ei prea vie îl îmbibase cu o influență sinistrală. Luni de zile înainte ne spunea adesea:

- În minutul în care Andrew va părăsi casa la vară, am să

pun se se taie arborele. Andrew face mult caz de el, dar nu cred că are să-i observe lipsa.

De abia ieșise Andrew din curte și Carie pusese deja pe grădinar să-l taie. A stat acolo, triumfătoare, ca să-l vadă căzînd. A căzut cu un strigăt sălbatic și îndată un val de soare a năpădit în umbrele verandei.

- În sfîrșit! spuse Carie. Acum pot și eu să respir.

Făcuse bine că nu amînase tăierea arborelui, pentru că în mai puțin de două săptămîni Andrew era înapoi. Nu ne anunțase, iar scrisorile sale fuseseră pînă atunci nesemnificative. „Muștele din Chefu sînt înspăimîntătoare”, scria el. „Sînt o adevărată plagă egipteană, iar fînțarii sînt și mai răi”. Se plîngea de tovarășii săi. „Barton e leneș. Nu începe lucrul înainte de opt dimineața. Obiceiul lui englezesc, al ceaiului de dimineață și al unui breakfast prea copios, asta e”. Dar mai apoi s-a plîns în termeni și mai severi de misionarul englez. Andrew scria în fiecare scrisoare: „Barton vrea să se facă toate lucrurile după placul său”. Carie, citind asta, începea să rîda.

- Mai e unul ca el acolo, ne spunea.

Îi scrisese sfătuiindu-l să fie răbdător și iertător, căci e posibil ca opt oameni să aibă mai multă dreptate decît unul singur, că majoritatea trebuie întotdeauna să hotărască. Dar cînd oare avusese vreo importanță majoritățile pentru Andrew, care obișnuia să fie întotdeauna într-o minoritate absolută, de unul singur? „Barton e nesuferit”, scria.

- Mi-e teamă că Andrew n-are să rămînă multă vreme pe acolo, ne spuse Carie cu părere de rău.

A doua zi a apărut, cu domnul Ma tăcut și întunecat alături. Andrew era îmbrăcat cu haina sa albă cea nouă, pe care uitase s-o poarte pînă atunci, dar de care își amintise cînd și-a dat seama că are să dea ochi cu Carie. Părea splendid, triumfător și foarte fericit că e din nou acasă. A fost neobișnuit de jovial toată seara, deși nu prea înțelegeam bine care fusese cauza certei, în afară de faptul că Andrew nu aprobase în întregime nici o

traducere decît, fireşte, pe a lui. Ca să fim drepti, trebuie adăogat că opinia aceasta părea a fi aproape unanim împărtăşită de comitet. Dar Barton fusese intolerabil.

- Tipul nu este nici măcar instruit, spunea Andrew gustînd cu încîntare cina de seară. A plecat de la şcoală la vîrsta de 16 ani şi a intrat la un magazin de draperii din Londra. Nu ştie un cuvînt din ebraică şi greacă.

- Poate că ştie chineza, spuse Carie.

Era întotdeauna înclinată să ia partea celorlalţi împotriva lui Andrew.

- Pfuah! exclamă Andrew. N-am încredere în el.

- Şi ce-ai de gînd să faci acum? îl întrebărm.

- Fac singur traducerea, răspuse.

Şi crezi că dreptatea e toată de partea ta? întrebă Carie rîzînd.

Dar Andrew o privi surprins şi cu gravitate.

- Exact, răspuse.

În ceea ce priveşte arborele-umbrelă, Carie avusese dreptate. Andrew nici nu-i observase lipsa, deşi după doi ani cînd Carie i-a spus-o cu malipiozitate, a declarat că în tot acest timp îi lipsea ceva, fără să înţeleagă ce-i lipseşte. Şi i-a spus asta cu atîta seriozitate încît n-am îndrăznit să rîdem pînă ce n-a ieşit el din odaie.

Aşa a început munca aceea uriaşă care a fost pentru Andrew exaltare, creaţie, desăvîrşire. Şi el avea nevoie să creeze, nevoie nerealizată pînă atunci. Încredinşase tot mai mult în mîinile lui Ma creştinul controlarea bisericilor şi a şcolilor, iar el se cufunda tot mai adînc în rădăcinile greceşti în idiomele chinezeşti. S-a retras tot mai mult din lume, cheltuindu-şi zilele şi nopţile în biroul lui inviolabil. Auzeam muzica stranie a limbii greceşti cînd citea textele cu glas tare şi intonaţiile cîntate chinezeşti. Încet, foarte încet, se aduna pe masa lui teancul de foi în greceşte, cu caracterele chinezeşti scrise mari între linii. Foile creşteau, sub acel Buddha pe care i-l dăruise unul dintre convertiţi lui, un

Buddha pe care omul acela îl adorase cîndva, și pe care, renunțînd la budhism, i-l dăduse lui Andrew; și acum sta acolo, prestînd ironic scripturile creștine.

Tovarășii săi misionari protestară cu tărie împotriva felului în care își cheltuia Andrew timpul. Nimeni nu l-a autorizat să traducă singur Noul Testament, spuneau ei.

- Nimeni în afară de Dumnezeu! răspundea Andrew, pîrînd tot ațut de înalt și de rece ca un pisc.

Cele mai multe din aceste războaie și trînta între Andrew și tovarășii săi misionari aveau loc nu zi de zi, ci la adunarea generală cunoscută sub numele de „Adunarea Misiunii”, unde veneau toți misionarii cu soțiile lor ca să raporteze asupra activității, să discute regulile, să facă legi și statute. Veneau și soțiile, nu pentru că aveau ceva de făcut. Misiunea în care fusese crescut Andrew și în care lucra acum, era susținută și este încă și astăzi, de un grup de americani din Sud, care prezentau un curios și fascinant amestec de calități omenești. Pînă astăzi ei păstrează o îngustime de necrezut a credinței, acceptînd miracolul nașterii feciorelnice, al apei schimbată în vin, al mortului înviat, și așteptînd, în fiecare ceas, a doua venire a lui Hristos. Judecata lor asupra acelor care nu cred sau nu pot crede este inuman de crudă. Asemenea persoane pur și simplu nu există pentru ei; nu doresc să le cunoască, nu e cu puțință prietenia între ei. Dar în grupul lor și al simpatizanților lor sînt foarte prietenoși și blînzi, săritori la boală și ajutători la nevoie. Și în cazul lor, ca în altele, religia le-a înăspriț inimile și i-a făcut să nu poată vedea ceea ce este, sau trebuie să fie viața decît prin ochelarii întunecați ai credinței lor personale.

Unul din cele mai amuzante aspecte ale credinței lor este adoptarea cu vîrf și îndesat a disprețului Sfîntului Pavel față de femei. În acel mic grup de misionari o femeie niciodată nu vorbise în fața bărbaților, fie rugîndu-se sau cuvîntînd la vreo adunare. În adevăr, femeile îngenunchiau în fața bărbaților, care la rîndul lor îngenunchiau în fața lui Dumnezeu și erau singurii care puteau

vorbi cu glas tare. Iar Andrew era unul dintre ei. Odată la o adunare de rugăciune, o englezoaică din altă sectă s-a rugat, inocentă, cu glas tare. Trei din cei cinci bărbați care se aflau de față s-au ridicat și au ieșit afară. Am deschis ochii să văd cum suporta Andrew înfăptuirea aceasta. Nu-și găsea locul, îngenunchiat cum era, dar Carrie îngenunchiase lângă el, cu ochii larg deschiși, fixați asupra-i, obligându-l să nu se ridice. Andrew nu o privea și nici nu se hotăra să plece, dar a făcut ceea ce nimeni nu făcuse pînă atunci; ochii îi erau deschiși și privea lung pe fereastră. În ceea ce îl privea pe el, lăsa să se înțeleagă, nu exista nici o rugăciune acolo...

Adunarea anuală era, de aceea, tot așt de palpitantă ca și un circ. Pentru că soțiile acestor misionari de pe vremuri nu erau nici ele mai prejos. Erau pionere întocmai ca și soții lor. Iar dacă nu puteau vorbi în public, vorbeau îndestul, între patru ochi. Era bunăoară, Mrs. Houston din Georgia. Toată lumea îi cunoștea povestea. Cînd Mr. Houston venea în China ca să se căsătorească, a început să-și piardă curajul cu cît se apropia de orașul în care trăia mireasa. S-a întors atunci de-a-dreptul în port și s-a îmbarcat, fără să mai treacă pe la mireasă, deși ea îl aștepta îmbrăcată, iar toți invitații se adunaseră la biserică. Dar Jenny Houston nu s-a lăsat deloc intimidată. Și-a împachetat trusoul de nuntă și s-a dus direct după mire la Shanghai, unde s-a căsătorit cu el. Și a ajuns o soție tare, tiranică, abilă, călăuzindu-l - spre binele lui - cu un glas plin de dulceața și farmecul Sudului.

Era apoi Sallie Gant, o predicatoră mult mai bună decît blîndul Lem Gant, bărbatul ei, Sallie, care proclama cu glas tare desăvîrșita sa supunere la crezul paulian și-și așeza frumosul ei cap blond sub acel jug. Și cu toate acestea era destul să-i vezi împreună ca să înțelegi că Sallie avea oricînd blîndul suflet al lui Lem între degete, că-l strivea sălbatic.

Pentru că, firește, rezultatul inevitabil al acestei subjugări religioase a femeilor era dorința lor de independență și exprimare personală, dorință născută și alimentată de sentimentul umilirii și nedreptății. Asta se împlința cu toți cei care sînt robiți. Dacă

bărbații ar fi înțelepți, ar da femeilor libertatea desăvîrșită, iar atunci, rebeliunile lor s-ar risipi în blindețe și nesiguranță.

Dar în aceste femei misionare persecutate, puternice, viguroase, sîngele alerga repede. Fețele lor erau furtunoase și înălsprite de liniile care trădau hotărîre și severitate. Răzbătea destul patos în ele, mai ales în acelea care erau încă tinere și tînjeau după o mică plăcere sau se interesau de o rochie nouă, de „moda” din patrie. Dacă cineva ar fi trebuit să aleagă între bărbați și femei, ar fi cîștigat femeile prin ochii lor care trădau îndelungată răbdare și buzele lor atît de voluntare. Iar în adunările misiunii, deși numai bărbații se puteau ridica și vorbi în fața adunării, lîngă fiecare bărbat se afla o femeie, cu mîna gata să-l apuce de haină. De cîte ori n-au văzut bărbați sărind în picioare, cu bărbile în vînt, cu ochii înflăcărați și gura deschisă, gata să izbucnească, așezîndu-se deodată, brusc, supuși printr-o puternică tragere de haină. Urma o viguroasă conferință în șoaptă între soț și soție. Uneori era și el tot atît de încăpățînat ca și ea, iar dacă nu era lăsat să spună ce vrea el, nu mai spunea nimic. Dar de cele mai multe ori se ridica din nou după cîteva clipe, fără foc în priviri, și tușind ca să-și limpezească gîtul, începea să vorbească, iar glasul lui era blînd ca vîntul de vară. Femeile se adunau cu toate la un loc cînd soții lor dădeau raporturi și votau legile bisericii. Degetele lor puternice se agitau tot timpul cît erau silite să rămînă mute. În acele gesturi se însuflețeau dorințele lor împiedecate și voințele și planurile lor! Ar fi crăpat, cred, dacă n-ar fi avut măcar această supapă de siguranță.

Dar erau unele femei necăsătorite, care nu aveau pe nimeni să vorbească pentru ele. Acestea duceau greul lucrului în misiune, scriau rapoartele și rugau pe vreun bărbat să le citească. Tăceau în timp ce bărbații votau cîți bani trebuie să li se dea și ce va trebui să se facă cu ei. Era, bunăoară, mica Dr. Greene, care conducea un mare spital pentru femei și copii și care avea pe deasupra și o școală de nurse. Era într-adevăr una din cele mai extraordinare femei din cîte au trăit pe pămînt. Viața Florenței

Nightingale pare o poveste naivă comparată cu lupta solitară, ceas de ceas, pe care o ducea Dr. Greene în acel oraș depărtat din inima Chinei. Era foarte iubită și bolnavii veneau la ea din cele mai îndepărtate colțuri pentru că aveau încredere în ea. Și cu toate acestea, în fiecare an, Dr. Green înainta un raport scris despre miile ei de cazuri, cu operațiile ei de necrezut, înspăimântătoare, cu numărul enorm de vieți salvate. Dar un bărbat citea acest raport în fața altor bărbați, iar apoi toți bărbații aceia votau ce este îngăduit și ce nu este să facă ea. Este adevărat că ea zîmbea liniștită, fără să se adune laolaltă cu celelalte femei, acordându-și doar o scurtă odihnă, iar după ce bărbații hotărârau pentru ea, se reîntorcea la lucru și făcea exact ce-i plăcea. Dar mi-o amintesc bine în următoarea înțimplare. Mă aflu o dată, copil fiind, în curtea spitalului ei cînd se aducea o biată sclavă care trăgea să maoră din cauza opiumului pe care-l înghițise. Dr. Greene, auzind gravitatea extremă a cazului, alergă în curte, dar prea tîrziu; biata fată murise chiar în clipa aceea.

Văzusem destui morți, chiar la acea vîrstă fragedă, dar pentru înția oară vedeam cum își dă cineva sufletul. Și fata era atît de frumoasă, atît de frumoasă! Am izbucnit în plîns și m-am rugat de Dr. Greene:

- N-are să se ducă în Iad, nu e așa? Dumnezeu n-are s-o trimită în Iad, nu e așa că n-are s-o trimită?

Fața palidă a doctoriței se înăspri o clipă, suspinînd:

- Nu știu, copilul meu, nu știu. E greu de crezut că are să meargă acolo...

Firește, rostise o erezie. Niciodată n-ar fi spus cuvintele acestea în prezența „sfinților”. Să nu știi! Era un mare păcat să nu știi.

Și cu toate acestea, acești fruntași, prea umani, sfinți creștini, tot atît de plini de păcatul lor original ca și semenii lor, fără grațioasa modestie a păgînilor civilizați pe care încercau să-i convertească, puteau la ceasul fixat să-și uite toate deosebirile și furiile lor și împreună să rupă pîinea și să bea vinul împărtășaniei.

Atunci o stranie pace cobora în casa sub acoperământul căreia se aflau. Era pacea credinței desăvârșite în care trăiau, predarea totală a sufletelor lor. nu avea nici o importanță dacă se aflau sau nu pe o poziție greșită. Ei veniseră acolo crezând că aduc mântuirea și fericirea pentru toți aceia care le acceptau religia. Și într-un sens aveau dreptate. Toți cei care puteau crede așa cum credeau ei erau mântuiți de orice îndoială și neîncredere, de nefericirea izvoită dintr-o minte nesigură de propria ei ființă. Dar niciunul nu era atât de fericit ca ei, pentru că niciunul nu era atât de orb în certitudinea lui. Inimile le erau golite și stinsă era lumina minților lor. Nici o întrebare nu era îngăduită să pătrundă acolo. Unul din ei a strigat cu furie descoperind în mâinile mele tremurătoare Origina Speciilor a lui Darwin.

- Nu-mi trece prin gând să citesc o carte împotriva credinței mele, sau să vorbesc cu un păgîn altceva decât ceea ce e necesar convertirii sale, întocmai după cum nu-mi trece prin gând să iau otravă...

Își clădiseră propria lor citadelă. Zidurile ei erau înalte ca cerul, și nu era nici o poartă îngustă prin care să intri. Dacă se purtau războaie înlăuntru, era acolo și destulă pace.

Andrew se întorcea întotdeauna de la adunările misiunii recomfortat de conflict și de comuniune. El erau unul din cei trei care, în toată adunarea aceea, nu dădea nici o atenție tragerilor de haină. Cîteodată, exasperată, Carie îi șoptea ceva la ureche, dar nu-mi aduc aminte să-l fi hotărît vreodată să renunțe la voința lui. „Of, pfuah!”, spunea el tare, se ridica în felul lui, blînd și spunea exact ce voia să spună Conștiința neputinței ei o amăra pe Carie.

- Tatăl tău e încăpățînat ca un cafîr, îmi mărturisi ea odată, cu pasiune și apoi adăugă furioasă. De cele mai multe ori are dreptate, dar asta nu-l face mai ușor suportabil!

Oricît s-ar fi plîns Carie de Andrew între patru ochi, în public îl susținea întotdeauna.

Odată, într-un moment de romantică adolescență, visînd pe paginile poemului lui Tennyson, Princess, am întrebato.

- Mamă, ai fost vreodată îndrăgostită de tata?

Ea cosea la o haină. O clipă n-am putut înțelege privirea pe care mi-o zvîrlise deodată.

Era suferință, surpriză, ce era? Dar surpriza ei nu trăda suferință, ci parcă aș fi deschis o taină fără să-mi dau seama. Apoi privirea s-a stins.

- Tatăl tău și cu mine am fost oameni foarte ocupați spuse, cu un glas viu. Ne-am gîndit mai mult la datoria noastră, decît la sentimentele noastre.

Întoarse repede acul și începu să coasă.

Dar Andrew nu era omul care să poată fi schimbat prin dragoste sau sfat conjugal. Cam în acel timp începuse un nou război. Continua, firește, războiul Noului Testament. În fiecare an la adunarea misionară raporta cîte capitole noi fuseseră traduse, asculta cu blîndețe protestele celorlalți, voturile prin care i se interzicea să continue lucrul și era asigurat că nu i se vor da bani pentru tipărire. Dar noul război îl ducea în legătură cu stabilirea unui centru pentru pregătirea clerului chinez, într-un cuvînt, cu inaugurarea unui seminar teologic.

Era cîntreprindere prea mare ca să poată fi începută și purtată de un singur grup. Atunci, mai multe secte protestante s-au hotărît să subscrie. Biserica la care aparținea Andrew fusese însărcinată să examineze propunerea. De la început, Andrew a fost cucerit de această idee. Înființarea unui centru stabil pentru educarea șefilor Bisericii chineze - mintea lui alerga mult înainte, făcînd planuri. S-a ridicat în picioare deodată, gata să vorbească.

Așa a început un lung război, continuat ani de-a rîndul. Pentru că Andrew și alți cîțiva convinseră, cu vorbele lor înflăcărute, majoritatea conservatoare. Dar repede s-a văzut că uniunea bisericilor nu e posibilă. Erau, bunăoară, methodiștii și episcopii lor, despre care Andrew spunea sever „Sînt gata să se unească cu oricine, cu condiția ca toți să devină methodiști”.

Bapțiștii cereau ca clerul chinez să învețe doctrina inversiunii, iar episcopalienii cereau același lucru; de altfel, nimeni nu se aștepta ca episcopalienii să ajute într-un fel sau altul unirea bisericilor. Și cele mai cumplite dintre toate erau sectele colorate de modernism. Repede s-a înțeles că unirea cu celelalte biserici este imposibilă. Și atunci a început războiul. Dar an după an, la adunările misiunii Andrew - avînd generații întregi de strămoși presbiterieni, calviniști, predestinariani, adepți ai a doua veniri a lui Hristos - a luptat pentru unire.

- Nu sînt pentru modernism! proclama el cînd era învinovățit. Niciodată! Dar singurul mijloc de a schimba un lucru este să rămîi acolo și să-l schimbi dinlăuntru. Nu poți dobîndi nimic dacă dai brînci celorlalți și pleci de unul singur!

A fost un război lung, cu enorme pierderi, care a durat peste douăzeci de ani. Spun cu enorme pierderi pentru că biserica lui s-a retras în cele din urmă din Uniune; aveau toți sîngele secesioniștilor din Statele de Sud. Dar Andrew n-a renunțat. După ce majoritatea a votat retragerea, Andrew a continuat să lupte, închinîndu-și ultimii ani ai vieții lui acestei probleme. Cum mărturisesc mai sus, majoritatea n-a înscmnat niciodată nimic pentru Andrew. Și-a cheltuit viața ca o minoritate stăpînitoare de unul singur.

În acești opt triumfători ani care au urmat Revoltei Boxerilor, Andrew a văzut cum se înunde și se stabilește roada muncii sale pe un vast teritriu. Listele sale de converși se ridicau cu sutele în fiecare an. Traducerea Noului Testament o tipărea carte cu carte, așa cum le termina, și cele patru Evanghelii le-a adunat de timpuriu într-un volum. Din nou a fost criticat aspru; era prea „comun” în stil, i se spunea.

Pentru că și aici Andrew pășea înaintea timpului său. Înțelese de mult că una din cauzele principale ale ignoranței și inculturii în China era faptul că limba cărților și limba poporului sînt două lucruri deosebite. Întocmai ca în vechea Anglie, unde aproape toată literatura era scrisă în latinește, limbă de care omul

comun nu ştia nimic. De aceea Andrew, hotărîndu-se să folosească stilul popular în traducerea sa din greceşte a Noului Testament, împlinea o extraordinară revoluţie, anticipînd cu zeci de ani pe acei revoluţionari chinezi care au creat ceea ce s-a numit Renaşterea Chineză pe exact acelaşi principiu văzut atît de limpede de către Andrew. Dar ei erau prea patrioţi ca să recunoască un precursor într-un alb şi într-un creştin.

Andrew se hotărîse, aşă dar, să nu folosească limba clasică chineză atît de iubită de bătrînii savanţi, ci puternicul vernacular mandarin al poporului. Nu putea, fireşte, să scrie prea popular, din cauza propriilor sale instincte puriste, dar a ales un stil clar, concentrat şi simplu, fără aluzii savante, corespunzînd oarecum ediţiei Moffat a Bibliei engleze. Puşinii şi bătrînii savanţi chinezi care erau creştinaşi se plîngeau că vernaculara nu are valoare literară şi că Andrew a făcut o carte bună numai pentru oamenii simpli din popor. Andrew, savant şi el, a zîmbit cu zîmbetul lui uscat şi independent.

- Exact! le spunea. Cînd un om simplu din popor va învăţa să citească puţin, are să înţeleagă ceva şi din învăţăturile lui Hristos.

Şi a continuat să traducă şi să perfecţioneze fiecare carte după ce o sfîrşise de tradus, plătindu-le cu economii de necrezut, ajungînd chiar să cerşească. Nu era deloc mîndru cînd era vorba de cerşit pentru ca să-şi poată continua opera. Îşi împărţea pretutindeni cărţile. Dar nu le dădea niciodată gratis, pentru că observase că orice bucată de hîrtie tipărită era folosită de neobositele chinezoaice ca să-şi facă călcîii la pantofi. Aşa că punea pe fiecare să plătească un penny sau doi pentru mîntuirea sufletului, dar el plătea mai mult decît toţi laolaltă.

În acei ani, copii lui Andrew creşteau acasă. În urmă, după ce Andrew îmbătrînise, şi mai ales după moartea lui, se priveau toţi încercînd să şi-l amintească, şi nu izbuteau. Şi-l aminteau în anumite momente de vie activitate, dar nu era nici o

continuitate în amintirile lor. Zilele treceau fără el în acea casă liniștită și ocupată a misiunii. Venea acasă câteodată, și pînă ce nu pleca, atmosfera nu părea firească. Copii umblau în vîrfurile picioarelor, pentru că el era obosit; îi aduceau papucii și cărțile, o chemau pe Carie, ascultau nedumiriți discuțiile uneori furtunoase în legătură cu „Opera”, sau cu vreun misionar nou venit.

- Un om cumsecade, dar nu prea strălucit, rezuma Andrew pentru sine la masa de seară.

Vizitele lui Andrew acasă îl puneau, fără voia lui, într-o lumină nefavorabilă; pentru că, fiind prea bună, Carie nu îndrăznea să-și bată copiii, dar în același timp nu vroia să le compromită educația suprimînd pedepsele. Așa că pedepsele majore erau rezervate pentru întoarcerea lui Andrew. El nu-și pierde timpul cercetînd cauzele. De fapt, nu erau decît două sau trei lucruri care, în ochii lui Carie, meritau să fie pedepsite cu bătaia. Și cel mai important din ele era minciuna. Andrew credea întotdeauna în hotărîrea lui Carie.

În biroul lui, ridica ochii din carte și-i îndrepta asupra micului mincinos, care tremura în fața lui.

- Du-te și adu-mi o nuia; spunea cu nesfîrșită blîndețe.

După ce îi era adusă, îi cerceta lungimea și elasticitatea. Nu era nevoie să fie mare, dar nu trebuia în nici un caz să fie mică.

- Dă-ți jos pantalonii! spunea dacă era mulțumit, învîrtindu-se pe scaun.

- Nu te mișca! porunea.

Nu ne trecea prin cap să nu-l ascultăm sau să țipăm prea tare, deși față de Carie, cunoscîndu-i inima blîndă, ne purtam fără rușine, încercînd să o îmbunăm. Dar odată, unul din copiii obraznici ai lui Andrew a rupt în taină nuiaua în douăsprezece bucăți și i-a prezentat-o așa. Andrew a lovit cu ea și a înțeles imediat că fusese păcălit. „Oh! phfiu!” exclamă. O stăluire de humor îi sticlă o clipă în ochi. Dar se ridică, se duse în grădină și-și tăie singur o nuia, o curăță de coajă și o subție astfel ca să obțină o extremă eficiență.

Dar stai! Uneori - în ajunul Crăciunului, sau la vreo

onomastică - Andrew juca crokinole cu noi. Nu ne amintim să fi jucat un alt joc împreună. Carie ne-a învățat șahul, care îi plăcea, și ne recomanda autori pentru educația noastră. Dar într-un an în lăzile lui Montgomery Ward se afla o cutie de crokinole. Și în unele seri juca și Andrew. Îi plăcea imens, iar când juca uita orice altceva. Avea un deget arătător lung și extrem de puternic. De asemenea, țintea cu mare precizie și zvîrlea micile piese rotunde de lemn cu o înspăimîntătoare forță în plasa în care trebuiau adunate. Ne ghemuiam cu toții când ochea și ne țineam răsufarea, pentru că dacă una din acele piese se lovea de piedica de lemn așezată în mijlocul mesei, sărea și ricoșa ca un glonte. Una din fetițele lui Andrew a păstrat multe zile o vînătaie dureroasă în coșul pieptului, unde fusese lovită de o bilă.

Dar stail în unele seri, după ce se terminau rugăciunile și plecau servitorii, Andrew ne citea cu glas tare, tuturor, în timp ce Carie cosea. Citea întotdeauna din Century Magazine, la care a fost abonat regulat mulți ani și pe care îl trimetea anual la Shanghai să fie legat. Avea rafturi întregi cu volumele revistei acesteia în raftul de jos al bibliotecii. Iar după altul, copiii lui scoteau pe neștiute cite un volum, rărind șirul ca să nu se cunoască locul gol. Căci voiau cărți cu povești și Andrew nu aproba „cărțile cu povești”. Numai o singură dată a citit cu glas tare un roman, și asta pentru că văzuse la întîmplare primele pagini. Luase cartea să o cenzureze și răsfoind-o a izbucnit în rîsul lui tăcut citind una din fraze. Cartea era Naufragiul d-nei Lecks și a d-nei Aleshine. A început să întoarcă paginile și ne-am ținut iarăși răsufarea, așteptînd. Andrew a așezat-o pe masă fără să spună nimic. Dar după cină a luat-o din nou.

- Cred că asta are să-ți placă, spuse către Carie și începu să citească tare.

Toți ne-am așezat să-l ascultăm. Am rîs mult, dar niciunul dintre noi nu a rîs mai mult ca Andrew. Ochii începeau să-i strălucească și vocea i se îneca, fața i se făcuse roșie. Încercă să

continue, dar era prea veselă pentru el. A pus cartea jos că să poată râde în voie și murmura mereu: „Oh, pfiu! oh! pfiu!”

A fost o zi tristă cînd s-a terminat cartea. Niciodată nu ne distraserăm atît de bine pînă atunci. N-am mai văzut cartea după aceea, dar pentru mine a rămas cea mai veselă carte din lume. Nici chiar Mark Twain nu era atît de amuzant. Carie îl socotea pe Mark Twain pușin cam vulgar, iar Andrew descoperea în humorul lui anumite tendințe ireligioase. Dar d-na Lecks și d-na Aleshin! erau două femei bătrîne absurde și extrem de amuzate și Andrew putea râde de ele fără să aibă sentimentul păcatului. Amintindu-ne într-o zi întîmplarea aceasta, ne închipuiam ce om minunat ar fi fost și cît humor ar fi avut Andrew, dacă Dumnezeu nu i-ar fi prins sufletul și Calvin nu i-ar fi robit inima!

IX

Că anii aceia roditori au fost cei mai fericiți ani ai lui Andrew, o știu din propria sa mărturisire. „Nici nu mi-am dat seama cînd au trecut opt ani și iată că aveam din nou dreptul la concediu”. Mai înainte, termenul de serviciu fusese zece ani; acum se scurtase la opt ani - un termen excesiv de scurt, socotea Andrew. Pentru că, de ce-ar fi dorit un om să se odihnească după o muncă pe care o iubea? Nu ar fi acceptat concediul dacă una din fete nu s-ar fi dus la Colegiu, și dacă nu ar fi voit Carie s-a întovărășească. America era acum stranie și deosebită, iar copila nu era obișnuită decît cu acele sate liniștite chineze și cu dealurile. În afară de aceasta, mai erau rudele. Așa că Andrew a renunțat la un an de muncă, mîngîindu-se cu nădejdea că va obține bani pentru opera sa misionară și pentru tălmăcirea sa.

Pentru copiii săi care l-au întovărășit a fost o călătorie de pomină. Carie hotărîse deodată că nu va mai străbate Pacificul, care o făcea să sufere sălbatic de rău de mare; pe de altă parte, copii trebuiau să vadă Europa, iar ea dorea să vadă Rusia. Așa că au

plutit pe fluviul Yangtze pînă la Hankow, apoi au luat trenul spre Nord și de acolo spre Siberia și apoi prin Rusia, să ajungă în Germania. Era un plan uluitor, pentru că știau toți că Andrew nu e bun de nimic cînd e vorba de cumpărat bilete. Putea conduce eforturile a sute de biserici și școli, avea grijă de mii de suflete, dar complicațiile cumpărării cîtorva bilete îl încurcau. Toată călătoria a fost o serie de catastrofe mai mari sau mai mici. Copiii lui își amintesc mai puțin de Rusia decît își amintesc de el, așa cum sta chircit într-un mic compartiment, neavînd nicăieri unde să-și pună picioarele. El care avea nevoie de spațiu și singurătate, era lipsit acum de amîndouă.

Nu se afla nici măcar un spălător și trebuia să ne spălăm pe rînd într-un mic lighean smălțuit pe care-l luasem cu noi. Apa era puțină și se găsea numai în gări, iar atunci trebuia să alergi repede cu o cană și să o cumperi.

Într-o dimineață nefericită, cel mai mic dintre copiii lui Andrew a uitat să golească ligheanul după ce s-a spălat și Andrew, întotdeauna absent, s-a așezat în el și și-a stricat singura sa pereche de pantaloni. Nu își revenise bine din această întîmplare cînd a luat o cană cu apă și, avînd nevoie de cană, a vrut să zvîrle apa pe fereastră. Era însă prea miop ca să vadă că geamul era lăsat, așa că apa s-a întors cu putere îndărăt, udîndu-i în întregime obrazul. Carie începu să rîdă. Era prea mult pentru el. S-a așezat jos.

- Nu e nimic de rîs, spuse sever și a rămas tot restul zilei cu ochii pe fereastră, privind monotonul peisaj rusesc, murmurînd: Nu e nimic de văzut în țara asta, nu e nimic interesant!

Obiceiul rușilor de a se săruta călduros îl deprima. Se uita cum se întîmpină țărani murdari și bărboși cu sărutări zgomotoase și se cutremura.

- Asta e mai rău decît o țară păgînă; spunea el.

În urmă a devenit și mai furios. Cînd ne opream în diferite orașe pentru cîteva zile, el se ducea invariabil la biserici și stătea acolo ceasuri întregi, privind cetele de oameni, cei mai mulți dintre ei săraci, zdrențăroși, ticăloși și alți cîțiva foarte bogați. Îi

privea, cum toți, săraci și bogați, se pleacă să sărute relicvele, o bucată de veșmînt, de os sau de piele a vreunui sfînt mort. Destul de curios. Andrew nu simțea nici milă nici răspundere pentru aceste suferințe.

- Au Biblie, spunea, și ar putea să afle adevărul dacă ar vrea. Dar e mai ușor să trăiești în păcat și apoi să te duci să-ți mormăie un popă, să săruți un os și să numești asta mîntuire!

Așa că am fost mulțumiți cînd am ajuns în Germania. Și cu toate acestea, chiar în cea dintîi zi la Berlin am asistat la un spectacol pe care nu-l mai văzusem înainte: Andrew gata să se bată cu un hamal. Omul era un neamț enorm, gras, puternic și pocni insultător din degete sub nasul lui Andrew, în gară, față de auzia oameni, pentru că socotise nemulțumitor bacșișul pe care-l primise. Andrew, care socotea că a pocni din degete este un lucru drăcesc, își strînse pumnul și-l repezi în fața hamalului. Eram ațit de uluiți încît nu ne venea a crede că a făcut asta Andrew. Carie a început să țipe și-i prinse brațul, apoi caută în pungă cîțiva gologani să îmblinzească mînia teutonului, care se pornise cu o seamă de blesteme guturale. L-am dus în grabă pe Andrew la hotel, avînd grijă să căutăm pe cel mai blînd dintre hamalii care apăruseră să ne transporte bagajele. Andrew arăta mai puțin sfînt ca niciodată și mărturisea mergînd opinia asupra rasei albe, care în acel moment se afla pe cea mai joasă treaptă. De fapt cred că acest incident a contribuit mai mult decît orice altceva să așeze pe Andrew, în timpul războiului mondial, împotriva germanilor și să îl facă să creadă toate poveștile cu atrocități care circulau pe atunci.

- Tipul acela! murmură el, ani după aceea. Germanii sînt în stare de orice!

Și spunea lucrul acesta în pofida descendenței sale germanice și în pofida inocentei trufii pe care a avut-o întodeauna pentru adîncă sa cunoaștere a limbii germane.

Cum arăta Andrew în America, își va aminti întodeauna una din fiicele sale. Ea stătea ca o timidă nou venită printre celelalte nou venite, în capela unui Colegiu, așteptînd cu oarecare

neliniște. Andrew fusese rugat să slujească vecernia și fata, care-și făcuse câteva prietene - cele dintâi prietene din rasa ei - era neliniștită, nu cumva impresiile pe care le va lăsa Andrew să nu fie excelente. L-a privit pe Andrew cu oarecare sfială, așa cum a intrat, liniștit ca întodeauna, înapoia președintelui. Nu era om să se miște cu mai multă demnitate înainte de slujba religioasă pe care se pregătea s-o facă. L-am privit toți, și fiica lui l-a văzut altfel, o figură foarte înaltă, puțin adusă de umeri, capul nobil purtat cu autentică mândrie, profilul său mare proiectat înainte. Dar de abia atunci văzu ea că avea aceeași veche redingotă, roasă și învechită și înțelese scena care avusese loc fără îndoială înainte de a o îmbrăca.

Carie îi spusese:

- Andrew, n-ai să te duci să predici la Colegiu în haina aceasta veche!

- Veche! Dar nu e deloc veche, e o haină foarte bună, în orice caz destul de bună pentru un predicator.

- Andrew!

Ochii lui Carie continuau să-i vorbească, fixați asupra-i. El îi evită încurcat privirile.

- Un predicator n-ar trebui să fie bine îmbrăcat, murmură Andrew.

Dar ochii ei, fixându-l cu încăpăținare, continuau să-i vorbească.

- Ani de zile te-am rugat și am așteptat să-ți faci o redingotă nouă, vorbi Carie cu un glas primejdios de blând.

- De ce să-mi fac alta nouă? întrebă Andrew. Este foarte bună și asta pe care o am...

... Se auziră șoapte lângă fiica lui, în capelă. O voce de fată vorbi cu un accent dulce, inocent, din Sud.

- Pare un pisălog fără pereche!

A fost o clipă amară, și apoi, cu buzele uscate, fata lui Andrew șopti:

- E tatăl meu!

A urmat o tăcere înspăimântătoare.

- Oh, iartă-mă te rog! șopti vocea cea blândă.

- Nu face nimic, răspunse sever fata lui Andrew. Este cu adevărat pisălog!

Și rămase acolo, suferind, în timp ce Andrew își continua lunga lui predică.

De fapt, nici nu știa ce să spună despre el. Nu semăna cu nici o specie de tată. Era un mare misionar, un suflet cutezător în toate, dar nu avea nimic de părinte în el. Trebuia privit și judecat nu ca un tată, ci ca un bărbat. Copiii lui erau numai niște accidente. Altminteri cum să explici întâmplarea aceea uluitoare, când, descoperind spre marea lui oroare costul minim al educației într-un colegiu, se hotărî să nu-și prade traducerea Noului Testament și scrise atunci unui cunoscut al său, bogat, întrebându-l dacă nu vrea să suporte cheltulele educației unui tânăr misionar? Carie, deschizînd în lipsa lui scrisoarea, care cuprindea un refuz politicos în care stăruia însă uluirea bogătaşului față de o asemenea cerere, aproape că își ieși din fire de mîhnire și mărturisi insulta aceasta fetei a cărei educație înspăimîntase pe Andrew. Fata simți jignirea în toată ființa ei; parcă ar fi fost vîndută în robie. Salonul acela urît al Colegiului, unde se aflau atunci, Carie și cu ea, a rămas pentru totdeauna împlîntat în amintirea ei. De afară veneau glasuri de fete, tinere americane, care nu se născuseră în sclavia în care, incoștient, Andrew își ținea copiii. Nici una din aceste tinere fete nu știa ce înseamnă să nu fii nimic în comparație cu o cauză, cu o operă, cu un crez.

- Nu e nevoie să-și bată capul cu mine, spuse înăbușită de mîhnire și orgoliu. Pot să am grijă singură de mine. Am să părăsesc Colegiul chiar astăzi și am să-mi găsesc de lucru într-un magazin de mărunțișuri. Am să-mi cîștig singură viața. Nu va fi silit să-mi mai dea nici măcar pentru mîncare...

- N-o lua așa, n-o lua așa! se ruga Carie, cu lacrimi în ochi. N-ar fi trebuit să-ți spun. El n-a vrut să te mîhnească; știi că

nu e ca toți oamenii. Andrew e ca cineva care nu se poate trezi dintr-un vis...

Da, așa era. Andrew trăia neconținut într-un vis; era un suflet posedat, pentru care viața și inima omenească nu avea nici o importanță. Nu a trăit niciodată pe pământ. Fata înțelegea ce vrea să spună Carie. Nu a reproșat nimic lui Andrew - dar s-a simțit orfană. În anii care au urmat s-a apropiat mai mult de el, atât de aproape cât se poate apropia omul, și a izbutit să-l înțeleagă și să-l prețuiască, să afle de ce era așa cum era, în același timp mare și mărunț. Dar toată cunoașterea acelor ani din urmă nu a putut șterge dezamăgirea acelui ceas. Copiii lui Andrew au fost dezamăgiți de tot ce nu au avut ei niciodată, de ceea ce nu le-a putut el da, pentru că se dăduse în întregime lui Dumnezeu.

Cînd s-a înapoiat Andrew, a găsit o nouă Chină. În timpul acestor ani de prea mare liniște, de un prea ușor triumf al lui Dumnezeu, se întîmplase ceva. Era o răzmeriță adîncă, o revoluție care venea din sud, folosind calea cea mai ușoară pentru orice revoluție: antagonismul față de străini și izbucnirea violentă a naționalismului. Andrew, Carie și copilul lor cel mai mic abia ajunseseră în bungalowul misiunii, cînd falsa pace de 11 ani se sfărîmă și Sun Yat-Sen cu partidul său răsturnă Imperiul.

Asta e altă poveste, adesea povestită și aparținînd astăzi istoriei. Evenimentele care au urmat i-au prădat o bună parte din semnificație. Dar Andrew, pe atunci, a privit-o cu entuziasm. Era atât de dezgustat de corupția funcționarilor chinezi cu care avusese adesea de-a face, încît ar fi primit bucuros orice forță - chiar un cutremur de pământ - care ar fi dus la pieirea lor. Așa că atunci cînd bătrînii și nepăsătorii vice-regi, mandarini și magistrați, toți fumători de opium, au început să se ascundă, Andrew a trecut pe față de partea revoluționarilor. Îndeosebi era încîntat de moartea Împărătesei duaniere. Nu vedea nici dramă, nici frumusețe în figura aceea bătrînă și splendidă. Pentru el, era cea mai oribilă și nefirească dintre toate creaturile: o femeie stăpînitoare. Nu ținea

în mare cinste nici măcar pe Regina Elisabeta. De fapt nu putea avea nici o părere bună despre o națiune care accepta o regină stăpînitoare.

Numea pe Împărăteasa duanieră „Isabel”, și povestea cu adevărată încîntare sfîrșitul acestei regine, zvîrlită din vîrfurile turnului cel mai înalt, ca să o sfîșie cîinii. Andrew ar fi stat acolo foarte mulțumit și ar fi privit-o ca pe o judecată dreaptă. Dacă ar fi fost născut cu o generație mai devreme, ar fi ars vrăjitoarele pe rug. Era un adînc și inconștient antagonism sexual în el, înrădăcinat în cine știe ce experiențe din copilărie și dospit, mărturisesc asta cu părere de rău, de prezența lui Carie, mintea aceea iute și înflăcărată pe care n-a putut-o niciodată înțelege, dar împotriva căreia s-a luptat ca să se păstreze întreg pe sine. Pentru că el nu putea suporta un om sau o femeie mai deșteaptă decît el. Iar, în plus, Sf. Apostol îi justifica atitudinea aceasta.

Așa că s-a aliat cu revoluția tinerilor. Pentru că era o revoluție a tinerilor și Andrew s-a simțit întotdeauna atras de tineret. Aproba cu entuziasm orice măsură pe care o luau ei - chiar acele legi noi prin care obligau prin forță tăierea cozilor. Lui Andrew îi plăceau măsurile brutale. Un lucru e drept sau nedrept, și dacă e drept, ai dreptul să-l impui.

A fost puțin uluit aflînd că, deși Sun Yat-Sen era creștin, stăpînea în revoluție un sentiment puternic anticreștin. Dar Andrew avea o credința oarbă în triumful lui Dumnezeu.

- Neghină de grîu, spunea. Dumnezeu are să le smulgă și le va azvîrli în foc.

Așa că și-a reînceput lungile sale călătorii cu calul și vaporezul. Ma creștinul păstrase bisericile cu multă grijă, muncind cu acea forță întuneată care uneori te apăsa, neștiind dacă era bună sau rea. El fusese atît de mult cu Andrew și-l iubea atît de mult încît împrumutase, fără să-și dea seama, multe din gesturile lui Andrew și felul lui de-a vorbi și predica. Dacă închideai ochii și ascultai, cînd predica sau se rugau, ți-ar fi venit greu să spui care era din doi.

Dar Ma nu era revoluționar. El nu avea optimismul lui Andrew și credința nevinovată în toți oamenii care mărturiseau că vor să facă numai bine. Tăcea în public, dar în multe feluri încerca să-l constrângă pe Andrew.

- Să așteptăm douăzeci de ani și vom vedea, îi spunea, douăzeci de ani pentru o probă.

După ce au trecut ani și generoșii, dezinteresajii revoluționari se aflau de mult înscădunați la putere și acceptaseră toată vechea corupție oficială, și alte câteva păcate occidentale pe lângă acestea, Ma era încântat.

- Nici un domnitor nu e bun, spunea. Nu s-a auzit despre un bărbat care să stăpânească pe alții și care să fie bun, nici în trecut nici acum.

Dar Andrew nu putea crede altceva despre tineri decât bine. Și întâmpina cu bucurie orice schimbare; de fapt, avea o dragoste copilărească pentru tot ce era nou, socotind întotdeauna că trebuie să fie mai bun decât ceea ce era vechi. Numai atunci când a fost pus la zid și bătut cu pietre de către tinerii revoluționari și apoi zvirlit afară din oraș pentru că predica o religie străină și era un cetățean al unei puteri imperialiste străine, numai atunci a trebuit să recunoască defectele revoluției. Imperialism! Auzea pentru prima oară cuvântul acesta, dar avea să-l audă tot mai des în anii care au urmat. Niciodată n-a înțeles prea bine ce înseamnă.

- Este unul din cuvintele acelea pe care le întrebuințează lumea, spunea în felul lui „imperialist” și cu asta punea capăt discuției.

Opera lui continua cu dificultăți din ce în ce mai mari. Își lărgise de mult teritoriul, așa că murgul său alb, care înlocuise la un moment dat măgarul, începea să îmbătrânească și nu mai prididea la treburile. Calea ferată construită de curând în direcția Shanghai atingea o parte din câmpul său, dar o vastă arie rămânea accesibilă numai cu vaporul. Ani de zile Andrew a purtat războaie cu barcagii, încercând să închirieze o mică luntre care să-l poarte pe canalele interioare ale regiunii.

Luntrașii și marinarii chinezi sînt fără îndoială din aceeași stofă ca și piratii. Nu e unul care să nu se fi născut cu o inimă de pirat. De multe ori Andrew era silit să amîne plecarea într-o călătorie pe canal pentru că proprietarul corăbiei cerea mai mult decît se învoise. Așa că Andrew s-a gîndit că ar fi mai bine să-și cumpere o barcă, mai ales că se întîmpla să aibă și bani pentru asta. Cineva din America îi trimisese banii aceștia ca să clădească o capelă în amintirea soției sale decedate, dar Andrew se hotărî că ar fi mai de folos lui Dumnezeu dacă ar cumpăra din acești bani o corabie. Nu s-a gîndit că s-ar putea ca donatorul să nu dorească o corabie în amintirea soției sale. Și potrivit obiceiului său, Andrew, socotind că lucrul pe care-l face este bun, s-a apucat îndată să-l facă. Numai după ce corabia a fost gata a scris donatorului spunîndu-i că în loc de capelă construise o corabie.

Andrew nu s-a gîndit deloc la consecințe. Omul a fost cuprins de furie. Se pare că soția lui suferise întotdeauna de rău de mare și îndeosebi nu putea suferi corăbiile. Donatorul refuză barca și ceru să i se înapoieze pe loc banii.

Andrew era uluit de atîta lipsă de judecată. Împături scrisoarea și observă cu un glas de totală liniște:

- Cum poate cere înapoi niște bani pe care știe sigur că i-am cheltuit? De altfel, i-am spus foarte limpede că o corabie îmi este de un mai mare folos decît o capelă!

Cu nesfîrșită demnitate adăogă:

- N-am să-l iau în seamă...

Era poate vorba lui cea mai frecventă atunci cînd nu-i convenea un om sau o situație.

Dar donatorul era un om bogat, obișnuit să-și impună voința, care considera pe Andrew drept ceva mai mult decît un servitor al său, dar nu mult prea mult. Misionari! Ce sînt ei, oare? Slujitori ai bisercii, și în fapt el stăpînea biserica, pentru că îi dădea atît de mulți bani. S-a plîns deci cu furie comitetului misiunii în care lucra Andrew iar comitetul scrisese cu severitate lui Andrew. Comitetul acesta era, din întîmplare, tocmai organizația care-l

intimida oarecum pe Andrew, pentru că îi putea suprima atât salariile cât și fondurile. Și el nu prea distingea bine între ele. El folosea banii de oriunde ar fi fost, pentru că îi întrebuința pentru opera sa. Nici Carie nu se atingea de ei. Andrew nu credea în cecuri de cecuri la îndemîna femeilor și gîndul că ar putea și el și Carie să ridice bani de la bancă îl îngrozea.

- Cum! Să poți lua bani și eu să nu pot ști ce sumă îmi rămîne! exclamă el odată, consternat, cînd Carie i-a sugerat că ar fi mai bine să aibă și ea un carnet de cecuri propriu.

- Eu niciodată nu știu ce sumă îmi rămîne, răspunse Carie. Trebuie să gătesc pentru tine și să îmbrac o casă întreagă și nu știu pe ce bani pot conta!

A fost un conflict lung între ei, care, de altfel, a durat viața întreagă. Andrew nu putea crede că hrana și hainele costă ceva. Oricum, „Opera” venea în primul rînd. Carie realiza adevărate miracole din cîțiva gologani, dar el n-a știut miracolele acestea. Ea spunea odată clipind din ochi și suspinînd:

- Andrew ar fi trebuit să ia pe văduva aceea din Biblie, care avea un sac cu făină și un urcior cu untdelemn și nici unul din ele nu se mai goleau. De cînd a auzit Andrew de văduva asta, nu-l mai mulțumește nimic din tot ce fac eu!...

Dar el se purta mai aspru cu el însuși decît cu oricare altul. Nimeni nu mîncea mai frugal și nu se îmbrăca mai sărăcăcios decît el, pentru slava lui Dumnezeu. Oricum, războiul a durat patruzeci de ani între ei și deodată, fără vreun motiv aparent, Andrew a cedat într-o bună zi și i-a dat un carnet de cecuri. Carie, la acea dată, nu mai avea nevoie de el. Copiii crescuseră mari și dorințele ei se stinseseră. Totuși de dragul biruinței, luă carnetul, semnă un cec sau două, și apoi îl puse bine. Dar era o mîngăiere pentru ea. În sfîrșit, putea semna un cec dacă așa i-ar fi fost dorința...

Cererea comitetului Misiunii sale de a da seama de o mie de dolari trimiși pentru ridicarea unei capele și cheltuiți cu construirea unei bărci, era oarecum înspăimîntătoare chiar pentru

Andrew; pentru Carie era pur și simplu o catastrofă. Ea îi reproșa toată întâmplarea asta, văzîndu-și deja copiii pe drumuri, într-o țară străină unde oamenii deveneau din zi în zi mai puțin prietenoși.

- Dacă n-ai fi afit de încăpățînat! spunea ea lamentîndu-se, desnădăjduită.

Dar un Andrew neîncăpățînat, n-ar mai fi fost Andrew. Și un asemenea reproș era întotdeauna un stimulent pentru hotărîrile lui.

- Știu eu ce fac, vorbi cu severitate.

Din nefericire pentru propria sa autoritate, membrul care scrisese scrisoarea fusese destul de prost ca să adauge, socotind că amănuntul îl va intimida pe Andrew: „Mr. Shipley este unul dintre cei mai bogați donatori ai noștri și ar fi o nebulie să-l ofensăm sub orice chip”.

O lumină înghețată licări în ochii lui Andrew cînd citi rîndurile acestea. Așa dar, el trebuie să asculte de un om pur și simplu pentru că era bogat! Un om bogat anevoie va intra în Împărăția Cerurilor și cu toate acestea el, Andrew, trebuia să-l asculte pe el înainte de a asculta pe Dumnezeu! Se așeză la birou și cu mînia și disprețul acesta proaspăt scrise una din scrisorile pe care copiii săi le numeau scrisori ale atotputerniciei lui Dumnezeu - întrebînd comitetul, în fraze simple, scurte, dacă într-adevăr înțelege să-și plece capul în fața lui Mamon și în ce măsură se mai socotesc drept supraveghetori ai operei lui Dumnezeu. În ceea ce îl privește, el nu va asculta de nici un om bogat și nici de ei, ci numai de Dumnezeu. Corabia era construită, și el are s-o folosească.

N-a mai auzit de atunci nimic nici despre bogătaș, nici despre comitet și a folosit barca fericit și triumfător ani de-a-rîndul, pînă ce a ajuns prea bătrîn ca să mai poată călători cu ea.

După ce au trecut primele succese ale revoluției, a început să se observe că schimbările pe care le adusese ea nu erau fundamentale. Sun Yat-Sen, care trăise afit de mult în străinătate încît ajunsese aproape un străin în propria lui țară, a făcut o adîncă

greșeală în obiectul revoluției sale. Observînd cum stau lucrurile în țările occidentale, a socotit că o bună administrație centrală va putea realiza toate schimbările pe care le dorea el în China, și că cea dinfii și cea mai importantă treaptă era să schimbe forma administrației; el asta a făcut și tot asta a rămas lucrul cel mai important pe care l-a făcut. Dar el n-a înțeles că administrația și guvernarea centrală nu este și nici n-a fost vreodată atît de importantă, pentru China, cît este pentru alte țări. Viața poporului, viețile și regulile vieții lor, n-au avut niciodată rădăcinile în administrația centrală, ci în ei înșiși, în viața lor de familie și de grup. A răsturna guvernul central și a-i schimba forma era un lucru fără mare importanță pentru popor. Poporul chinez spre deosebire de Anglia, Statele-Unite sau Franța, nu și-a creat încet, bucată cu bucată, de-a-lungul secolelor, propria lui formă de administrație și guvern central. Asemenea guverne au fost la început stabilite în China de către cuceritori, fie aceștia generali indigeni sau șefi de hotare străine, care au fundat un fel de suzeranitate. Poporul nu era guvernat de ei în sensul în care alte regimuri guvernează prin forță sau legi făcute și respectate. Viața poporului continua să se desfășoare, așa dar, în același fel străvechi, fundamental, pentru că regimul real și local nu se schimbase.

Puterile străine s-au grăbit să prezinte cereri și tratate de protecție pentru cetățenii lor. Noul și slabul guvern revoluționar, fără experiență și intrînd ușor în panică nu a îndrăznit să-și ridice atît de repede dușmanii. După cîțiva ani Andrew a putut, deci, să activeze cu același curaj și aceeași siguranță ca și mai înainte, predicînd oriunde voia, și pentru că era străin era liber să facă ce vrea. Din nou activitatea lui înflorea.

Nimănui dintre noi nu-i trecea prin minte că Andrew ar putea vreodată să îmbătrînească. Trupul lui a fost întotdeauna același, uscat ca bradul, cu pielea bronzată întunecată. Nu s-a îngrășat niciodată nici măcar cu o jumătate de kilogram și vesta îi stătea lipită de corp ca în străinătate. N-a fost, desigur, vreun alt sfînt care să-și stăpînească trupul ca el. Oriunde s-ar fi aflat, în-

tr-un loc oricît de penibil, programul său rămînea neschimbat: o baie rece la deșteptare, și se deștepta întotdeauna la cinci jumătate dimineața; de la șase la șapte se ruga și medita; la șapte lua breakfastul, întotdeauna același, incluzînd o farfurie de porridge din grîu chinezesc spălat, uscat la soare și pisat pe o piatră de moară. Începea să lucreze îndată după breakfast și continua pînă la prînz; imediat după masă se apuca din nou de lucru și nu se întrerupea decît la cinci, cînd se plimba un ceas înainte de cină. Seara predica în vreo capelă, sau citea dacă era liber; la zece era în pat. Un program din cele mai simple. Chiar porțile lui de mîncare erau egale și întotdeauna aceleași. Îi plăcea să mănînce, cînd își îngăduia asta. Dar era tot atît de rigid cu sine ca și cum ar fi fost propriul său medic. Niciunul dintre noi nu-și amintește să-l fi văzut uitînd ceva sau ierîndu-și vreo slăbiciune. Și trupul lui magnific a rămas un miracol de vigoare, ochii lui limpezi și vii, și pielea lui, acolo unde nu era arsă de soare, tot atît de albă și de netedă ca a unui copil. Obrazul nu-i era torturat de zbîrcituri. Nu a avut zbîrcituri nici chiar cînd era foarte bătrîn. Fruntea lui înaltă, netedă, a rămas liniștită; pielea de pe obraji fără cute. Avea mintea neturburată și sigură de sine. Era un suflet perfect fericit, trăind într-un trup puternic și supus.

A umblat pretutindeni, întîmpinînd fel de fel de boli, fără să se îmbolnăvească. Dacă lua malaria, un praf de chinină îl refăcea pe loc, într-atît de repede răspundea trupul lui zdravăn. Și cu cît trecea timpul, părea că-și clădește singur imunitatea și n-a mai avut malaria niciodată. De nenumărate ori a străbătut ținuturile înfometate, muncind la salvarea nenorociților și în timp ce alții au căzut bolnavi de tifos, el n-a avut nimic. A scăpat și de vărsat, deși s-a mirat singur de asta, pentru că ani de zile nu s-a gîndit să se vaccineze.

- Uitam mereu, spunea calm.

Numai odată a fost grav bolnav în toată tinerețea și maturitatea lui. Și asta s-a întîmplat într-o zi fierbinte de iulie la Shanghai, cînd a fost lovit de insolație. Șase săptămîni a zăcut

inconștient, purtându-și bătăliile în visuri, războindu-se cu adversarii săi, misionari și mandarini, plănuiind noi cîmpuri de lucru. Să lărgească, să răzbată mai în adînc, să atingă mai multe suflete - asta a fost pasiunea lui necurmată în delir, ca și în viață.

Dar inconștient, simțea că anii săi se apropie de sfîrșit, pentru că în deceniul de după cincizeci de ani a muncit ca niciodată pînă atunci. Traducerea Noului Testament era sfîrșită și revizua ediție după ediție. Se afla în nenumărate comitete, pentru că energia și cinstea lui erau admirate și folosite chiar de către cei care îl urau. Nu prea fuseseră mulți ca el în această privință.

A fi misionar înseamnă a trece o foarte serioasă probă de integritate. Pentru că un misionar nu e controlat. El trăește alături de cîțiva egali, alți misionari, și foarte mulți pe care-i socotea inferiorii săi, indigeni, Comitetul de care depinde se află la mii de mile depărtare; nu e nimeni care să vadă cîte ceasuri lucrează, dacă e leneș sau lacom. Și clima, absoluta securitate a salariului, numărul mare de servitori care nu te costă aproape nimic - toate acestea fac lenea ușoară, iar tovarășilor albi nu le convine să reclame chiar dacă văd răul. Convertiții chinezi sînt paralizați pentru că nu știu unde și cui să se plîngă. Pentru ei, nu mai e nimeni altul pește misionar. Misionarii stau alături de Dumnezeu și de suprema autoritate, avînd dreptul să dea sau să suprimе fondurile care înseamnă viața.

De aceea, integritatea unui misionar trebuie să fie dincolo de a oricărui alb și de cele mai multe ori era într-adevăr așa. Standard Oil sau British-American Tobacco Company pot compara listele vînzătorilor și pot avea proba solidă a banilor primiți, dar chiar o listă de noi membri ai bisericii nu înseamnă nimic, cel puțin în China unde darul limbilor e universal și puterea histrionică destul de răspîndită. Cel mai proaspăt convertit poate, după foarte puține repetiții, să se ridice în fața congregației și să facă o rugăciune atît de frumoasă și de curgătoare, atît de copioasă în experiență spirituală încît l-ar pizmui orice episcop american. Misionarii sînt și ei oameni. Dumnezeu știe asta, o știu și chinezii.

Fără îndoială că cei mai mulți luptă împotriva lenei așa cum facem cu toți; câțiva se lasă înfrinși, dar cei mai mulți continuă lupta. Andrew, însă, era o flacără de integritate. Era imposibil să ți-l închipui zvîrcolindu-se. Avea întotdeauna completa stăpînire de sine. Datoria era împlinită întocmai așa cum îi fusese cerută. Chiar dușmanii săi n-au pus vreodată la îndoială acea arzătoare integritate. În ceea ce privește pe chinezi, se încredeau în el ca niște copii. Dacă Andrew spunea un lucru, ei știau că așa se va întîmpla. „El spunea”, era o afirmație care-și găsea crezare pretutindeni. Curios - dar era oare atît de curios? - faptul că chinzeii îl iubeau și aveau încredere în el, nu făcea pe misionari să-l iubească mai mult. Dar adevărul este că el ținea întotdeauna de partea chinezilor. El credea, bunăoară, într-un timp cînd asta părea o nebunie, că misionarii chinezi și americani ar trebui să aibă același drept de a hotărî planurile activității. Nu a împărtășit niciodată credința că albi trebuie să se susțină reciproc pentru a-și putea păstra autoritatea în fața chinezilor. Și asemenea idei ca ale lui, pe atunci, păreau erezii.

Așa că gîndul că ar putea îmbătrîni de-a-binelea, părea o absurditate. Anevoie îmi amintesc cînd a început să-și facă loc un asemenea gînd. Își împlinea lungile sale călătorii așa cum le făcuse pînă atunci, cercetînd cererile de intrare în Biserică, examinînd programele școlare, ținînd conferințe cu predicatori și institutori, străbătînd distanțe de necrezut cu piciorul sau călare, cu trenul sau vaporul. În ultimii ani, înîmpina tot mai puține primejdii pentru că era bine cunoscut și iubit.

Odată în munții Kiangsu a fost prins de bandiți și întreat cine era. Cînd i-au spus cine este, i-au înapoiat punga pe care i-o luaseră și l-au lăsat să meargă înainte.

- Am auzit de tine în multe locuri, au spus ei cu simplitate. Faci multe lucruri bune.

Andrew, văzîndu-i atît de bine dispuși, a mai rămas cîtva timp ca să le spună povestea fîlharului care a fost răstignit alături de Hristos pe cruce și a fost primit în Ceruri îndată ce s-a pocăit.

Probabil că a predicat cam mult, pentru că unii din tîlhari, mai tineri, începură să-și piardă răbdarea, dar bătrînul șef tîlhar strigă la ei. Andrew ne povesti asta cu un rînjit:

- Stați liniștiți! Nu vedeți că omul acesta se silește să vă ducă în Cer prin evlavia lui, mîntuind sufletele voastre? Trebuie să așteptăm să-și termine predica.

Așacă-i-a silit să rămină și Andrew le-a împărțit exemplare din broșurile evanghelice pe care le scrisese și s-a întors acasă triumfător, sigur că va întîlni cîțiva din acești tîlhari în Ceruri. Pentru că, argumenta el, Dumnezeu îl trimisese să-i salveze.

- Nu ți-a fost frică? îl întrebărm.

Mărturisi că a trecut printr-o clipă destul de penibilă cînd unul dintre tinerii bandiți îi pusese cuțitul în pîtec și începuse să i-l răsucescă.

- Dar firește că după aceea a fost foarte drăguț, adăogă. Au stat și au ascultat cu atîta simpatie, au fost cu adevărat drăguți, în pofida meseriei lor nefericite.

Era ceva curios cu Andrew; uneori era atît de naiv încît părea prost. Parcă n-ar fi înțeles cu adevărat situațiile în care se găsea. Dar era un prost al lui Dumnezeu.

Cînd am început să ne gîndim că trupul său incoruptibil și magnific are să se zdrobească totuși? Cred că atunci cînd chinezii au început să ne spună.

- Nu trebuie să se mai scoale atît de dimineață, să călătorească atît de departe și să muncească atît de mult. Convinge-ți-l să se odihnească și să mănînce ceva mai mult. Nu mai e tînăr.

Nu mai e tînăr! L-am privit. Părea același. Fluera printre dinți ori de cîte ori venea vorba să-și modifice programul. Nu, n-are nevoie să-și ia o vacanță mai lungă. De ce să se ducă la răcoarea munților și să se odihnească, în timp ce niciunul dintre colegii săi chinezi nu-și poate îngădui asta?

După o lungă și extrem de arzătoare vară, petrecută singur, am observat oarecare oboseală, pe care nu o avea înainte, o toropeală care nu putea fi cu niciun chip definită pentru că

muncea tot atît de mult ca și pînă atunci. Dar nu mai muncea cu pofta dinainte. Uneori era atît de obosit încît nici nu mai putea mînca. Într-o seară, bunăoară, s-a întors acasă foarte tîrziu, pentru că luase un tren mult mai în urmă decît de obicei dintr-o stație mică. N-a dat totuși nici o explicație. S-a dus numeidecît sus, și-a făcut baia, s-a bărbierit și s-a coborît pentru cină arătînd neobișnuit de bine în costumul sau alb.

Totuși, ceva îl tulbura - simțea asta - și cînd am insistat cu întrebările ne-a răspuns rușinat și cu o uimire care ne-a emoționat:

- Nu înțeleg cum s-a putut întîmpla una ca asta. M-a furat somnul în tren și am dormit trecînd de gara în care trebuia să cobor. Cînd m-am deșteptat, trenul ajunsese la capătul liniei și era prea tîrziu pentru slujbă, așa că am avut doar timp să mă sui în tren și să viu acasă.

Era atît de nefirească adormirea aceasta a lui încît am cercetat să vedem dacă nu cumva suferă de ceva mai grav. Dar părea că rămăsese același. O săptămînă după aceea, însă, se întoarse acasă cu o ușoară paralizie - ochiul stîng pe jumătate stins și colțul stîng al gurii răsucit. Asta era într-adevăr serios. Nu putea articula prea clar, dar am înțeles că petrecuse toată noaptea într-un vagon de coolies, ca să facă economie. Carie era mîniată de neliniște.

- Economii! strigă. Și cu tine o faci? Ce folos îți aduce un dolar dacă ai să mori din asta?

Andrew o privea mut, umilit de starea lui. A fost adus doctorul, care i-a recomandat liniștea de urgență. Concediul lui Andrew trecuse de ani. De fapt, el aproape uitase de concedii, iar Carie hotărîse că nu mai trece niciodată Oceanul. Dar cel mai tînăr dintre copii se pregătea acum să intre în Colegiu și Carie l-a convins pe Andrew să-l conducă în America, știind că dacă nu-l convinge să vadă că astae o datorie a lui, el n-ar fi plecat sub niciun motiv, mai ales după ce fața ajunsese din nou normală după cîteva zile de odihnă. Dar ea stăruia și exact patru zeci de ani după ce

Andrew își părăsise patria, se reînapoia, într-o ultimă vizită. Se hotărîse de mult la asta, nu cumva să-l apuce moartea departe de China. Boala lui, cît de ușoară a fost ea, l-a făcut să înțeleagă că are totuși un trup muritor. Acceptă să se ducă în America, dar numai pentru cîteva luni; nu voia să se despartă mult de China în care își petrecuse viața, unde își avea prietenii și unde, mai ales, își avea opera lui, lucrul cel mai scump. Plecă foarte hotărît, sînd în picioare pe coverta vasului, privind atent contururile cheiului din Shanghai, care se topeau ușor în zare.

- Am să mă întorc exact de azi în patru luni, spuse.

Își cumpărase deja biletul de întoarcere și-l prinsese cu un ac de siguranță în ceea ce numea el „colacul pentru holeră”, o bucăciță de flanelă pe care o purta pe piept zi și noapte.

Nu izbuteam să înțelegem din scrisorile sale cum găsea de data aceasta America. Uneori, ne dădea a înțelege că este o țară cu desăvîrșire nouă, care nu mai are nimic de-a-face cu țara cunoscută de el și de Carie și pe care aproape o jumătate de veac o numiseră „patrie”. Carie, citind frazele lui scurte ridica ochii din scrisoare spunîndu-ne:

- Andrew este omul care poate vorbi cel mai puțin din lume, dar niciodată n-a vorbit atît de puțin despre ceva așa cum face acum vorbind despre patrie. Parcă nici n-ar merita să fie văzută.

Cînd, după patru luni l-am întîlnit pe Andrew la Shanghai, arătînd excelent, am strigat toți deodată.

- Cum e America? Nu ne-a spus nimic.

- Nu îndrăzneam să încep, spuse el cu oarecare seriozitate. Apoi adăogă.

- Erau lucruri pe care nu îndrăznesc să le aștern pe hîrtie.

- Ce lucruri? întrebă repede Carie.

- Fel de fel de lucruri, răspunse.

Firimitură cu firimitură i-am smuls faptele cele mai izbitoare ale unei teribile Americi post-belice. Toată lumea era beată, repeta asta de nenumărate ori. Andrew nu era un antialcoolic

absolut, amintindu-și că Sf. Pavel sfătuisese pe Tomotei să bea puțin vin pentru durerile sale de stomac. Și spunea adesea, pe gânduri, că trebuie să aibă vreo semnificație faptul că toate rasele de pe pământ au câte un fel de băutură alcoolică. Dar Carie se împotriva din răspuț, când îl auzea spunând asta; ea avea motivele sale să nu poată suferi alcoolul. Pe de altă parte, nimic nu o scotea din fire mai mult decât citatele din Sf. Pavel. Ascultam solemn în timp ce Andrew ne povestea cum și cât se bea și se fumează în America - chiar de către femei.

- Femeile sînt și mai rău, spuse cu precauție, adăugînd după o scurtă pauză cu neîncredere: Nici nu știu cum aș putea vorbi despre femeile din America.

- Ce vrei să spui? întrebă Carie cu severitate.

El șovăi, pentru că rămăsese cel mai timid bărbat din lume în ceea ce privește femeile.

- Felul cum se îmbracă acum, continuă.

Așteptam cu toții să-și încheie fraza.

- Aproape că nu mai poartă rochie, șopti repede.

- Andrew! strigă Carie.

- Așa e, spuse. Pe unde am fost, femeile aveau rochiile deasupra genunchilor. Era îngrozitor.

- Nu-mi poți spune că surorile mele se îmbracă așa! exclamă Carie.

- Ele nu, e adevărat, admise Andrew și apoi repetă cu un fel de întunecată plăcere strivită din amintiri. Da, ori unde am fost, aveau rochiile deasupra genunchilor.

Îl priveam lung, amuțit.

- Picioarele lor erau îngrozitoare, spunea, amintindu-și. Mari și grase, lungi și slabe...

Carie nu mai putu să îndure.

- Nu era absolută nevoie să le privești, spuse cu severitate.

- N-aveam ce face, răspunse Andrew simplu. Întîlneam picioare pretutindeni.

Am tăcut cu toții, zdrobiți la gândul unei Americi ruinate. Tot Carie ne-a chemat la realitate. S-a ridicat scăpărătoare.

- Oricum, deocamdată sîntem cu toții laolaltă, sănătoși, spuse.

Dar ne lăasă impresia că se aflase la un deget de o mare primejdie.

Am auzit, în urmă, de la rude, crîmpeie despre vizita lui Andrew în America. Am înțeles că se exprima foarte liber, în orice mediu s-ar fi aflat. „Andrew s-a purtat parcă n-ar fi știut că nu se găsește într-o țară păgînă”, scria Christopher methodistul.

- Așa am și fost, spunea Andrew, sever, în paranteză citind scrisoarea.

Ridică ochii spre noi.

- Chrisnu predică cu destulă tărie, adăogă. L-am auzit; nu poți mîntul sufletele cu discursuri delicate.

„Andrew arată foarte bine”, scria sora sa Rebecca. „E tot atît de încăpăînat ca înainte”.

- Ce-ai făcut la Becky? îl întrebă Carie.

- Era cea mai fierbinte zi de vară și ea ținea morțiș să pun redingota ca să predic, mărturisi Andrew precaut.

Carie îl privi, mută. Fusese o lungă și aprigă discuție între ei asupra redingotei, înainte de a pleca în America, și ea îi îndesase redingota în geamantan. Dar după ce plecase, începînd să pună la loc hainele de iarnă, găsi redingota în dulap atîrnînd sub pardesiu. Carie a fost copleșită de desnădejde dar n-avea ce face.

- Are noroc că e în mijlocul Pacificului, altminteri m-aș duce cu haina în mînă pînă la el, declară, sclipindu-i ochii.

Andrew își lăasă privirile să lunece în lături.

- Nu ași fi purtat-o chiar dacă ași fi avut-o cu mine, continuă el. Am pus un costum alb, așa cum fac aici cînd e prea cald.

- Dar nimeni nu poartă haine albe în America! exclamă Carie.

- Asta înseamnă că eram singurul om cu bun simț din toată națiunea, răspunse Andrew.

Nu era nimic de făcut cu el. S-a întors după cele patru luni de odihnă simțindu-se mai puternic și mai tânăr ca niciodată. Planurile îi sticleau în ochi și se vedeau în pasul lui viguros. Avea aproape șaptezeci de ani și părea numai de cincizeci. Părul îi era cărunt, dar des, iar mustața și sprâncelele sale stufoase rămăseseră tot atât de roșcovane, ochii săi tot atât de albaștri. A stat acasă numai o singură zi și apoi a plecat voios cu Ma creștinul, urcându-se pe Marele Canal să-și inspecteze ariile și să discute pe îndelete tot ce s-a întâmplat după plecarea lui. Ma, deși avea douăzeci de ani mai puțin decât Andrew, părea mai bătrîn. În ultimii ani se îmbolnăvisese de o tuberculoză cronică pulmonară, care l-a ținut de atunci slab de i se vedeau oasele. Ochii săi ardeau mai mult și i se adînceau în orbite, iar părul lui negru părea mort și uscat. Avea mîinile de mort. Andrew îl îndopăcu lapte condensat și ouă crude și cu foarte multă rugăciune. În cele din urmă boala părea că se oprește pe loc, deși Andrew observa cu regularitate:

- Ma n-are să o mai ducă încă o iarnă.

Dar a trăit ani de zile după ce-a murit Andrew, deși a tușit mereu. Altceva decât hrana și carnea îl ținea în viață.

Privind înapoi deasupra întregii vieți a lui Andrew, s-ar putea spune că inspecția aceasta a fost momentul culminant al existenței sale. Era ceasul cînd toată munca vieții lui își arătase roadele; operă care se organizase îndeajuns ca să se poată menține și conduce singură. Andrew crezuse întotdeauna, împotriva politiciii celor mai mulți misionari, că creștinii chinezi ar trebui să aibă depline puteri de autoguvernare. Ei trebuiau liberați, spunea, de toate regulile și statutele misionarilor. Andrew mergea atât de departe, eretic cum era, încît spunea că formele de orînduire bisericească și dogmele feluritelor confesiuni occidentale nu se potriveau chinezilor, că ei trebuie să-și creeze forme și dogme potrivite sufletelor lor, ținînd seama și avînd mereu în minte taina Sfîntei Treimi.

Asemenea idei îl făceau iubit de către chinezi și urît de acei misionari care aveau structură autocratică. Și aproape toți misionarii sînt autocrați.

Toamna aceea, așa dar, a însemnat punctul cel mai înalt al vieții sale. Misiunea mersese bine cît timp lipsise și el își petrecea lungile și strălucitoare zile de toamnă din zori pînă noaptea, supraveghindu-și ariile. Știu că frumusețea peisajului îl lovi cu neobișnuită claritate, pentru că mult mai des ca înainte ne vorbea acum despre splendoarea secerișului pe cîmpurile de orez. Fusesse un an bun și în iarna aceea nu amenința foametea, iar încrederea aducea pretutindeni voie bună. Lui Andrew nu-i plăcea să predice în fața oamenilor flămînzi, nu cumva unii din ei să-l asculte în nădejdea unui pumn de orez decît a mîntuirii.

Și era o țară glorioasă. Yangtze, apă largă, aurie, o străbătea prin mijloc și se răspîndea în sute de canale și riuri, care hrăneau cele mai roditoare văi ale Chinei. Dincolo de văi erau colinele acoperite cu bambuși, unde vegheau de sute de ani templele îmbătrînite și preoți adormiți zîmbeau prietenește cînd Andrew le spunea că zeii lor sînt falși. I s-a părut că e de datoria lui să le spună asta întotdeauna, nu brutal, ci cu o ușoară nuanță de humor.

Arăta cu bastonul unul din vasele cu hrană așezate în fața unui zeu și remarcă blînd:

- Bănuiesc că are să mănînce astea cînd n-are să-l privească nimeni.

Preotul rînjea, sau clătina din cap, sau spunea liniștit:

- El vede și ia esența și nu se supără dacă noi, sărmani preoți, luăm substanța care a rămas și o mîncăm.

Atunci Andrew începea să-i vorbească despre adevăratul Dumnezeu și preotul îl asculta și murmură:

- Fiecare om își are zeul său și pentru fiecare zeul său este singurul adevărat, sînt destui zei pentru noi toți.

Dar o asemenea toleranță nu se potrivea cu Andrew. Lui

îi plăcea să citeze acel proverb chinez care spune că la gura iadului stau preoții ca ciorchinii.

Prin văi și peste munți trec drumurile vechi, pietruite, scobite de roțile carelor și bătătorite de pasul scurt al caravelor de căfri. Lui Andrew i-au plăcut întotdeauna micii căfri cenușii, de China; de fapt, el a iubit toate animalele, dar îndeosebi caii și căfrii, iar acasă, pisicile. Îi plăcea să vadă o pisică alături de cămin. Când era bătrîn sta ceasuri întregi cu pisica întinsă pe genunchi, mîngîind-o. Și cînd era mai tînăr, își întîrzia adesea plecările - pe care le aștepta cu atîta nerăbdare - ca să certe pe vreun vizitîu că spinarea căfriului e rănită din pricina poverilor. El știa - o mărturisisea - că în planul lui Dumnezeu nu se găsea loc pentru animale în Ceruri și de aceea omul trebuie să aibă mare grijă de ele pe pămînt, ca să le facă măcar aici o viață confortabilă, căci altă viață nu le mai aștepta.

Oriunde se ducea, era bine primit și iubit. Era un lucru interesant să călătorești cu el, să vezi cît de cunoscut și iubit este sute de leghe în șir. „Bătrînul învățător s-a întors!” își strigau oamenii din poartă în poartă. „Bătrîne învățător! Bătrîne învățător!” îl strigau oamenii și copiii de pe stradă umblînd după el, spre marea plăcere a lui Andrew, urmîndu-l în capele și îngrămădindu-se în băncile din față, îndurînd cu răbdare lungile lui predici pînă cînd puteau intona un imn, care le plăcea întotdeauna și puteau cere un tablou biblic. Cercetau cu foarte multă atenție și plăcere chipul lui Hristos. Odată, în mijlocul predicii, un copilăș chinez se ridică cu un asemenea chip în mînă și întrerupse pe Andrew.

- Dar Isus acesta pare un chinez, cu deosebire că are nasul prea mare. Nasul lui e ca nasul tău, dar pielea lui e ca a mea!

Și Andrew, care n-ar fi tolerat nimic de felul acesta din partea copiilor săi, zîmbi și-l lămuri că, într-adevăr, Isus Hristos n-a fost un alb - și după aceea își continuă predica. Avea o nesfîrșită răbdare cu oamenii din popor de care se simțea legat.

Oriunde mergea, în toamna aceea, i se păreau bisericile

deosebit de înfloritoare. Membrii nu mai erau recrutați exclusiv din clasele cele mai sărace. Erau negustori bogați de mătase și ceai, proprietari de restaurante și prăvălii, care dădeau bucuroși bani pentru întreținerea bisericii. Cît vedea cu ochii, toate mergeau ca pe roate. Slujbele se țineau regulat și bisericile erau tixite. Școlile, de asemenea, mergeau bine. Trecuseră timpurile cînd misionarii trebuiau să mituiască oamenii ca să-și trimită copiii la școlile creștine, dîndu-le totul gratuit, dîndu-le chiar hrană și haine. Se plăteau și taxe acum, cînd educația occidentală era la modă și chiar școlile guvernamentale erau reorganizate; bătrînii clasici fuseseră înlocuiți cu științe și matematici, și îndeosebi cu limba engleză. Toată lumea voia să învețe engleza. Dacă un băiat știa englezește putea căpăta un post la Standard Oil Company sau la Compania de tutun, sau putea chiar să obțină o bursă din fondul „Datoriile Boxerilor” și să plece, astfel, să studieze în America. Copiii de la sate cărora le plăceau cartea începuseră să viseze America întocmai cum părinții lor visau să-și treacă examenele administrației imperiale și să devină mandarini.

Nu că Andrew ar fi încurajat pe vreun băiat să se ducă în America. Asta înseamnă ruina lui, spunea adesea. America, plină de automobile și cu oameni care nu se mai duc la biserică nu mai e ce era odată. Văzuse undeva statistica morților din accidente de automobile în Statele Unite și niciodată nu le-a uitat de atunci. Îi plăcea să le citeze cu solemnitate cînd se vorbea despre progres și automobile.

-Treizeci de mii de oameni pe an, și majoritatea lor în iad! Căci, fără îndoială, numai asemenea oameni conduc nebunește!

Odată, un copil obraznic observă:

- Cu afit mai bine, pentru că atunci rămîn mai puține suflete de mîntuit!

La care el răspunse sever:

- N-aș vrea să văd nici măcar pe un baptist ducîndu-se în Iad cu automobilul.

Se gîndea, firește, la misionarul cu un singur ochi.

China era patria inimii sale. Renunțase să se mai gîndească la alte țări, știind că aici își va trăi viața și aici va muri. În toamna aceea călătorea pe drumuri, se oprea în tîrguri și orașe. Buna primire a oamenilor îi încălzea sufletul. Ei făcuseră un fel de sărbătoare de gală din această călătorie circulară a sa, bucurîndu-se că s-a reîntors sănătos. Împlinise 69 de ani, ceea ce făcea 70 de ani după socoteala chinezilor - care dau copilului un an la naștere - și ei îi pregăteau banchete, îi ofereau suluri de mătase aurită acoperite cu cuvinte de laudă și învăluite în prapure de satin roșu cusute cu litere de catifea neagră, și, în cele din urmă, insignele înaltelor funcții onorifice, o imensă panoplie de mătase roșie înălțată pe un par. Era foarte încurcat și mulțumit, totodată. S-a întors acasă triumfător cu toate aceste daruri. Carie nu prea știa ce să facă, în căsuța aceea a lor, cu atîta mătase magnifică. În cele din urmă le-a pus pe toate într-o ladă în pod. Nu era loc pentru onoruri și glorie în casa aceea în care domnise jertfa de sine. Mai tîrziu, lada a căzut în mîna soldaților revoluționari, care și-au împărțit mătasea între ei, sfîșiind-o cu ghiarele lor murdare și mîrîind unul la altul, gata de ceartă. Andrew a fost încîntat că a scăpat de ea, iar Carie se afla în mormînt atunci. Era, de fapt, singura dintre noi care se afla într-adevăr în siguranță.

Andrew s-a întors acasă după trei luni, senin și fericit. Fusese întotdeauna fericit în viață. Rarele sale melancolii le trata prin muncă și avea întotdeauna de lucru. Ani de-a-rîndul trăise numai cu planul său mereu lărgit și la răstimpuri sufletul îi era răcorit de extaz aflînd că un alt suflet a găsit izvorul vieții și al rațiunii, care se afla, firește, în Dumnezeu.

Nu e chip să explici extazul acela al lui Andrew. Singurul lucru pe care l-am văzut asemănător este extazul unui părinte privindu-și pentru întîia oară copilul. Era o trandrețe paternă în Andrew pentru orice suflet care venea la el să se boteze. Avea o privire, o bucurie în fața lui cînd ridica mîna să binecuvînteze sufletul noului născut - pe care copiii cărnii sale nu au întîlnit-o niciodată cînd îi privea pe ei. Copiii adevărați ai lui Andrew nu

erau cei ai singelui, ci acei ai spiritului și se simțea legat mistic de fiecare suflet pe care-l pregătise pentru mîntuire. Prin asemenea extaze renăștea și se reînoia el.

Dar nici noi nu-l mai văzuserăm atît de exaltat ca în toamna aceea. Nu-i trecea prin minte că îmbătrînește sau că poate ajunge vreodată bătrîn. Nu s-a privit niciodată în oglindă să-și vadă fața; Mrs. Pettibrew pusese capăt acestei cochetării cu mult timp în urmă. Părul îi încărînșise tîrziu și nu era încă alb; fața îi rămăsese tot atît de rumenă și ochii tot atît de albaștri. Clocotea de tinerețe, zvîrlindu-și glumele lui uscate, răsînd cu risul lui tăcut, pentru că era fericit. Fericirea se măsura prin izbînda misiunii sale, prin dorința sufletelor de a se mîntui - altminteri, de ce ar fi dorit să devină membri ai Bisericii? - iar munca lui rodea și sute de suflete doreau să se mîntuiască.

- La ce te gîndești? l-am întrebat într- duminică dimineața la breakfast, cînd își așezase ceașca și părea că ascultă ceva, cu ochii aprinși, cu toată fața luminată.

- Mi-a venit deodată în gînd astăzi, în mii de case, tineri și bătrîni, care pînă ieri adoraseră idolii, se pregătesc să adore pe Dumnezeu și în sute de bisericii și capele vin să se roage și să asculte.

Era punctul cel mai înalt al vieții sale.

X

Puțin înainte de asta venise la stațiunea din care Andrew își făcuse căminul lui permanent un misionar mai tînăr, apoi încă alți doi. De fapt, după ce atîția ani dorise să fie singur pe cîmpul lui de lucru, Andrew hotărîse că nu ar fi rău să aibă un tînăr sau doi lîngă el. Îi plăceau tinerii și cu aceștia trei a avut întotdeauna un fel curios de a se purta, jumătate părintește, jumătate în glumă, neluîndu-i prea în serios și necăjîndu-i uneori cu greșelile lor de limbă chineză. Odată, de pildă, unul din ei, socotînd că poate folosi o zi de săbătoare pîgînească pentru gloria lui Dumnezeu, a vi-

rît-o în predica sa. Era ziua de naștere a zeului Floare, sau Hwa Shen, cum numea poporul pe zeu, și tînărul misionar predică elocvent împotriva zeului, îndemnînd poporul să nu se mai închine lui. Dar intonă greșit cele două silabe și le transformă deci, inconștient în altele două, însemnînd mazăre. Oamenii îl ascultau cu o solemnă uluire, neînțelegînd de ce americanul acesta devenea atît de nervos cerîndu-le să nu se închine la mazăre - la care ei nu se închinaseră niciodată - iar Andrew se desfăta cu rîsul lui tăcut. Era un lucru prea amuzant ca să nu-l povestească, ba poate că l-a povestit ceva cam de prea multe ori. Și nu era o glumă ușor de suportat pentru un tînăr și mîndru misionar. Apoi mai erau și altele. Andrew știa foarte multe lucruri și era un erudit recunoscut în limba chineză; își petrecuse doar aproape întreaga sa viața în China. Era oarecum crud să rîzi de un tînăr, dar Andrew nu se gîdea la asta.

Și apoi era încăpățînarea lui. Fusese obișnuit, atîția ani, să-și facă întotdeauna pe plac. Cînd cei trei tineri au votat împotriva lui la adunarea solemnă a stațiunii misionare, formată din patru bărbați cu drept de vot și patru femei fără drept de vot - Andrew a zîmbit. Cum, tinerii aceștia care au încă la colțul buzelor cașul seminarului, vor să-l învețe pe el ce să facă?

Ei i-au amintit regulamentul misiunii privitor la majoritatea voturilor - dar Andrew plesni din buze, rîse tăcut și continuă să facă ce-i plăcea.

De fapt, Carie a fost cea care a luptat pentru el. Carie, cu inteligența ei franceză, care înțelesese că chiar și profeții complotează unul împotriva altuia. Spunea adesea, tulburată:

- Au să te arunce pe drumuri într-una din zilele acestea, Andrew, să vezi dacă n-o să facă așa!

- Oh! pfiu! nu pot face nimic! răspundea el absent, cu mintea la planurile lui.

El nu știa de cîte ori îl apăraseră Carie în absența lui și cum îi stăpînise cu ascuțimea limbii sale. Căci există fără îndoială o dușmănie între bătrîni și tineri.

Cînd s-a întors acasă Andrew triumfător, în plinătatea tăriei și a succesului său, ei au venit într-o bună zi și i-au spus că s-a făcut un nou regulament al misiunii, în timp ce lipsise el.

- Ce fel de regulament? a întrebat Andrew.

Știa că misiunea făcea mereu regulamente. Un om ar fi fost toată viața ocupat numai silindu-se să se țină la curent cu ele.

- A fost votată o nouă lege a scoaterii la pensie, spuse cel mai bătrîn dintre cei trei.

Fusese odată funcționar într-un magazin și Dumnezeu îl chemase de acolo și-l trimise în China să mîntuiască sufletele. Dar niciodată nu depășise sentimentele sale de inferioritate față de regulamente. Regulamentele veneau de sus. Continuă cu solemnitate:

- Legea este că misionarii ies la pensie la vîrsta de 70 de ani.

Așteptau ca să înțeleagă Andrew; așteptau, acești tineri și drepți preoți în fața unui bătrîn fiu al lui Dumnezeu, care crescuse aspru în muncă grea, în călătorii înfricoșătoare, trăind departe de orașe. Andrew nu era o figură de salon, cu toată distincția pe care o avea; cu toată seninătatea sa savantă și ținuta sa îngrijită. Niciodată nu-și bătuse capul cu lucrurile mărunte. Nimeni nu l-a văzut, bunăoară, ridicînd batista unei femei sau sculîndu-se de pe scaun ca să-i ofere locul. Iar ceea ce oamenii numeau tact, el disprețuia cumplit socotîndu-l subterfugiu și slăbiciune. I-a privit, deci, pe fiecare, pe rînd. Flăcăi necopți - asta erau!

- Pfiu! exclamă tare.

Tocmai băgase de seamă că, de fapt, avea 70 de ani. Deveni foarte calm, chiar blînd. Ce puteau înțelege tinerii aceștia? Erau atît de tineri. Cum, sînt atîtea lucruri pe care el de abia acum începe să le înțeleagă și de abia acum e în stare să le îndeplinească! China este o țară în care bătrînețea aduce influență și beneficiu. Oamenii îl respectă pentru că e bătrîn, adică pentru că este mai bătrîn ca alții.

Dar Carie a fost aceea care a luptat, Carie cu limba ei ascuțită și repede, cu simțul său fierbinte al dreptății și temperamentul ei înflăcărat. Stătuse nevăzută în odaia învecinată. Tinerii se temeau de ea și-i spusese lui Andrew la ușă, că vor să-l vadă singur.

- N-am avut încredere în ei din clipa când i-am auzit spunînd asta, exclamă ea, povestindu-ne.

Se ridicase, trîntind în grabă enorma ei cutie cu ace și gheme. Zile după aceea am găsit pretutindeni nasturi și jurubițe pe sub mobile. Aleargă în cealaltă odaie cu ochii de jăratec, cu părul electric. Stiam cum trebuie să fi fost. Nu o văzusem oare pe Carie în luptă?

- Ce spunei? strigă.

Nu-și controla tonul în asemenea împrejurări.

- Să ieșiți afară din casa mea! Nu e nici unul din voi vrednic să-i poarte ghetele lui vechi! Voi iubitori de confort și de lene... El muncește mai vîrtos decît oricare dintre voi! Si are 70 de ani, nu? Afară cu voi!

Și afară au și fost. Așta ne-a mărturisit că le-a spus; „și altele multe pe deasupra”, adăugă Andrew uscat. Nu-i prea plăceau bătăliile lui Carie pentru el; după toate celelalte, e o femeie: „Pot să am grijă de mine, singur” îi spunea cu blîndețe, dar ferm.

- Crezi că poți, dar nu poți, îi replica. Te-au doborît.

- Nu m-au doborît! răspunse.

Conversațiile lor erau adesea alcătuite aproape în întregime din contradicții.

- Ba da, spuse ea.

El se ridică brusc și ieși din odaie.

- Andrew nu are habar de ce sînt oamenii în realitate, spuse cînd se închise ușa. El plutește atît de sus cu planurile lui grandioase, încît nici nu știe că se află în lume. Și se împlăcă că a fi creștin nu înseamnă întotdeauna a fi desăvîrșit.

Carie era oarecum pesimistă în tot ceea ce privea firea

omenească. Dar e adevărat că Andrew era nevionat și orb. Andrew spunea că n-are să-și bată capul cu regulamentul pensionării. Nimeni nu-l putea scoate la pensie, decît singur Dumnezeu cînd îl va chema, la moarte.

- Îți pot suprima salariul și te pot goni afară din casa asta, îi spuse Carie.

- N-au s-o facă, răspunse el liniștit și adăugă: Iar dacă o fac, se vor găsi destui chinezi ca să ne dea adăpost și hrană.

Și într-adevăr, chinezii l-au salvat. Cînd au auzit de noul regulament, a urmat o consternare cum n-a fost alta. Bătrînul Învățător! Pentru că era bătrîn! Dar în China bătrînii sînt onorați și sînt lăsați să-și spună cuvîntul, iar nu îndepărtați din pricina vîrstei lor, care le dă demnitate și semnificație. În fond ce vor acești tineri americani? Ei erau obișnuiți cu Bătrînul Învățător și el îi înțelegea și nu vroiau pe altul ca superior. Delegații de chinezi curtenitori dar hotărîți au apărut și au prezentat documente semnate de liste lungi de nume. În cele din urmă Andrew a rămas nepensionat și mai triumfător ca întotdeauna.

Privind înapoi, pot înțelege de ce acestor preoți tineri nu le plăcea prea mult o asemenea zarvă în jurul unui bătrîn ale cărui metode de lucru nu se mai potriveau cu ale lor. Nu era deloc plăcut să auzi că ei nu sînt iubiți și nici primiți atît de bine ca el. Dar nu-și dădeau seama cîți ani îi trebuiseră lui ca să cucerească dragostea aceasta, cîtă persecuție îndurase, cîți bolnavi nu vizitase, cîți muribunzi nu veghease și cît de des nu ajutase un suflet care se zbătea în luptă. Nimeni dintre noi nu știam cît de des făcuse lucrurile acestea, pentru că nu se spusese niciodată. Făceau parte, pur și simplu, din lucrul lui. Foarte mulți chinezi îl iubeau pentru că Andrew nu cunoștea culoarea de rasă în ceea ce priveau sufletele și pentru că lua adesea partea omului galben împotriva albului. Lua partea convertitului singuratec, a predicatorului indigen prost plătit, împotriva preotului arogant, a misionarului cu aere de superioritate.

Dar tinerii aceștia erau sinceri. Ei credeau că Andrew era

un obstacol în activitatea lor, în dezvoltarea sănătoasă a bisericii. El primea membri în biserică fără pregătirea și examinarea adecvată, spuneau vizitându-l din nou și muștrându-l neconținut.

- Primesc, prin autoritatea pe care mi-a dat-o singur Dumnezeu, orice suflet care mărturisește că se pocăiește și acceptă pe Isus Hristos drept Mîntuitorul său, le răspunse el cu privirea sa în altă parte.

Dar nu era destul, răspundeau ei. De aceea se găsesc ipocriși chiar printre conducători. Predicatorii indigeni nu sînt cu toții sinceri; poate cea mai mare parte din ei, din cauza prea marelui toleranțe a lui Andrew, sînt vinovați de multe lucruri; corupție, taxe, deturnarea de fonduri, concubinaj în taină.

S-au așezat cei trei tineri prea dreți în fața lui Andrew și a lui Carie, și și-au expus motivele de acuzare. Pentru că, de data aceasta, Andrew și Carie i-au lăsat să intre. Andrew începu să se înspăimînte. Tinerii preoți stăteau în fața acestor doi bătrîni cu părul alb, căci părul lui Andrew albise parcă într-o săptămînă, iar Carie avea de mulți ani părul ca zăpada. Tinerii aveau tot felul de fapte și cifre, iar Andrew nu se pricepuse niciodată la cifre. El știa în linii mari cîte suflete salvase, cîte școli și biserici avea și cîți bani putea cheltui. Dar tinerii aceștia știau tot despre cîmpul lui. Îl străbătuseră în lung și în lat cît timp fusese Andrew în America, cercetînd, punînd întrebări, luînd note. Avuseseră iscoade în fiecare oraș și ele căutau pe dușmanii bisericii și se interesau de viața personală a celor în care Andrew avea nețărmurită încrederea. Cînd învinovățiră însă pe Ma, cel mai de aproape prieten, Andrew se ridică de pe scaun tremurînd.

- Acum știu că sînteți... că sînteți cu desăvîrșire greșiți, bîlbîi el. Am mai multă încredere în Ma decît în voi, mai multă încredere chiar decît în mine.

Ei zîmbiră.

- Poate că asta a fost greșeala d-voastră cea mai mare; prea v-ați încrezut în oricine.

Tînărul mic și slab vorbi.

- Nu puteți să vă încredeți în chinezi.

Andrew învie cu un urlet. De puține ori în viața lui își pierduse blîndețea și glasul lui a răsunat ca o mare goarnă.

- Dacă credeți așa, de ce-ați venit să-i mîntuiți?! strigă. Cum puteți mîntui sufletele pe care le disprețuiți? Rușine de acel urmaș al lui Isus Hristos care disprețuiește vreun om, oricît ar fi el de păcătos!

Era în picioare, strigînd. Carie sta alături, de data aceasta tăcută, pentru că nu mai avea nevoie de ea. Andrew se așeză brusc; momentele acestea ale lui erau scurte și teribile. Tăcu o clipă, apoi reîncepu, mai liniștit.

- Trebuie să crezi în cei în mijlocul cărora ai fost trimis. Nu poți cîștiga un suflet decît prin credință și răbdătoare înțelegere. Mai de grabă accept cîteva suflete nesincere decît să refuz pe unul curat. Dumnezeu le va deosebi. El care trimite ploaia și asupra celor drepti ca și asupra celor nedrepti.

Dar erau faptele, cifrele; erau probe. Într-adevăr, au arătat cîteva probe absolute.

Zile întregi, săptămîni, luni, a continuat lenta surpare a muncii lui, devalorizarea operei pe care o ridicase cu atîta trudă. Andrew refuză cu încăpăținare să creadă, dar începu să se simtă comprimat. Îscuta neconținut cu Carie.

- Ceva din cele ce afirmau ei s-ar putea să fie adevărate, spunea Carie - e mai bine să recunoști ceea ce e adevărat și să încerci să corectezi ceea ce e rău.

Dar el nu voia să recunoască nimic. Argumentele ei îl întăreau tot mai mult în opoziție, și în opoziție energiile lui se înzeceau. Își păstră metoda ca și mai înainte, primind noi membri, refuzînd să concedieze pe vreunul - nici pe Lin, pe care cei trei tineri îl acuzau că fumează opium, nici pe Chang, despre care spuneau că stăpînește o mare ceinărie cu fete cîntărețe, în curtea bisericii. Cerea să i se arate mai multe probe înainte de a da afară un om. Și apoi, mai era Ma, care nega stăruitor orice lucru. Andrew crezuse întotdeauna în Ma.

Ce s-ar fi întâmplat dacă ar fi trăit Carie, nu știu. Ea rămânea întotdeauna lângă el, apărându-l în public și, în intimitate îndemnându-l să ia hotărâri, să fie energic, să se apere, aprobându-l și criticându-l totodată.

Dar Carie a murit în toamna următoare. Andrew știa că nu se simte bine, dar ea nu se simțise bine de mulți ani și Andrew nu aflase atunci aproape nimic, pentru că voința ei era colosală, iar trupul ei prea neînsemnat. Carie nu avea grijă de sine și nu se aștepta să aibă alții grijă de ea. Andrew avea părerea sa că femeile sînt, într-un fel sau altul, permanent bolnave, și asta părea că se verifică în climatul chinez. Pe de altă parte, Carie nu voise niciodată să-l vadă aproape de ea cînd era bolnavă. Îmbolnăvirea ei aducea cu sine o sumă de inconveniente, dar Andrew nu știa ce ar fi putut să facă și, oricum, mai erau două fete în casă. Carie stătuse în pat destul de multă vreme, dar el fusese atît de ocupat cu munca lui, atît de necăjit, încît a văzut tîrziu că e bolnavă, că este chiar foarte bolnavă.

Îndată ce necazul cu tinerii misionari își pierduse importanța, Carie l-a implorat să-și continue activitatea, dar el simți că e de datoria lui să nu plece de acasă înainte de examenul medical. După ce doctorul și-a făcut raportul, nu se mai punea problema plecării. Carie era bolnavă de moarte.

Cînd a aflat Andrew că, în afară de o minune dumnezeiască, viața lui Carie se apropie de sfîrșit, primul lui gînd a fost la sufletul ei. De data aceasta el n-a cerut minuni și nici nu le-a așteptat. Era neliniștit și nerăbdător cu privire la sufletul ei. Simțea că trebuie să-i vorbească.

- Niciodată n-am fost absolut sigur de sufletul mamei tale, i-a spus într-o dimineată, unei fete a lui.

Fata lui Carie i-a răspuns, cu o nuanță de asprime în glas:

- Sufletul ei o duce bine!

Andrew nu răspunse. Se urcă în odaia lui Carie. Dar îndată ce încercă să-i vorbească, ea își pierdu răbdarea și-l repezi așa cum nu mai fusese în stare s-o facă de mult timp.

- Du-te și vezi-ți de mîntuirea păgînilor tăi, îi spuse, și ochii i se aprinseră o clipă.

Astfel că renunță să se mai îngrijească de sufelt și Carie muri așa cum fusese.

Cînd afîrșitul era foarte aproape, infirmiera pe care o aduseseră de la Shanghai, alergă în biroul lui unde lucra la revizuirea tălmăcirii Noului Testament. Printr-o ciudată coincidență, el lucra tocmai la scena răsturnării și solemnitatea morții îl copleșise.

- Se sfîrșește! strigă infirmiera.

Andrew se ridică și o urmă sus, pe scări. Nu se putea grăbi; îi era frică. Să moară Carie! Aducea moartea prea aproape. Stătuse la căpățîiul multor muribunzi - și cîțiva dintre copiii lui muriseră - dar niciodată nu i se păruse moartea atît de aproape de el ca acum.

Intră în camera pe care ațîcea ani o împărțiseră împreună, Carie și cu el; acum zăcea singură în marele pat pentru două persoane.

Își pierduse cunoștința; Andrew aproape că s-a bucurat de asta, pentru că nu prea știa ce să-i spună. Straniu, nu-i trecea nimic prin mînte ce ar fi putut să-i spună. Așa că a rămas grav la capătul patului, așteptînd. Odaia era plină de o înspăimîntată solemnitate cînd ea își trase răsufierea, o ținu în piept și o risipi cu un suspin adînc, pentru totdeauna. În tăcerea aceea care nu mai lua sfîrșit, Andrew se întoarse și coborî scările, se duse în biroul său și închise ușa.

N-a mai vorbit de atunci de ea și niciunul dintre noi nu l-am văzut plîngînd. Dacă a fost sau nu văduvit, niciunul dintre noi nu știe. N-a luat parte la pregătirile din urmă și cînd l-am chemat la înmormîntare s-a îmbrăcat cu grijă și a venit cu noi. A stat fără lacrimi lîngă mormîntul ei, iar fața îi era liniștită și gravă, ochii pecetluiți cu gravitate. Dar n-a spus nimic. După ce totul s-a sfîrșit s-a înapoiat în biroul lui și a închis ușa. Fata lui Carie, neliniștită de purtarea aceasta, a trecut prin fața ferestrei, să vadă dacă nu

cumva se tînguie înăuntru singur. Dar el lucra concentrat pe paginile Noului Testament, cu pensula lui chinezească în mînă, pictînd caracterele unul cîte unul în lungul paginii. Fetei îi era peste puţină să intre în birou, şi atunci s-a dus sus, în dormitor - acum, dormitorul lui singur - să-l aranjeze. Pe pat era întins fracul. Îl luase din dulap, meditănd dacă îl va îmbrăca pentru înmormîntarea lui Carie. Dar nu l-a pus, şi a rămas acolo pe pat. Fata lui l-a luat şi l-a atîrnat din nou în dulap.

Nu a mai pomenit de atunci numele lui Carie, cît timp a trăit, afară de cazul cînd era întrebă direct. Nimeni nu poate spune dacă a suferit cu adevărat. Nu i-a vizitat niciodată mormîntul. Dar ceva se rupsesse în el, izvorul şi tăria încăpăţînării lui. Nu mai era nimeni în casă care să-l contrazică, să-l laude, să-l mustre şi să-l certe, descătuşînd în el energii. Casa era foarte liniştită cu o singură fată, căci cealaltă se căsătorise şi plecase să trăiască în susul fluviului. Viepuise întotdeauna cu un program precis şi nu-i trecuse vreodată prin minte că ar putea să fie schimbat; dar uneori voia să-l schimbe şi nu putea. Carie protestase întotdeauna împotriva programurilor rigide; ei îi plăcea schimbarea şi îi plăcea ca zilele să se deosebească între ele. Împotrivindu-se volatilităţii ei, lui Andrew îi părea important şi preţios programul şi singura cale de a realiza ceva. Acum, însă, i se părea mai puţin preţios, cînd nu mai era nimeni care să i-l turbure.

Spre marea lui uimire, cei trei tineri drepi au venit din nou la el, iar Carie nu se putea ridica din mormînt să lupte pentru el. În casa liniştită, Andrew le-a ascultat certitudinea şi pentru înţia oară în viaţa lui a început să i se strecoare în suflet îndoiala. Poate aveau dreptate, poate tot ce făcuse el nu avea nici o valoare. Îşi duse mîna la frunte, cu vechiul lui gest de uluire şi Carie nu mai era acolo să strige: „Nici unul dintre voi nu e vrednic să-i lege măcar şireturile la gheţe!”. Şi ei aveau acum dovezi pentru tot ce afirmau - chitanţele pentru opium ştampilate cu ştampila bisericii, mărturisiri semnate, afirmaţii întărite cu jurămint. Toate se cutremurau şi se mişcau în jurul lui. Carie era moartă, iar fiica ei

era o biată fată copleșită de propria sa singurătate. Nu era nimeni care să-l călăuzească cerîndu-i să facă ceva pe care el nu voia să-l facă; făcîndu-l astfel să creadă din nou în el. În această clipă de neîncredere și amețală, tinerii drepti i-au pus ceva înainte să semneze. Un fel de făgăduință că le cedează cîmpul lui, astfel ca pentru onoarea bisericii ei să poată purifica misiunea. Fără să știe ce face, a semnat hîrtia și a renunțat la opera lui întreagă.

Toată iarna aceea a stat acasă, într-o desnădejduită torpoare. Îmbătrînise - izbutiseră să-l convingă, de data aceasta. Încărunți mai mult și, dacă se poate spune, deveni și mai slab decît era. Lucra cîte puțin în fiecare zi la traducere, iar cînd vremea era destul de frumoasă se ducea într-o capelă de stradă să predice. Dar cînd se mai lăsase Andrew pînă atunci influențat de vremea rea sau bună? Izvorul lăuntric seca. Chiar cînd cîțiva dintre cei mai credincioși convertiți ai săi au venit să-l roage să nu-i părăsească, Andrew a dat din cap desnădăjduit: „Am semnat ceva”, spuse suspinînd adînc. Nici odată n-a știut prea bine ce hîrtie a semnat, dar știa că i se luase totul. Iar Ma, care l-ar fi putut ajuta, zăcea în iarna aceea doborît de un nou atac de tuberculoză.

Apoi veni primăvara. Carie spusese fetelor sale: „Băgați bine de seamă primăvara. Pe la 1 aprilie, Andrew devine nervos; nu e nimic dacă are 80 de ani, el tot are să vrea să pomească la țară și să predice”. Cînd îmboboceau sălciile la începutul lui aprilie și piersicii înfloreau și grîul era verde și fermierii erau în toiul muncii cîmpului, Andrew într-o bună zi își ridică fruntea. Miroși văzduhul proaspăt. Și deodată lăsă din mîină pensula și ieși din birou căutînd pe una dintre fetele sale, cea mai tînăra, care rămăsese acum femeia casei lui.

- Pregătește-mi lucrurile, îi porunci.

- Mi-a venit ceva deodată, spunea, cîțiva ani după aceea.

Am înțeles că fusesem un prost.

În cîteva ceasuri se afla călare pe calul său alb, pornit pe drumurile pietruite atît de cunoscute, pe cărările netezi care urcau spre munte. Și cu fiecare kilometru îi creștea tăria. „Am înțeles că

mă aflasem în păcatul deznădejdiei. Am desălecat și intrînd într-un boschet de bambus, unde eram ferit mi-am legat calul, am îngenunchiat și m-am rugat la Dumnezeu să-mi ierte păcatul deznădejdiei. Și Dumnezeu m-a auzit și m-a descătușat și de atunci nu a mai îngăduit să-l pierd vreodată”.

Cînd a ajuns în primul sat în care avea o biserică, era foarte mîniat pe cei trei tineri drepi și oboseala îi trecuse.

Dar surprizele erau neplăcute. Descoperi, umblînd dintr-un sat într-altul, că tinerii munciseră foarte mult. Totul fusese organizat din nou. Predicatorii chinezi pe care îi educase și în care se încrezuse Andrew erau, în cea mai mare parte, plecați, - „concediați”, repeta el de nenumărate ori, „fără cea mai mică dovadă reală și întemeindu-se numai pe zvonuri. Zvonuri! Hristos a fost răstignit pe temeiul unui zvon și a fost răstignit chiar de acei care se chemau pe sine drepi”.

O ură clocotind de furie îl cuprinsese înaintînd în cîmpul lui ruinat. Găsi unele din bisericile sale închise, cu ușile sigilate, iar școlile desființate. Cînd s-a întors acasă s-a dus la tineri ca să ceară o explicație. „Am găsit atîta corupție, spuseră ei, înît singurul mijloc era să închidem totul, să risipim membrii și să așteptăm să începem din nou”.

Și membrii, într-adevăr, fuseseră risipiți, glasuri noi, necunoscute, predica acum și cîțiva străini stăteau și-i ascultau pe jumătate neatenți. Totul se dusese, opera întregii sale vieți fusese năruită.

Dar mînia era pentru el o tărie și un balsam. S-a adunat din nou pe sine. Va începe din nou. Dumnezeu îi va da viață. Își va căuta vechii săi convertiți și va clădi cu ei noi biserici. Nu biserici presbiteriane, nu organizații supuse dominației și regulamentelor oamenilor albi, ci biserici autohtone, independente, folosindu-se numai de banii lor, susținîndu-se și conducîndu-se pe sine. Începu să facă planuri și cu planurile pieri deznădejdea. După cîtva timp uită și mînia și din nou se simți fericit.

Așa începu căutarea sufletelor pe care le salvase și le

pierduse și acum le căuta din nou. Umblă prin orașe și sate toată primăvara și vara aceea. Ma se însănotoșise încăodată și cei doi bărbați căutau împreună. Au fost suflete pe care nu le-a mai găsit niciodată. Dispăruseră în timpul purificării. Pe alții i-au găsit reînforși la vechii lor zei, iar pe alții i-au găsit șovăitori, neștiind ce să facă și de aceea s-au bucurat întâlnind din nou pe „Bătrînul Învățător”, fericiți că se pot alătura din nou lui. Și au fost alții - destul ca să-l poată liniști și mîngia - care rămăseseră credincioși, rugîndu-se lui Dumnezeu în casele lor după ce ușile bisericilor fuseseră sigilate. Acestea erau nucleele bisericii noi pe care avea s-o zidească Andrew, biserica independentă de prostiile sectante și de slăbiciunile oamenilor. Aceștia erau bărbații care priveau pe Dumnezeu în față. Se întâlneau împreună în locurile cele mai sărace, într-o cameră cu podea de lut, într-un han de țară. Dar Andrew le insuflă pasiunea aprinsă a independenței. Și era foarte fericit.

Cei trei tineri au aflat ce făcea Andrew. Aveau iscoadele lor care le aduceau știri. Andrew, spuneau ei, împărțea biserica. Provoca disensiuni. O biserică indigenă independentă! Era o erezie.

Cînd a sosit acasă, ei îl așteptau laolaltă și i-au pus în față hîrtia pe care o semnase. Dar de data aceasta Andrew era tare. S-a mulțumit să spună „pfui!”, și refuză chiar să privească hîrtia.

- Am semnat-o sub presiune, declară. Nu e nici măcar legal. Am să jur în fața consulului, dacă voiți.

Era iarăși liber, liber de orice legătură. Dar el era bătrîn și ceilalți erau tineri. Erau multe necazuri pe care i le puteau face, deși el le uită îmbătat de excelența lui dispoziție. Opera lui Dumnezeu trebuia continuată. Dumnezeu va triumfa. Dar deocamdată el își extenua trupul cu aceeași urgie ca și în tinerețe. Pocnea din buze ori de cîte ori fiica lui îi atrăgea luarea aminte. Iar tinerii erau gata să folosească împotriva lui presiunea autorității misiunii. Putea fi concediat, trimis în America fără să se mai poată întoarce, scos la pensie. Fata lui începu să se sperie.

Carie își lăsase sîngele în fiecare dintre copiii ei. Niciunul nu era asemenea ei, dar toți erau luptători și nu se temeau de nici un om. Și sîngele ei clocotea acum în dorința de a lupta pentru Andrew. El trebuia salvat și făcut fericit. Nu trebuia să se mai simtă încă o dată bătrîn, lăsat la o parte și nefolositor. Trebuia să se găsească neconținut de lucru pentru el, vreo muncă de făcut pentru Dumnezeu, căci altceva nu socotea vrednic să muncească.

Căutau o astfel de salvare pentru Andrew încît el să nu afle că a fost salvat, nici că avusese vreodată nevoie de salvare, căci era un trușău fiu al lui Dumnezeu. Unde își putea găsi el locul în lumea tinerilor? Se părea că nu mai e loc pentru el. Trebuia luat în altă parte și lăsat să lucreze undeva liber, așa cum lucrase întotdeauna, pentru că libertatea era singurul văzduh în care putea viețui sufletul său.

Se întîmplase că o parte din eforturile vieții lui Andrew se cheltuiseră pentru a înființa un seminar. Pasiunea aceea a lui pentru un cler educat și cult depășise proporțiile clasei în care-și pregătea colaboratorii și se desfășură în plănurea și clădirea unei școli unde tinerii puteau veni să-și dobîndească o adevărată educație. Școala începuse umilă cu mulți ani înainte, dar crescuse prin donații, fonduri și cereri, prefăcîndu-se într-un grup de clădiri de cărămidă, din care mai multe secte ale bisericii protestante făcuseră o instituție de oarecare demnitate, deși tradiția sa a rămas întotdeauna conservatoare. Pentru acest seminar luptase el ani de-a-rîndul, repetîndu-ne maxima: „E mai bine să stai înlăuntru și să lupți, decît să ieși afară și să pierzi orice nădejde de biruință”. Andrew nu se temea de modernism, după cum nu se temea de diavol. Era un adversar serios și un adversar serios îi plăcea întotdeauna.

Către această instituție, deci, își îndreptă ochii unul din copiii lui Carie. Ar fi fost un loc excelent pentru Andrew să lucreze, la bătrînețe. Ar fi făcut tocmai lucrul care îi plăcea atît, să învețe pe tineri, să stea zilnic în preajma lor, să le împărtășească din experiența lui. Acolo ar fi scăpat de jurisdicția celor trei dreptți,

iar dacă ei s-ar fi apropiat, fiica lui Andrew ar fi avut de grijă. În sfârșit - amănuntul cel mai însemnat - ar fi putut sta în casa fiicei lui, care trăia la Nanking, acolo unde se afla seminarul. Slăbise prea mult și rumeneala îi pierise, lăsînd un soi de transparentă albeață din mijlocul căreia ochii lui străluceau prea albaștri și fără nimic pămîntesc în sticlirea lor. Dar înainte de toate, trebuia obținut locul pentru Andrew.

Era un lucru pe care fata îl făcea cu greutate. N-ar fi cerut niciodată ceva, pentru sine - semăna prea mult lui Carie. Dar acum trebuia s-o facă, pentru Andrew. Așa că s-a dus la demnitarul eclesiastic care se afla atunci la conducerea seminarului, i-a spus pe față cum stau lucrurile și a încheiat ca un adevărat om de afaceri:

- Așa că trebuie să găsiți ceva pentru el aici, unde aş putea să-l îngrijesc și să-l fac fericit. Și vă rog să nu afle nimic de vizita aceasta pe care v-am făcut-o.

Demnitarul cunoștea pe Andrew și temuta sa familie și pe cei șapte copii. Iar pe vremuri discutase de cîteva ori cu Carie asupra lui Andrew. Șovăia și se juca cu un press-papier pe biroul lui. Era, își amintește fata lui Carie, un băiețaș de lut ars pe un buffalo.

- Nu avem locuri vacante, murmură el și adăogă ceva asupra obligației de a angaja oameni tineri.

- Dar nu în China, spuse hotărîtă fata lui Carie. Vîrsta nu are, aici, nici o importanță. Pe de altă parte, fără îndoială că poate învăța ceva pe tineri, din toți acești ani ai săi.

S-ar fi spus că nu. Fata lui Carie a plecat, refuzată dar nebiruită. Nu degeaba fusese crescută într-o sectă în care femeile nu aveau voie să vorbească. Ele dobîndeau tot ce voiau pe alte căi.

S-a întors din nou, și apoi iarăși și iarăși.

Și străvechea metodă feminină își dobîndi recompensa. Într-o clipă de extremă oboseală înaltul demnitar spuse, jucîndu-se cu buffalul de lut:

- Firește, plănuisem un fel de curs de corespondență...

Ea nu-i lăsă să-i scape prilejul.

- Exact lucrul care trebuia.

- I se vor da doi, trei asistenți capabili, în stare să facă propriu zis cursul, continuă demnitarul.

Ea rîse în taină. Ca și cum Andrew ar fi putut fi împiedicat vreodată să facă el ce avea de făcut!

- N-are să vă coste nimic. va continua să primească salariul din țară, adăogă ea cu diplomație.

- S-ar putea aranja ceva, acceptă el fără entuziasm.

Era, deocamdată, o temelie - și fata lui Andrew clădi pe ea. Clădi la ambele capete. Îi spuse lui Andrew că va fi invitat de către seminar și avu grijă ca scrisoarea de invitație să fie ceva mai caldă. Acolo va găsi un titlu și o poziție bună, precum și o muncă de îndeplinit. Va fi Decanul Scoalei de Corespondență - o școală care nu exista.

- Dar va fi cu atît mai pasionat s-o faci, îl ispiți ea.

Și sosi imediat după invitație, iar sîngele pe care îl avea de la Carie o învăță cum să-l convingă.

- Poți să conduci bisericile independente tot atît de ușor din casa mea și nu va mai fi nimeni care să ți se amestece în treburi. În același timp vei putea învăța pe tineri și vei avea destul timp ca să lucrezi la Noul Testament.

Era o imagine caldă a libertății, la care el n-a putut rezista. Era, spunea el, o lărgire a activității lui, a rostului său în lume și ca atare era, fără îndoială, chiar voința lui Dumnezeu.

- Sînt sigură că asta este, spuse fata lui Carie mulțumită.

Așa că bungalowul misiunii, din care făcuse Carie un cămin pentru atîția ani, a fost desfăcut. A urmat o mică vînzare patetică; nu era nimic care să valoreze prea mult, iar cele cîteva lucruri prețioase fuseseră salvate: biroul și orga lui Carie, leagănul în care-și legănase ea toți pruncii, cărțile și masa de lucru a lui Andrew, cîteva tablouri. Au fost puse toate într-un șlep și trimise pe fluviu, casa rămas goală, iar grădina aceea frumoasă abandonată singurătății. O viață stranie avea să se statornicească în ea - viața de haimanale a noii revoluții care începea atunci. Cînd fata lui

Carie mai văzu odată casa, pentru ultima oară, clădirea care fusese atît de plină cu amintirile copilăriei, după-amiezile fierbinți de vară, diminețile de Crăciun, cîntecele lui Carie, întoarcerile lui Andrew acasă - clădirea ajunsese o ruină în care rînea jaful și deznădejdea revoluției. Douăzeci de familii de refugiați se îngrămădiseră în camerele pe care le păstrase atît de curate și gipsul era sfărîmat. Pe podele crescuseră de cîteva degete murdăria omenească și bieteles făpturi priveau prin găurile ferestrelor asemenea unor cîini deznădăjduiți. Iar gradina, unde își crescuse Carie trandafirii și unde crinii înfloriseră sub bambuși, fusese bătătorită de necurmata alergare a atîtor oameni. Dar ochii lui Carie erau bine închiși în mormîntul ei. Și de asta sînt cu adevărat fericită.

Andrew avea să mai trăiască zece ani. I-a început fericit, arătîndu-și pe loc nemulțumirea fața de odaia pe care i-o dăduse fiică-sa în casa ei. Fata se străduise mult pentru camera aceea. Întîi de toate, alesese pe cea mai bună și mai spațioasă dintre camere, cea care avea ferestrele în spre munte și spre pagodă, camera care era neconținut scaldată de soare. O mobilase cu lucrurile de acasă - covorul din salonașul lui Carie, scaunul lui Andrew, pendula pe care el o învîrtise cu regularitate timp de patruzeci de ani, cărțile sale în rafturi - și făcuse apoi perdele pentru ferestre, albe, foarte simple, căci îl cunoștea pe Andrew. Era mîndră de camera aceea. Îl împinse înăuntru.

- Casa întreagă îți aparține, tată, dar asta e camera d-tale specială.

Dar repede se văzu că Andrew nu se simțea bine în ea. Începu să cutreere casa, cercetînd odaie cu odaie.

- Camera aceea a mea, se plîngea, e prea mare, prea multe lucruri în ea. Și arată prea luxoașă.

- Poți lua orice cameră îți place, îi spuse fata.

Alesese o cămăruță deasupra bucătăriei și lucrurile i-au fost duse acolo. Încăodată fiică-sa puse perdelele, așeză tablourile și întinse covorul. Andrew nu se afla acolo cînd s-a făcut mutarea

și n-a spus nimic cînd se întoarse. Dar în seara aceea, după ce plecase să se culce, au auzit cu toți zgomote prelungite în noapte. Fiică-sa veni la ușă.

- Nu, răspunse el cu seninătate.

Ea încercă clanța, dar ușa era încuiată, așa că după o clipă își dădu seama că nu e nimic de făcut și plecă.

A doua zi dimineată, cînd intră în camera lui - după ce Andrew plecase la lucru - nu-i venea să-și creadă ochilor. Podeaua era dezgolită și perdelele pieriseră și nu mai era nici un tablou. Nici chiar portretul lui Carie atînat de ea pe perete. Iar perna pe care o pusese pe speteaza scaunului ca să înmoaie asprimea lemnului dispăruse. A doua pătură pe care o pusese ca să înmoaie asprimea patului de fier - pe care Andrew insistase mult să și-l cumpere singur - dispăruse și ea.

Se uită sub pat și găsi covorul și pătura, iar în odăița de alături se aflau perdelele și tablourile. Odaia era acum o celulă și soarele bătea în plin, fără milă, arătînd-o goală și hidoasă. Andrew însă o aranjase după pofta inimii sale. De cîteva ori în anii care au urmat după aceea, fiică-sa a încercat s-o înfrumusețeze cu ce putea, așezînd iar perdelele la ferestre, perdele mici și ieftine, sau introducînd o pernuță aproape nevăzută și de mai multe ori se silise să îndulcească patul acela cu salteluță tainică. Dar Andrew nu suferea lucrurile acestea nici măcar o zi. Fiica lui le găsea întotdeauna așezate sever de o parte, sub pat sau în cămăruță. Andrew își cuceri, în cele din urmă, felul său călugăresc de viață.

Și-a luat în serios noua sa ocupație și a fost întrutotul fericit. Nu-l supăra nimeni și trăi splendid. Era ocupat din zori pînă noaptea tîrziu. Avea necontenit conferințe cu oamenii pe care îi alesese să conducă noua mișcare independentă. Traiul nu-l costa nimic în acele zile. Avea două costume de haine destul de bune și nu fusese silit să cumpere nimic ani de-a-rîndul, așa că putea să-și cheltuiască tot salariul cu mișcarea independentă. Pentru că, desigur, trebuia să fie cineva care să viziteze bisericile, să învețe

poporul și să încurajeze elementele pentru expansiune. Expansiunea! A fost izvorul energiei lui Andrew toată viața lui.

Mărturisise că acei bărbați din biserica independentă care veneau cu atîta regularitate să ia banii lui Andrew, n-aveau figuri prea liniștitoare. Dar Andrew nu putea suporta să fie criticați. Aceștia erau ce-i mai rămăsese din munca lui de o viață.

- Pfiu! nu e de vină el dacă are o asemenea figură! spunea cînd fiică-sa își mărturisea neîncrederea în vreunul din ei. Nici mie nu-mi place un bărbat drăguț. El e un suflet solid convertit și asta e singurul lucru care interesează.

Dar sufletele solid convertite priveau uneori cu ochii prea vicleni, ochi care nu îndrăzneau să întînlească privirile fiicei lui Carie, iar mîinile pe care le scoteau din mînecele lor lungi erau respingător de murdare și pofticioase după bani. E foarte probabil că cei trei tineri drepți avuseseră, în cele din urmă, măcar în parte dreptate și că grîul lui Andrew era amarnic semănat cu neghină. Dar era un suflet atît de nevinovat și de încrezător! Se simțea însă fericit și fata lui era mulțumită.

Era într-adevăr pe deplin fericit. Venea acasă serile exaltînd de ziua care trecuse, pentru că iubea munca în seminar. Prezența tinerilor chinezi care se pregăteau să plece și să predice Evanghelia, îi sălta inima de emoție. Îi plăceau oamenii cu care lucra și începu, pasionat, să plănuiască o școală de corespondență de cea mai bună calitate. A cerut programele școlilor de corespondență din toată lumea și a luat de la fiecare ceea ce i s-a părut mai bun. Versiunea sa a Noului Testament își găsi astfel o nouă rațiune de a fi pentru că, fără îngîmfare, Andrew considera traducerea sa ca pe cea mai bună și singura inteligibilă. Ținînd seama numai de datoria lui așezase această versiune printre textele programei celei noi. Cînd totul a fost gata, noua Școală a fost anunțată și a obținut imediat un mare succes. Timp de zece ani Andrew a văzut cataloagele sale numărînd studenți cu sutele. Printre ei erau tineri din toate țările Orientului, cîțiva din Insulele Mărilor de Sud și alți cîțiva chinezi din Statele Unite. Andrew era

îndeosebi mîndru de asta. În același timp, el lucra pentru bisericile independente și de două ori pe an angaja o barcă - pentru că își vînduse vechea sa luntre ca să obțină bani pentru noua mișcare - și se ducea să viziteze membrii.

Astfel că Andrew nu îmbătrînea. Dar se putea vedea că trupul, în ciuda voinței sale, devenea tot mai insuficient pentru vasta întindere a sufletului său. Venea acasă după fiecare călătorie secătuit și alb, de o albeață care făcea carnea sa opacă. Soarele, oricît de puternic, nu-l mai putea rumeni în acele zile. Era de o albeață înghețată și asta îl făcea mai nepămîntesc ca oricînd. Fata lui l-a rugat să renunțe măcar la vizitele lungi la bisericile sale, dar Andrew nu s-a învoit.

Sosi însă și ziua cînd a trebuit să renunțe. A venit odată acasă, într-o după amiază însorită de octombrie, pe neașteptate, și fata lui își dădu pe loc seama că e grav bolnav. Se clătina pe treptele de piatră ale scării de la intrare și lumina soarelui părea că lucește prin el, ca și cum ar fi fost deja un duh.

Nu voia să răspundă la întrebări și fică-sa - care-l cunoștea bine - nici nu i-a pus vreuna. L-a suit în pat și a trimis după doctor, care veni și-i spuse că e grav bolnav de dezinterie. Stînd alături de el noaptea întreagă ea află împlinirea, frîntură cu frîntură. A simțit că e de datoria lui să mănînce mîncărurile pregătite pentru el de către vechii săi convertiți.

-Erau oameni săraci, murmură, și probabil că au cumpărat ceva ieftin, dar au avut intenții bune...

S-a întors la barca lui și a zăcut acolo trei zile și două nopți complit de bolnav.

- Trei zile! strigă fiică-sa. De ce n-ai venit acasă sau n-ai trimis un mesager să ne spună?

Nu putea, se pare. Căpitanul bărcii era un mizerabil care văzînd că bătrînul e sub puterea lui nu voia să plece fără bani. A luat tot ce avea Andrew, ceasul și tocul lui și toate lucrurile lui și n-a vrut să-l aducă acasă, pe jumătate mort, decît după ce i-a făgăduit că nu va încerca niciodată să-l pedepsească. Dar noi eram

mulțumiți că omul acela nu-l omorîse și nu-i zvîrlise trupul în fluviu, mulțumiți că nu-l lăsaseră să moară.

Cîteva zile a fost foarte aproape de moarte, apoi a urmat împrejurarea cea grea. Doctorul spusese că Andrew trebuie să se ducă la spital, dar Andrew a refuzat prin ceea ce părea a fi ultima răsufare. Nu fusese niciodată într-un spital și nu avea nici o încredere în infirmiere și în morala lor, spunea. Era prea slab ca să poată fi contrazis și supărat, dar îndată ce s-a întremat puțin, doctorul, prin vaste amenințări, a izbutit să-l convingă să intre în spital. Dar n-a folosit la nimic. Odată ajuns acolo, el a insistat să-și examineze încontinuu foaia de observație, așa cum era pe jumătate delirînd din pricina febrei, și la fiecare cîteva minute suna clopoțelul ca să amintească infirmierei că el e un om foarte bolnav și că trebuie să ia doctoria la cutare și cutare ceas. Îndată ce a ajuns pe deplin conștient, a insistat să fie dus acasă. Atunci a spus el: „Am o fată care n-are nimic de făcut altceva decît să aibă grijă de mine”, și a provocat o furtună atît de mare încît a trebuit să fie dus acasă pe loc, deși era atît de bolnav încît nu putea sta pe picioare.

Așa că fiica lui s-a îngrijit de el și Andrew s-a făcut iarăși bine. Dar n-a fost atît de bine ca înainte. Boala îl înspăimîntase. Sta odată într-un chaise-longue într-un colț însorit al grădinii cu o pătură pe genunchi. Fata lui îi aduse o ceașcă de supă. El ridică spre ea ochii săi albaștri, solemni, și spuse deodată:

- Am aproape șaptezeci și cinci de ani!

Fata îl privi și văzu o teroare copilărească în ochii săi. Inima i se tcpi deodată, dar ea rezistă dorinței și nu-l cuprinse în brațe ca să-l liniștească. Andrew s-ar fi simțit extrem de încurcat față de o asemenea demonstrație. În loc de asta, începu să-i potrivească pătura și spuse:

- Ce înseamnă 75 de ani? Familia d-tale a trăit pînă la adînci bătrînețe, de ambele părți. Și acum te-ai făcut bine. E o dimineață splendidă și tocmai mă gîndeam că ar trebui să revizuești cartea d-tale asupra idiomelor chinezești. Nu există alta care să-i ia locul dacă ai s-o lași să se epuizeze.

- E adevărat, exclamă el, flatat. Mă gîndeam și eu la asta.

Dar a fost cea dinții spaimă. De atunci n-a mai plecat în altă călătorie circulară și mișcarea bisericilor independente n-a fost desăvîrșită niciodată. Anumiți oameni veneau și plecau - asta a durat cît timp a trăit - și el le da toți banii, dar fiica lui n-a pus întrebări. Dacă bisericile independente îl fac fericit, lasă-l să le cultive, deși erau pline de excroci.

Munca de seminar a fost, totuși, munca ideală a bătrîneții sale. În fiecare dimineață se deștepta devreme, lua nerăbdător breakfastul și imediat după aceea era bine așezat în riksha sa personală, confortabilă - o biruință pe care fata lui o avusese asupra-i - și era la birou la ceasul opt. Îi plăcea viața de seminar, adunările unde îi venea rîndul să predice, intrarea și ieșirea tinerilor din clase, corespondența lui voluminoasă. Se simțea ocupat și necesar.

Iar tinerii veneau la el pentru sfaturi și confidențe. El le asculta povestea sărăciei lor și într-un fel sau altul mai ciupea ceva de la sine și le venea în ajutor. Fata lui trebuia să-l observe cu atenție, altminteri nu i-ar mai fi rămas nimic. În fiecare săptămînă, ea se ducea în cămăruță și privea puținele lui haine.

- Unde e vesta aceea de lînă care ai primit-o de Crăciun? Îl întreba, sau îi spunea: Nu găsesc decît două perechi de ciorapi de lînă.

Și cunoștea destul de bine privirea aceea vinovată a lui.

- Unul din băieți tremura grozav ieri, clădirea nu este încălzită și el e prea sărac să-și cumpere o haină căptușită. De altfel, eu am flanela mea cea veche, n-aveam nevoie de vesta aceea fantezistă.

- Nu pot purta decît o pereche de ciorapi, spunea nerăbdător. Nu sînt centiped, sper!

Și coolie care trăgea riksha purta cu mîndrie redingota care formase obiectul atîtor discuții între Andrew și Carie. Andrew sta acum în riksha cu o mulțumire deosebită.

- În sfîrșit, chestia aceasta se dovedește a fi bună la ceva,

spunea. Omul cu bun simț, i-a cusut cozile; mă întreb de ce n-am făcut eu asta mai de mult.

Era inutil să i se dea lucruri. Am încercat să-i îmbunătățim garderoba sa sărăcăcioasă cu prilejul Crăciunului și a onomasticilor și al oricărui pretext pe care îl găseam, dar el dădea pe loc tot ce nu folosea și nu era deloc plăcut să vezi o haină nouă, care tocmai i se dăduse, atârînd pe trupul plăpînd al unui student în teologie. Andrew era un creștin exasperant de literal. Își dăruia prețiosul său ornic unei capele de stradă, motivînd că nu mai are nevoie de el deoarece are un ceas, deși își rezervase dreptul de a se duce odată pe săptămînă ca să-l întoarcă.

Dar nu era în întregime mulțumit numai cu munca de seminar. Cursul său de corespondență nu-l ocupa prea mult spunea, și a fost plăcut emoționat cînd i-au dat o clasă sau două. Nici un student nu-și cheltuia atîta timp în pregătirea lecției ca el. Pentru că Andrew socotea că munca de a învăța pe tineri să țină predici este o muncă sacră. Era o extindere a prilejului său de a salva sufletele. Prin acești tineri putea atinge alte multe suflete.

Dar chiar așa, nu era mulțumit cît timp nu predica direct sufletelor nemîntuite. Astfel că de două trei ori pe săptămînă, spre disperarea hamalului care trăgea riksha, se ducea în cele mai populate cartiere ale orașului unde, în două locuri, închiriasse mici camere cu deschiderea spre stradă. Acolo sta și predica poporului care se așeza cîteva clipe pe o bancă liberă. „Are o inimă prea fierbinte pentru un om atît de bătrîn”, spunea adesea trăgătorul rikshei. Și pornea la drum cu un suspin adînc.

XI

Dar nu îi era scris să aibă încă liniște pentru munca lui. În timp ce trăia aceste zile pline de zel, o nouă furtună se ridica în Sud, furtuna ultimei și celei mai mari revoluții a Chinei.

Andrew nu-i dăduse prea mare atenție. Fuseseră atîtea războaie și revoluții în zilele sale, iar el refuza să plece numai

pentru simplu fapt că se auzea de un alt război. Nimeni nu-i va face nimic, spunea adesea. Așa că el a rămas în timp ce ceilalți fugiseră; pleca și venea, conform programului său zilnic de lucru, așteptând, poate, la capătul unei străzi să vadă mășaluind vreo armată, dar necedînd nimic altceva eternelor răsturnări ale vieții politice chineze.

Și oamenii simpli, văzîndu-l plecînd și venind ca de obicei, se simțeau liniștiți și în siguranță.

- A plecat Bătrînul Învățător? se întrebau unii pe alții.

- Nu, n-a plecat, se răspundea, și asta îi liniștea pe loc. Dacă ar fi plecat Bătrîntul Învățător, nici nu știm unde ne-am putea ascunde, spuneau ei adesea.

Și n-a plecat niciodată. Pocnea din buze disprețuitor la afirmația că această revoluție e deosebită de toate celelalte. Cînd oamenii vorbeau despre noua influență bolșevică, el refuza să-i acorde vreo importanță. Și bolșevicii erau oameni, de fapt. Pe de altă parte, „chinezii n-au să se impace niciodată cu ei”, repeta adesea cu încredere. Era unul din secretele imensei sale seninătăți că întotdeauna credea cu tărie în ceea ce spusese odată.

Așa că în timp ce noua revoluție s-a întins din Sud și s-a încolăcit în China centrală și a bîntuit din nou pe valea fluviului Yangtse, Andrew o privea fără teamă, și de fapt, de data aceasta, cu oarecare indiferență. Văzuse atîtea revoluții venind și plecînd și nelăsînd nimic altceva decît ruină în urma lor, încît nu putea fi optimist. Pe de altă parte, mintea lui se depărta tot mai mult de treburile oamenilor, trudindu-se spre singurul înțeles central al vieții sale, opera lui. Își dădea acum seama că mai are foarte puțini ani de trăit și nimic nu-l putea face să se depărteze de operă. Nu auzea, deci, apropierea furtunii. Cînd pătrunseră veștile despre asasinarea unui preot catolic, el observă calm:

- Era catolic și bănuiesc că lor nu le plac catolicii.

Cînd consulii străini au început să trimită vești, sugerînd că femeile, copiii și bătrînii să părăsască de urgență Shanghaiul, deoarece nimeni nu poate prevedea cu exactitate ce atitudine vor

avea armatele care se apropie, lui Andrew nu-i trecea prin minte că ar putea fi și el numărat printre bătrâni. Cum! Să fugă laolaltă cu femeile și copiii?

Dar albi erau atunci împărțiți. Unii din ei socoteau că noua mișcare nu putea aduce nimic bun, așa cum e condusă de tinerii chinezi cu educație occidentală și ajutată de bolșevici. Erau alții care credeau în ea și alții, cei mai mulți, care nu știau ce să creadă nici ce să facă. Veștile despre cum sînt tratați albi care soseau din teritoriul revoluționar erau deprimante, dar nimeni nu putea aduce probe ca să le confirme. Zvonurile nebunești ating cele mai demente proporții în China, țara cu multe limbi și nenumărate prejudecăți.

Fata lui Carie a luat partea revoluționarilor. Admira pe Sunt Yat-sen din copilărie. Carie o învățase asta. „Ceva are să vină de la el”, spunea adesea Carie cu tonul unei profeții încrezătoare. Așa că atunci cînd Andrew i-a spus că nu pleacă la apropierea armatelor revoluționare, fiica lui nu s-a opus.

Apoi a venit dimineața, cînd comunicatul consular a devenit foarte aspru, aproape o poruncă - atît cît se poate porunci într-o națiune democratică - prin care se cereau tuturor americanilor bătrâni, copii și femei să plece de urgență, pentru că rapoartele indicau o puternică acțiune antistrăină din partea revoluționarilor. Se apropiaseră foarte mult, armatele acestea. Dacă cineva asculta cu atenție, putea auzi bubuitul tunurilor. Și ultimul grup de albi care se hotărîse să părăsească orașul trebuia să plece, în acea zi. Era ultima șansă. Dacă o refuzau, nu mai aveau alta. Toți ceilalți care rămîneau, rămîneau cu orice risc, pînă la urmă, pentru că bătălia era aproape și porțile cele mari ale orașului se închideau. Nimeni nu mai putea intra sau ieși pînă ce nu se va ști cine a biruit.

Fiica lui Andrew căzu pe gânduri în acea dimineață. Ea credea în revoluționari; dar ar putea să înceapă jaful după bătălie. Se gîndea la copilașii ei, la sora ei care se refugiase dintr-o cetate din interior ocupată deja de revoluționari și de abia scăpase cu viață. Și mai era și copilul surorii ei. În sfîrșit, cu copiii o putea

scoate la capăt, dar ce se făcea cu Andrew? El nu putea să umble prea mult și nu putea îndura greutate. Îl imploră, deci, să se ducă undeva în siguranță.

Dar Andrew, cînd era silit împotriva voinței sale, avea un mijloc curios de a se îmbolnăvi pe loc. Nu era o fraudă conștientă, era o îmbolnăvire reală provocată de durerea de a nu i se respecta voința. Cînd fiică-sa se urcă la el să-i spună să se pregătească de plecare, îl găsi întins pe patul de fier, cu cearceaful tras pînă sub bărbie.

- Mi-e rău, șopti cu glas stins. Mi-este peste putință să merg.

Ea îl privi; îl cunoștea bine, așa, că nu încercă să-l convingă.

- Atunci rămînem cu toții, îi spuse, și plecă, închizînd ușa după sine.

În tot cursul acelei zile bubuitul tunurilor a crescut din ce în ce mai puternic și ecoul răsuna tot mai năpraznic lovindu-se de stîncile muntelui. Pe la apusul soarelui porțile orașului erau închise și pretutindeni stăpînea o stranie și încordată liniște. Magazinele fuseseră ferecate și străzile goale. Oamenii ședeau înapoia ușilor încuiate, așteptînd Dumnezeu știe ce. Făcuseră același lucru de nenumărate ori pînă atunci, și chiar copiii trecuseră prin războaie. Dar de data aceasta era ceva deosebit. Se auzeau atîtea lucruri. Muncitorii, servitorii, ucenicii, sărmanii care trăiau în colibe de lut, erau pradă unei stranii neliniști. Nimeni nu știa la ce trebuie să se aștepte.

Pe străzile pustii riksha lui Andrew trecea ca de obicei, trasă de hamalul îmbrăcat în vechea lui redingotă. Era martie și văzduhul încă destul de rece. Andrew predicase în acea noapte întruna din capelele sale de stradă, dar nu venise aproape nimeni să-l asculte. Cei care trecuseră pe acolo dispăruseră repede în întuneric. Sosind acasă, găsisse lumină în toate camerele și un convoi de vecini chinezi furnicînd în fața porții. Subsolul era plin de oameni săraci și necunoscuți, veniți să se adăpostească. Pînă

atunci, casele străinilor fuseseră ascunzătorile cele mai sigure. În nici un război, de la 1900 încoace, nu fuseseră atacați străinii; străinii aveau torpiloare și tratate care le purtau de grijă. Toate acestea erau destul de cunoscute lui Andrew. Sta în salon cu familia și prietenii lor chinezi. Numai copiii, necunoscând primejdia, adormiseră.

- Parcă dă în clocot podeaua, spuse. Subsolul e prea plin. Apoi adăogă.

- Îmi pare bine că am rămas. Trebuie să împarți soarta acelora pe care ți-ai ales să-ți fie frați.

Se făcuse miezul nopții și încă nu veneau nici un fel de vești și nimic nu se putea vedea în întuneric. Se auzea numai bubuitul tunului. Andrew era foarte obosit.

- Pentru că nu pot avea nici un cuvânt în hotărîrea soartei bătăliei, cred că am să mă duc să mă culc, spuse în cele din urmă, cu zîmbetul său uscat.

Se urcă sus să se trîntească pe pat și să asculte salvele tunurilor. În apropierea zorilor se făcu deodată liniște și înainte ca să se poată întreba ce-ar putea să însemne asta, adormi.

Revărsatul zorilor în acea dimineața revoluționară nu se deosebea întru nimic de celelalte zile. Andrew se trezi și soarele de martie îi umplu camera. De jos venea zgomotul tacîmurilor pentru breakfast și aroma caldă a șuncii și cafelei. Nu se mai auzeau tunurile. Totul trecuse. Nu era nevoit să piardă, deci, nici o singură zi de lucru. Se ridică, își făcu dușul într-o cadă mărunță pe care și-o instalase exclusiv pentru sine, coborî bine dispus și triumfător, la ora sa obișnuită, șapte de dimineață, pentru breakfast. Îl așteptau toți, copiii și nepoții. Fata lui era veselă că înfloriseră cele dintîi brîndușe de primăvară în grădină. Se dusesese afară, le tăiasse și acum se aflau pe masă.

- Profetice brîndușe! spuse ea. Sînt fericită că au așteptat atîta și au înflorit de abia astăzi.

Totul era perfect, spunea. Revoluționarii biruiseră, porțile cetății se deschiseseră, orașul se predase și era acum liniștit.

Chinezii se duseseră cu toții acasă pentru masa de dimineață, iar casa era acum calmă, normală.

Ce prostie am fi făcut dacă am fi plecat! își spuneau unul altuia servindu-și ochiurile cu șuncă.

- Războaiele sînt toate la fel, după experiența mea, rosti Andrew foarte mulțumit.

A fost o masă veselă și imediat după aceea bărbații au plecat la orele lor de curs, iar fata lui Carie, potrivește bine pătura peste picioarele lui Andrew, în riksha, și-i prinse la butonieră un boboc de trandafir roșu, care crescuse într-un vas, la fereastră. Coloarea roșie era pentru ziua cea nouă.

Andrew putea alege drumul prin cetate sau calea ocolită de-a lungul colinelor. În dimineața aceasta alege drumul colinelor. Aerul era proaspăt, dulce și tare, iar bătaia soarelui îl încălzea.

Dar de abia începu să se desfete de toate acestea cînd își auzi numele strigat tare de mai multe ori. Privi de jur împrejur, dar nu era nimeni lîngă el. De fapt, gîndindu-se bine, nu-și amîntea să fi văzut țipenie de om pe șosea. De obicei, calea era plină cu fermierii care-și duceau coșurile cu legume proaspete, pe umeri, către piețele orașului, sau șoseaua era prăfuită de cafîrii încărcați cu saci de orez. De data aceasta, nimeni și nimic.

Apoi văzu pe un servitor de acasă alergînd spre el și strigîndu-l. Hamalul care trăgea riksha se opri și omul îi ajunsese suflînd greu. Avea culoarea brînzei și gura îi era alît de uscată încît de abia putea vorbi.

- Bătrîne Învățător, Bătrîne Învățător! vino înapoi! suflă el. Se omoară străinii.

- Nu cred, spuse Andrew.

- E adevărat. Unul din ei a și murit. L-au împușcat în stradă. Fata ta cea mare se roagă să te întorci.

- Nu vreau, spuse Andrew. Am de lucru. Haide, mișcă! porunci hamalului.

Dar servitorul opri cu palmele mînerelor rikshei.

- Ea mi-a spus că dacă nu vrei să vii, trebuie să te iau pe sus și să te duc înapoi, chiar dacă mă vei lovi.

- În ceea ce mă privește, spuse hamalul, n-am să te trag și sîngele tău se va risipi pe trupul meu.

Îl avea în mîină.

- Hai înapoi, atunci! spuse Andrew întunecat.

Nu se gîdea pentru înția oară că ar putea fi omorît. Lumina soarelui i se părea acum cenușie. Nimeni nu știe ce va aduce ziua de azi - poate sfîrșitul - și opera sa nu era încheiată.

Cînd a ajuns acasă, erau adunați cu toții în prag, așteptîndu-l. Alergaseră afară din casă așa cum se aflau, fără haine și fără pălării. În zece minute, toată lumea se schimbase. Veselia mesei de dimineață, calda securitate a casei, păreau acum ca și cum n-ar fi fost.

- Iată-l! strigă servitorul, iar hamalul lăasă ulubele rikshei jos și Andrew se coborî.

- Ce înseamnă asta? întrebă el.

- Trebuie să ne ascundem! îi strigă fiică-sa.

Să se ascundă! Cu toți copiii aceștia mici! Pe de altă parte, nu-i plăcea nici măcar să se gîndească.

- Mai bine să intrăm în casă și să ne rugăm, spuse.

- Nu mai putem întîrzia, îi răspunse fiică-sa. Armatele revoluționare sînt contra noastră. Au ucis deja doi preoți catolici și pe Jack Williams!

Înainte de a putea discuta cu ea, servitorii s-au îngrămădit și s-au îndesat în ei. Apoi mai erau vecinii care apăreau în taină pe la porți.

- Ascundeți-vă, ascundeți-vă! îl implorau. Casele străinilor nu mai sînt sigure astăzi.

- Unde ne putem ascunde? întrebă plîngător fata.

Chinezii se priveau unii pe alții. Cine ar fi îndrăznit într-adevăr, să-și ia răspunderea acestor oameni albi? Dacă ar fi găsiți în casa cuiva, bărbatul acela și copiii lui toți ar fi fost uciși. N-avea nici un rost să mori prostește.

În acest timp un vuet straniu, oribil, creştea pe străzi. Era zvonul unei mulţimi sălbătice. Nu mai era timp de pierdut. Dar nu aveau nicăieri vreun colţişor către care să se îndrepte. Oamenii albi se uitau unii la alţi. Țara aceasta fusese căminul lor; pentru Andrew din tinereţea lui, pentru copiii şi nepoţii lui Andrew de la naşterea lor. Şi deodată, într-un ceas, nu mai era căminul lor. Casa nu-i mai adăpostea; nici o poartă, nici un zid nu-i mai păzea în siguranţă.

O făptură mărunţă, îndesată, îmbrăcată în albastru, alergă dinspre curte cît de repede îi îngăduiau picioarele ei boante. Era numai o femeie, o ȧrancă de tipul cel mai comun, căreia fiica lui Carie îi dăduse să mănînce într-o foamete, în regiunea de Nord şi care în altă foamete coborîse spre Sud ca s-o găsească din nou. Fiica lui Carie nu se bucurase atunci revăzînd-o, fără niciun ban, pe jumătate moartă de foame şi însărcinată. Dar o luă în casă pentru că avea o inimă proastă de bună ce era, şi-i îngădui să nască aici, şi-i îngriji copilul, păzindu-l de tetanus - care omorîse pînă atunci pe toţi copiii nefericitei aceleia - şi-l îngriji iarăşi cînd femeia îl lăsa să fie aproape ars de viu. Nu-i plăcuse de loc să facă asta. Certă pe mama atît de stupidă pentru prostia ei şi cînd soţul acesteia veni şi el dinspre Nord, ea a fost fericită să-i găsească ceva de lucru şi să poată scăpa de toţi. Dar pruncul crescuse şi se făcuse un copilaş rotofei şi cafeniu.

Femeia aceasta alerga. Soţul ei lipsea toată ziua de acasă, le spuse şi avea o mică odaie care era goală. Andrew cu familia lui putea veni să se ascundă acolo. Era, de fapt, numai o colibă mărunţă şi nimănui nu i-ar fi dat în gînd să caute printre bordeiele de lut. Femeia se ruga de ei, apucase mîneca lui Andrew, ȧinea mîna fetei lui. Apoi luînd în braţe pe cel mai mic copil cu bucle galbene, o porni peste cîmpuri, aşa că ceilalţi au trebuit s-o urmeze.

În tăcerea îndesată a colibei s-au aşezat cu toţii jos, cîţiva pe pat, cîţiva pe o bancă, iar ea a închis uşa fără zgomot.

- E un loc sigur, acesta, șopti. Sînt aîția copii în bordeiele astea încît dacă vreun copilaș alb plînge nu se va auzi.

Dar niciunul dintre copiii albi n-au plîns în ziua aceea lungă. Erau două fetițe și un băiețaș și niciunul nu împlinise cinci ani; un foarte vioi și zgomotos trio, în alte zile. Astăzi, în întuneric, în zgomotul acela straniu de afară, ei toți au stat cuminți pe genunchii părinților, știind într-un fel sau altul în ce primejdie se află.

În ceea ce privește pe Andrew, el nu putea crede că acesta e sfîrșitul. A stat toată ziua fără să scoată o vorbă, printre copiii și nepoții săi. Dar nu vorbea nimeni. Fiecare era ocupat înlăuntru sufletului său. Andrew se gîdea în urmă, la anii care trecuseră. „Nu era propriu zis gîndire”, scria după aceea, „cît o serie nesfîrșită de icoane, pe care le lăsam să-mi treacă prin minte. Adesea mi se părea că mă aflu într-altă parte”. Și una din fetele lui Carie se gîdea la copilul ei nenăscut, întrebîndu-se dacă va mai trăi să-l nască. Iar cealaltă sta privindu-și cele două fînțe și se gîdea cum, atunci cînd va veni ceasul, ea va trebui să fie tare și înainte de a muri ea va trebui să le vadă înții pe ele moarte, chiar dacă ar face asta cu mîinile ei, ca să nu le lase în mîinile soldaților.

Ceasurile, stranii, treceau. Servitorii alergau peste cîmp cu felii de pîine sub haine, o sticlă de apă caldă și o cutie de lapte condensat, pentru copii. În răstimpuri scurte ușa se deschidea și apărea figura unui prieten chinez. Numai că, întotdeauna era o clipă de spaimă: este într-adevăr prieten? Cine mai putea fi sigur, într-o asemenea zi? Dar erau prieteni și veneau să-și plece capetele în fața noastră, să ne roage să avem curaj, căci ei încercau tot ce le stătea în putință pe lîngă șefii revoluționari, intervenind pentru viețile noastre. La amiază ușa se deschise din nou și o chinezoaică blîndă, necunoscută, cu un aer foarte matern, ne aduse orez fierbinte și ne rugă să mîncăm și să nu ne fie teamă, pentru că nimeni din acest mușuroi de bordeie și colibe nu va spune că sîntem aici. Au amenințat pînă și pe copii, spunea. „L-am speriat

pe drăcușorul meu că îl voi omorî cu bătaia dacă va spune ceva", ne mărturisii ea ca să ne încurajeze. Și ziua trecea de nămiazi.

Zgomotele din afara colibei creșteau. Andrew mai auzise acele zgomote înainte - nu vuietul unei mulțimi înfuriate, ci al unei mulțimi pofticioase, care vede că poate avea ceea ce pofțise vreme îndelungată. S-a auzit un zgomot de lemn despicat, de poartă sfărîmată, apoi picioare alergînd în curte, ușile de lemn spintecate, apoi din nou urletele poftei.

- Au intrat în casă, spuse brusc Andrew.

În timp ce vorbea, ușa se deschise și intrară doi chinezi care discutaseră cu șefii revoluționari. Au căzut la pămînt în fața lui Andrew.

- Iartă-ne, roștiră, nu putem scăpa viețile voastre. Am făcut tot ce ne-a stat în putință, dar nu mai e nici o nădejde.

Și ridicîndu-se și făcînd neconținut plecăciuni, au plecat. Fețele lor aveau culoarea lutului.

Vreme de două ceasuri Andrew și copiii săi au așteptat ca în fiecare clipă să vadă deschizîndu-se ușa și năvălind soldați în odaie. Dar ușa nu s-a deschis. Afară larma și zvonurile și bubuiturile continuau. Coliba era luminată de flăcările caselor străinilor, incendiate. Mai aveau de trăit, deci, numai cîteva minute. Fiecare își lua rămas bun de la viață și pămînt în felul sau și se gîndea să moară cu demnitate în fața unei rase vrăjmașe, iar Andrew își plecă fruntea. Copiii adormiseră în brațele noastre. Erau cu atît mai scumpi cu cît pentru ultima oară îi țineam în brațe. În clipa următoare - cel mai tîrziu într-un ceas - va veni sfîrșitul nostru, al tuturor.

Atunci, în mijlocul oroarei și al larmei, se auzi un trăznet înspăimîntător. Coliba se cutremură și copiii se treziră. Apoi trăznetul acela se auzi din nou, la intervale regulate, bubuituri cum nu mai auziserăm pînă atunci. Urechile ne erau strivite de trăznete. Ne-am privit unul pe altul, întrebîndu-ne din ochi; nu era un trăznet căzut din cer, bubuiturile acestea repetate?

- Tunuri! strigă unul din bărbați.

Andrew dădu din cap.

- Chinezii nu au asemenea tunuri! strigă el cu putere, ca să străpungă zgomotele.

- Tunuri americane și engleze! strigă celălalt.

Atunci ne-am amintit ceea ce uitaserăm cu toți, că se aflau vase de război americane, engleze și japoneze pe fluviu, la șapte mile depărtare. Ele deschiseseră focul asupra orașului. Ne aflam acum într-o nouă primejdie. Puteam fi făcuți praf chiar de către tunurile noastre. Dar în aceeași clipă am simțit o ușurare; cel puțin, va fi o moarte demnă, repede și curată. Nu prin tortura soldaților chinzei.

Zarva a încetat. Tunurile și-au conținut tirul și s-a așternut tăcerea - o tăcere bruscă, stranie, completă. Nu se mai auzeau pipete, urlate, nici nu mai pătrundeau pînă la noi despicarea lemnului și prăvălirea ușilor. Numai zgomotul și trozniturile flăcărilor continuau și mărunta colibă era mai luminată decît o putea lumina chiar soarele.

- Andrew se ridică și privi prin ferestruică peste dealuri. Își apăsă fața înainte, privind fix la ceva.

- Au dat foc seminarului! suspină el.

Se așează și își acoperi ochii cu mîna. Opera lui era din nou distrusă...

Nu aveam nimic de făcut, decît numai să așteptăm. Cineva va trebui să vină și să ne spună ce să facem. A fost o așteptare lungă și aspră, cea mai înspăimîntătoare a zilei. Nimeni dintre noi nu putea înțelege ce a însemnat bombardamentul și brusca tăcere care a urmat. Fusesse oare orașul distrus de aceste tunuri puternice și eram singurii supraviețuitori? Nu venea nimeni.

Noaptea tîrziu ușa se deschise. Erau doi dintre prietenii noștri chinezi, cu o gardă de soldați.

- Am venit să vă ducem la un loc sigur, ne-au spus ei bine dispuși.

Dar soldații ne nelinișteau. Aveau o uniformă stranie și fără îndoială că niciodată nu existase o gardă mai mizerabilă.

Fețele lor rînjeau dospit și obrazul le era umflat ca și cum ar fi fost beți. Stăteau acolo, rezemați în carabine și lumina torțelor bătea din plin fețele lor îndîrjite, batjocoritoare. Am făcut un pas înapoi. Să încredințăm pe Andrew și pe copii acestor brute?

- Dar aceștia sînt aceiași soldați care ne-au atacat în tot timpul zilei! protestă fiica lui Carie.

- Nu era însă alt mijloc.

- Este singura voastră șansă, ne îndemnară prietenii noștri. Toți albi se adună în marele laborator din Universitate. Vă ducem acolo.

Așa că unul cîte unul, Andrew cel dintîi, am ieșit din coliba mică - trei metri pe patru - unde trăiserăm treisprezece ceasuri, trei bărbați, două femei și trei copii. Bărbații aceștia înalți! Fiica lui Carie nu i-a crezut niciodată atît de înalți pînă în ziua aceea.

Am străbătut cîmpul, printre ruinele fumegînde a ceea ce dimineața fuseseră vesele case americane, îndrepîndu-ne spre clădirile Universității. Odată un copil obosit, înspăimîntat, căzu peste un soldat și acesta se întoarse cu un urlet care ne îngheță sîngele în vine. Dar mama copilului strigă:

- Fetița n-a vrut să te împingă, nu are decît trei ani!

Și soldatul își urmă calea mormăind.

Așa că în cele din urmă am ajuns la poarta Univerității. Acolo se afla încă o gardă de soldați revoluționari, aceiași oameni întunecați, rînjitori, sălbatici. Au început să rîdă cînd ne-au văzut venind și au îndreptat armele asupra noastră ca să ne sperie. Dar nici măcar un copil nu țipă - ci i-au privit cu mirare, pentru că fuseseră pînă atunci învățați să iubească pe chinzei și să-i numească prieteni. În sfîrșit mica și înristata procesiune intră în clădire și urcă scările în întuneric.

Acolo, în Laboratorul cel mare, am găsit adunați peste o sută de albi, bărbați, femei și copii, majoritatea americani. Șapte fuseseră uciși în cursul zilei, dar toți aceștia fuseseră ascunși de către prietenii chinzei și fuseseră scoși după penibile întîmplări din

mîinile soldaţilor şi ale hoardelor. Noi avuseserăm mare noroc, am aflat pe urmă. Puţini dintre albi n-au fost nevoiţi să aibă de-a face cu duşmanii într-un fel sau altul. Dar ziua aceasta înspăimîntătoare trecuse şi acum întunericul se lăsase peste ei şi încercau să se odihnească. Totuşi, de cîte ori bătea cineva în uşă, ţipau întrebînd cine este şi dacă este „singur”. Unul cîte unul, în tot timpul acelei nopţi neodihnite, albi au venit, unii răniţi, alţii bătuţi; dar nu mai fusese nimeni ucis. Totuşi, nimeni nu ştia ce le va aduce dimineaţa, pentru că oraşul se afla în mîna revoluţionarilor.

Am aşteptat şi ziua următoare, adunaţi laolaltă în odaia cea mare. N-a fost o zi prea tristă deşi nimeni dintre noi nu ştia care va fi sfîrşitul. Ne-am organizat, am distribuit cîtă brumă de hrană aveam, am îngrijit pe bolnavi şi răniţi şi pe sugari.

Şi apoi erau chinezii aceia care lucrau pentru noi. Veneau şi plecau, aducînd alimente şi haine şi rufărie. Veneau plîngînd şi împlorau iertare, spunîndu-ne că morţii au fost înmormîntaţi cuviincios. Ne-au adus periute de dinţi, prosoape şi pardesiuri, pentru că vîntul de martie era pătrunzător şi rece, clădirea neîncălzită, iar soldaţii ne furaseră hainele groase şi calde.

Toţi eram fără adăpost şi fără bani şi nu ştiam dacă vom fi sau nu masacraţi. Erau printre noi văduvi şi văduve şi tinere mame, şi femeicare suferiseră asemenea silnicii din partea soldaţilor încît nici nu pot fi povestite. Dar, oricum, ziua nu era prea tristă. Aveam prieteni. Nu era unul dintre noi care să nu aibă prieteni printre chinezi şi aceştia îşi riscau viaţa ca să ne aducă nouă mîncîiere. Pentru că după plecarea noastră, dacă vom pleca cu ceva, numele lor vor fi înşirate pe lista proscrisă a acelor care ajută pe străini şi sînt „cîinii imperialiştilor”.

În cursul după amiezei sosi ordinul de la gardă să plecăm şi să ne ducem la chei, la şapte mile depărtare, unde ne aşteptau vasele de război americane şi engleze, în radă. Am fost coborîţi repede în stradă de aceiaşi soldaţi cu feţele crude, suiţi în trăsuri sfărîmate, iar alţii, care puteau, au pomit în marş cu piciorul. Cînd se întuneca tocmai coboram drumul care duce la fluviu şi acolo,

puternic luminate, aşteptau vasele de război. Marinarii americani sedeau pe chei şi au alergat înaintea noastră, ajutând bătrînii, femeile şi copiii să se așeze în bărci, apoi s-au auzit lopeşile lovind ritmic în apa întunecată, balansul valurilor, prăpastia neagră a peretelui vasului şi scările care tremurau. Apoi, în sfîrşit, puntea tare sub picioarele noastre. Glasuri voioase ne strigară:

- Sînteţi pe teritoriu american, acum, fiţi fără teamă!

Masa e gata!

Eram înmărmuriţi: cabinele încărcate, micul salon, farfuriile cu mîncare caldă pe masă, aşteptîndu-ne, aşezate de marinari care strigau şi glumeau! Hrană şi somn - şi, oh! paradisul siguranţei! Femei care nu plînseseră pînă atunci, care rezistaseră devastărilor, cruzimilor şi morţii, nu s-au putut opti să nu plîngă. Copilaşii, care stătuseră pînă atunci drepti şi dispreţuitori lîngă părinţii lor în faţa armelor soldaţilor, au început să ţipe fără motiv.

Andrew dispăru de la masă şi fiica lui îl căută să afle ce i s-a întîmplat. Îl găsi pe punte, privind pe deasupra apelor către cetatea întunecată. Nu ardea nici o lumină acolo, dar Andrew ştia unde se află, căci putea zări profilîndu-se pe cerul tulbure creasta muntelui şi zidurile cetăţii se desfăşurau la poalele muntelui.

- La ce te gîndeşti? îl întrebă fata.

- Tocmai îmi făceam planul cum să mă întorc, răspunse cu linişte.

Nu mai adăugă nimic altceva şi ea îl lăsă acolo, cu privirile aţintite asupra cetăţii din întuneric. Să se întoarcă! Desigur că nu se putea gîndi la nimic altceva.

Anevoie se pot separa toate acele lucruri, acum. Sînt amestecate figuri şi povestiri, lacri ni şi risete. Fiecare de pe vas avea o poveste, un miracol de istărit, acum cînd toţi erau în siguranţă. Un bătrîn american, căruia avea mania albinăritului, povestea despre un soldat lacom care crezuse că sînt ascunse comori în stupi şi deschise unul cu brutalitate şi atunci albinele s-au repezit asupra-i şi el începu să alerge urlînd prin grădină. Un doctor, surprins în spital, îşi unse faţa şi mîinile cu praf stacojiu de

mercurocrom și se prefăcu nebun cînd intrară soldații, și atunci au fugit de el. Un altul, un doctor din Sud, stătuse ascuns toată ziua într-o pivniță cu carbuni și cînd a fost salvat a pășit în laborator cu obrazul înegrit de funingene, declarînd solemn tovarășilor săi: „Plec înapoi în America, asta nu e o țară pentru oamenii albi!” și se mira de ce rîd ceilalți, așa leșinați de foame și deznădăjduiți cum erau. Mai era apoi soția care-și înghițise verigheta ca s-o salveze de mîinile pofticioase ale soldaților. O purta din nou, triumfătoare, în cea din urmă zi petrecută pe vas.

Erau însă și alte povestiri în care nu mai era nimic de rîs. O bătrînică rămăsese nemișcată în timp ce soldații încercau să-i smulgă verigheta și diamantul ei, și cînd unul din soldați ridică sabia ca să-i taie degetul, a remarcat calm în englezește: „N-ai să-l poți scoate altfel, prietene - verigheta asta stă aici de cinzeci de ani”. Era apoi acel profesor chinze care fusese pus de planton la telefon în Universitate, tocmai în dimineața zilei care ne-ar fi putut salva pe toți. Cu o noapte înainte, în timpul bătăliei, fuseseră puse plantoane, pentru că se aranjase ca atunci cînd armatele revoluționare vor intra prin poarta de Sud, în fața căreia se dăduse bătălia să se telefoneze la Univesitate, în partea de Nord. Nu se mai găsea un alt telefon la acest capăt al orașului și veștile trebuiau transmise din om în om. Dar profesorul chinez, deși educat în cele mai bune școli americane de agricultură și silvicultură, era gras și leneș, și a adormit; ca să fim drepți, el nu credea că se va întîmpla ceva. Telefonul a zbîmîit îndelung, dar el dormea. Dacă s-ar fi deșteptat, sau dacă ar fi stat de veghe la postul său, cîțiva oameni ar mai fi trăit și astăzi și foarte mulți ar fi fost scutiți de atîtea ce: suri pe care nu îndrăznesc să și le reamintească.

Creaturile acestea zdrențuite și obosite ajunseseră la Shanghai ca să-și caute adăpost, fiecare cum va putea. Cei mai mulți dintre ei erau prea supărați și prea deznădăjduiți și și-au cumpărat bilete pe cel dintîi vapor care se îndrepta spre patrie, hotărîți să nu se mai reîntoarcă în China.

Dar Andrew avea deja planurile lui gata făcute. Ne-a spus cu voiciune:

- Am auzit de mult că opera misionară în Coreea e încununată cu mai mult succes decît în China, și întotdeauna am vrut să înțeleg de ce. Plec în Coreea.

- Dar nu singur! exclamă fiică-sa.

- Ba singur! spuse el cu tărie.

Și așa s-a dus.

Ceea ce a făcut în Coreea pot ghici numai din rarele lui scrisori. A izbutit, într-un fel sau altul, să lucreze serios. Descoperise colonii de chinezi în Coreea care nu aveau biserici, deoarece misionarii din Coreea nu vorbeau chinezește, așa că Andrew a început imediat să le predice, ținînd slujbe în casele lor și lucrînd ca să-i organizeze într- o biserică. Scrisorile lui erau voioase și pline de entuziasm, ca și cum nimic nu i s- ar fi întîmplat. „Extraordinar cît a mai rămas de lucru”, ne scria.

„Chinezii”, scria altădată, „valorează mult mai mult decît acești coreeni. Chiar și aici, chinezul muncește și întreprinde afacerile. După cîte văd și înțeleg, bărbații coreeni nu fac nimic altceva decît își îmbracă hainele lor albe și le murdăresc, iar femeile nu fac nimic altceva decît le spală hainele”.

Avea un dispreț nemărginit față de hainele coreenilor. „Nici un popor care poartă asemenea veșminte nu poate prețui ceva”, scria. „Bărbații poartă cămăși de in albe și mici pălării înalte pe care le leagă cu panglici sub bărbie. Sufletele lor aproape că nu merită să fie mîntuite”.

„Dacă japonezii n- ar fi aici”, scria altădată, „nu cred că coreenii s- ar osteni măcar să mănînce”.

Se întoarse înapoi după șase luni, sănătos și bine dispus.

- Nu e de mirare că misic iarii din Coreea o duc atît de bine, declară. Oricine poate convîrtești un coreean. E mai greu să mîntuiești un chinez decît douăzeci de coreeni, dar la urmă te alegi cu mai mult. Acum mă întorc la n.unca adevărată.

Nici unul dintre noi n- am izbutit să- l oprim, nici măcar

vorbele unui consul amenințător. Nici unui american nu i se îngăduise să se reîntoarcă la Nanking, cu excepția câtorva tineri în vizite ocazionale de observație. Nu se găsea nici un loc ca lumea în care puteai trăi. Casele străinilor care nu fuseseră distruse erau pline cu soldați. Totul era dezorganizat și sentimentele xenofobe erau încă puternice.

Dar Andrew pocnea din buze auzind toate acestea. Călătoria lui în clima mai răcoroasă a Coreei îi făcuse bine și acum se reîntorsese la înalta și senina lui încăpăținare.

- N-am nevoie de casă, răspunse. Găsesc undeva vreo cameră și un servitor să-mi fiarbă orez și ouă. N-am nevoie de nimic altceva.

Nu era nimic de făcut cu el; așa fusese toată viața. Fata lui, după ce-l certă inimoasă, îi pregăti valiza și-i puse acolo câteva rufe în plus, fără prea mare nădejde că le va purta vreodată. Trimise apoi după un servitor credincios și-l rugă să întovărășească pe fiul lui Dumnezeu, să-l slujească și să-l păzească - și astfel a plecat, fata lui pe jumătate crezînd că nu-l va mai vedea vreodată. Ajunseseră zvonuri înspăimîntătoare de holeră, tifos și dizenterie în acel an. Și numai cei foarte săraci mîncau crabii care viermuiesc în bancurile fluviului și ale canalelor. Crabii de obicei costau scump și erau o delicată pentru cei bogați, dar anul acesta bogați, deși nu fuseseră niciodată atît de grași, erau prea snobi ca să-i mănînce, pentru că prea mulți crabi morți fuseseră zvîrliți în ape - așa că, măcar odată în viața lor, săracii benchetuiau.

Dar nimic nu putea opri pe Andrew să facă ce vroia. Omul lui îi găsi o cămăruță mizerabilă într-o școală pe jumătate ruinată, și-i cumpără o sobă de lut pentru gătit, o găleată și o oală, iar Andrew cumpără un vechi pat de fier, un scaun și o masă - lucrurile străine se vindeau ieftin în acele zile, și magazinele cu vechituri erau pline cu obiecte prădate și furate - și astfel se așternu din nou pe lucru. Clădirile seminarului erau aproape în întregime arse și ceea ce rămăsese în picioare era ocupat de vreun general

care luptase alături de revoluționari. Au trecut ani pînă ce i-a fost restituit seminarul.

Dar Andrew nu crezuse niciodată prea mult în clădiri. Începu să-și caute studenții și îi găsi risipiți pe ici, pe colo. Oamenii îi povesteau lucruri curioase despre acești studenți în teologie. Fuseseră comuniști printre ei - și aceștia conduseseră mulțimile împotriva străinilor. Dar Andrew nu se tulbură.

- Nu cred, mărturisi cu seninătate.

Și într-adevăr nu credea.

Îi plăcea că era singurul alb care se întorsese. „Sînt în perfectă siguranță; tot ce spun consulii sînt prostii”, scria fucei sale. Trăia admirabil în acele zile. Și oamenii de pe stradă, micii negustori și hangii și săracii de toate felurile strigau după el, rîdeau văzîndu-l și se bucurau că s-a întors.

- S-a întors iarăși Bătrînul Învățător!... Bătrînul Învățător are mai mult curaj decît toți ceilalți!... Vino și bea o ceașcă cu ceai, Bătrîne Învățător! îi strigau cînd trecea în riksha.

Lui îi plăcea primirea aceasta a lor, și admirația lor, și trăia viața săracă pe care dorise s-o trăiască. Începea pe loc să predice, în stradă și în ceainării și în timp ce nici un alt alb nu putea găsi o casă sau o cameră, pentru că nimeni nu vroia să închirieze străinilor, Andrew izbuti să închirieze două odăi în două locuri deosebite, pe străzi principale, cumpără cîteva bănci și două amvoane prădate de la alte biserici în timpii revoluției și predica în fiecare zi și uneori, chiar și noaptea... Unul din amvoane fusese în biserica metodistă și Andrew era foarte mulțumit de asta.

- Se rostește în sfîrșit doctrina sănătoasă de pe el! spunea cu un zîmbet uscat.

Și oamenii veneau să-l asculte, oameni care începeau deja să fie dezamăgiți de revoluționari, căci vastele lor promisiuni nu se împliniseră. Muncitorii murmurau:

- Ne-au spus că ne dau de lucru în fabrici și ne-au dat cîte un bilet ca să ne dovedească că avem de lucru. „Arată biletul la ușă” ne spun. Ce ușă, ce fabrică? Toate astea sînt visuri!

Cîteodată, un student comunist încerca să strice o adunare, dar Andrew spunea blînd mulțimii care se risipea: „Ne întîlnim mâine ca de obicei, la aceeași oră” și nimeni nu putea face nimic în fața acestei imense hotărîri. Așa că într-o vreme cînd nimeni nu putea lucra printre oamenii din popor, el singur își vedea de treabă ca de obicei, fără frică și fără grabă.

Circumstanțele exterioare ale vieții lui nu însemnau nimic pentru Andrew; o casă, un cămin, hrană, confort, - toate acestea nu însemnau nimic. Căminul său era opera sa, inima sa în lucrul lui Dumnezeu. Altă fericire nu exista pentru el.

Cînd fiică-sa s-a înapoiat acasă după un an de zile și s-a așezat să-și facă din nou un cămin dintr-o casă ruinată, desfigurată de murdărie și folosită cîteva luni ca bază holerică, l-a găsit pe Andrew senin și liniștit. Aproape că nu mai părea pe pămînt, atît de netrupesc părea, trăind singur, vorbind puțin în afară de predici, mîncînd foarte frugal. Credinciosul servitor se plîngea fiicei lui Carie că Andrew nu mănîncă aproape nimic.

- Inima lui e prea fierbinte pentru un bătrîn, se plîngea servitorul. Arde pe dinlăuntru.

Fata îi pregăti odaia lui așa cum o avusese mai înainte și îl mută fără ca Andrew să-și dea seama. Parcă nici nu-și mai amintea că fusese vreodată o revoluție.

XII

Se făcea tot mai blînd cu cît treceau lunile în acei ani. Toată vechea lui energie se irosea din el și devenea mereu mai blînd. Nu mai era nici atît de critic cum era pe vremuri, nici nu mai deosebea cu atîta asprime credința lui de a altora. Ura despărțirea bisericii protestante în secte, ca și mai înainte, dar în acele zile putea ierta un om care credea în botezul prin imersiune și nu mai discuta asupra nici unei chestiuni controversate. Propria lui credință era de nezdruccinat. Credea cuvînt cu cuvînt în crezul apostolic și trăia fericit încrezîndu-se pe de-a întregul în a doua venire a lui

Isus Hristos. Într-o zi, Hristos va apare pe cer - de asta nu se putea îndoi - și trupurile celor drepti se vor ridica din morminte și se vor înălța lângă Mintuitor. Dar Andrew nu aștepta cu neliști această venire. Nădăjduia că nu va muri - la cuvîntul „moarte” teroarea îi străluci în ochi și îngheță inima fiicei lui - dar spunea cu destulă liniște:

- Nu ni s-a spus cînd va apărea Hristos; poate mîine, poate peste o mie de ani.

Se gîndea însă, că probabil, nu va veni peste o mie de ani. Spunea adesea fiicei sale că sînt anumite semne - războaie și foamete și nenorociri, și îndeosebi apariția a ceea ce el numea „Antichristul” în Rusia. Fiică-sa îl asculta și nu discuta niciodată cu el, nici nu-și trăda neîncrederea. Pentru nimic în lume n-ar fi furat o singură pîrticică din credința aceea care făcuse viața lui Andrew atît de vrednică de a fi trăită; mai ales acum, cînd era bătrîn și avea nevoie de credința cu care să moară. Iar el nu se gîndise niciodată să o întrebe ce credință are, fiind prea plin de propria sa credință.

Așa și-a trăit ultimii ani de aur, niciodată contrazis, niciodată supărat. Și părea că se transformă în fața ochilor noștri într-un duh blînd, mai frugal la mîncare și la băut ca niciodată înainte, mai liniștit în vorbă, mai transcendent, mai depărtat de pămînt.

Greu de spus cînd a simțit el că i se destramă viața. Dar și el, ca toți bătrînii, a ajuns cu timpul să știe că nu mai are multe zile de muncit, nici multe nopți în care să doarmă, și că, foarte curînd va fi o auroră la care nu se va mai deștepta. Cîteodată la apusul soarelui îi era teamă să rămîna singur, ca și cum și-ar fi reamintit de acele vechi povestiri cu strigoi pe care le auzise cînd era copil. Vroia să se aprindă luminile devreme și dorea să audă glasuri omenești, să aibă oameni lângă el. Fiică-sa rămînea mult timp aproape de el, și-i vorbea cu voioșie despre lucruri mărunte. Cosea lângă el toată ziua și încuraja pe copii să vină și să se alinte pe lângă el. Andrew era îmbărbătat de lucrurile acestea mici, și

încălzit, deși niciodată nu știuse cum să se împărtășească din viața de familie. Dar stătea și îi privea și lucirea de spaimă i se stingeau din ochi, iar după cîtva timp se putea duce să se culce. Fiică-sa găsea întotdeauna un pretext ca să vină în camera sa în asemenea nopți și-i înfășura pătura în jurul trupului, îi pregătea lumina ca să o poată aprinde repede și avea grijă să fie pe masă un clopoțel prin care să o cheme în timpul nopții. Lăsa ușa întredeschisă, astfel ca el să poată auzi pașii în casă și să nu se gîndească singur la trecutul care nu mai e și la moartea care-l aștepta în față.

Cînd se făcea ziua și începea lucrul, era din nou el însuși. Nimic nu-l putea opri să lucreze și nici fata lui nu vroia să-l țină știind că munca înseamnă pentru el putere.

Dar în primăvara celui de al optzecilea an al său, chiar și munca era prea mult. A fost o schimbare în acel an. Carnea lui deveni aproape transparentă, pînă ce se făcu asemenea unei boare palide, a unui duh, din care ochii îi străluceau luminoși cu o bunătate neumană. Tot ce era omenesc în el pierise - toată pofta, toată mînia, toată impetuozitatea. Chiar și vechea lui încăpăținare dispăruse. Multă vreme - după ce se întorcea de la lucru - și-o petrecea întins, cu ochii închiși. Dar îi plăcea să stea în odaia unde se afla fiică-sa. Cîteodată, cînd își ridica ochii din lucrul ei, îl vedea zăcînd pe sofa, atît de alb, atît de calm, încît țipa. Atunci își deschidea ochii.

- Sînt bine, spunea. Am lucrat bine toată ziua și acum mă odihnesc puțin...

Da, se schimbaseră ceva în primăvara aceea. Căldura începutului de aprilie nu-l stimula și pentru prima oară nu privi cu regret și poftă spre munți. Fiică-sa se sperie și chemă un doctor și doctorul îi spuse:

- Nu e nimic grav... Numai oboseala... Lăsați-l să facă ce vrea.

Așa fusese lăsat întotdeauna...

Sfîrșitul veni repede și fericit în vara aceea. Căldura îl slăbise foarte mult, așa că acceptă cu bucurie să se ducă sus pe

fluviu, în munții Lu Shan, la cealaltă fată a lui. A plecat fericit cu ginerele său care venise să-l ia. Se simțea foarte bine în acea zi și făcuse mici glume pe drum. Și scrisese că plimbarea îl reînsufletise și că în văzduhul de munte se simțea din nou el însuși.

Toată vara a fost fericit. A întâlnit prieteni vechi și dușmani de atât de multă vreme încât acum păreau prieteni. Fiicăsa îi plănuia mici surprize. Vara a trecut repede și a fost gata, cum spunea el, de lucru. Se simțea mai bine, se odihnise destul; nu mai avusese o asemenea vacanță de mulți ani. Așa că scrisese fetei și ea îi pregăti odaia, i-o văru și-l așteptă.

Era vara acelor torențiale revărsări ale fluviului Yangtse. Stâlpii de telegraf de pe drum erau smulși din rădăcină și purtați vârtej pînă în ocean, iar vapoarele poștale întîrziu cu zilele. Văzînd că întîrzie și Andrew, fiicăsa nu s-a neliniștit. Nimeni nu putea veni. Apoi, după o săptămînă, sosi o scrisoare și o telegramă, retransmisă pe alte linii. Andrew murise. Acolo, pe vârful muntelui, se îmbolnăvisese într-o noapte de vechea lui dezinterie și în cîteva ceasuri se prăpădise. Nu suferise prea mult, ci numai o adîncă slăbiciune trupească, din care sufletul izbucni afară cu un geamăt puternic, mulțumit, afară în propria sa libertate.

Dar trupul era o parte atît de mică din sine încît întepenirea lui finală a părut fără nici o importanță. De mult timp plecase pe jumătate, și moartea fusese numai alunecarea lui afară în întregime; acum devenise, în sfîrșit, ceea ce fusese întotdeauna: un duh. Scoica aceea sîdefie a fost îngropată pe munte. Nu e nimic între locul acela și cer - nici pomi, nici locuință omenească. Stîncile sînt sub el, iar ceața deasupra și vînturile bat, și soarele și stelele strălucesc pe deasupra și nicăieri nu se aude glas omeneșc.

Este o ironie - acum cînd mă gîndesc, după atîția ani - că soția lui, Carie, care iubise atît de mult înălțimea munților limpezi și dorise să trăiască lîngă ei, cu trupul și sufletul, să zacă pentru totdeauna îngropată într-un loc întunecat și fierbinte, într-o parcelă îngărdită în inima unui oraș chinezesc, cuprinzînd cîțiva străini morți. Chiar văzduhul unde zace ea e plin de miasme omenești și

în jurul ei nu mai conținesc țipetele și certurile și râsetele și scremetele omenești. Zidurile înalte și porțile ferecate nu-i pot despărți de ea, nici acum. Iar Andrew, care căutase oamenii pentru sufletele lor, zace singur și liber pe vârful său de munte, tot atât de departe de ea, în moarte, pe cât fusese și în viață. Ea dorise toată viața să scape de strînsoarea și căldura omenească și omenirea a ținut-o prinsă toată viața ei, propria ei omenie și lumea, iar moartea a fost o bătălie cu viața și a pierdut-o. Dar Andrew n-a atins nici măcar marginile zdrențuite ale vieții omenești, nu i-a cunoscut miezul, nu i-a simțit niciodată îndoiala și nu s-a cuminecat din nesfârșita ei suferință. Și așa a trăit el, un suflet fericit - și nici nu a știut că a murit.

SFÎRȘIT

Colecția:
„MARILE ROMANE ALE SFÎRȘITULUI DE
MILENIU”

La editarea acestei cărți s-a folosit versiunea
apărută sub egida Fundației pentru literatură și
artă „Regele Carol al II-lea” în anul 1939.
Redactorul ediției de față nu a intervenit decât în
planul aducerii ei la normele actuale ale limbii
române.

Născută la Hillsboro, în Virginia de Vest, marea prozatoare americană Pearl S. Buck a crescut și s-a maturizat în China, unde a petrecut mai bine de patruzeci de ani, alături de părinții săi, amândoi misionari ai austerei biserici presbiteriene.

Dacă prima ei carte, publicată la New York în anul 1930, a trecut neobservată, *The Good Earth* (Ogorul), impresionantă frescă a vieții trudnice a țăranului chinez, publicată în 1932, a devenit un best-seller. Reeditată la Londra, tradusă în franceză, germană și în alte limbi, cartea a fost încununată cu premiul Pulitzer.

În 1934 publică un nou roman, *The Mother*, care cunoaște, de asemenea, un răsunător succes de librărie. În 1935 încheie trilogia cunoscută sub titlul de *The House of Earth* (Casa de lut), iar în anul următor dă la iveală biografiile părinților ei: *Fighting Angel* (Înger luptător) și *The Exile*.

Romanele, profunde reconstituiri ale condițiilor de existență, ale tradițiilor și moravurilor Chinei, precum și scrierile ei biografice cuceresc sufragiile Academiei Suedeze, care îi acordă Premiul Nobel pentru literatură pe anul 1938.

LEI 400